

מהדורת פריעדמאן

בעזה"ת

ספר

דינא דמלכותא

ביאור סוגית דינא דמלכותא דינא בעיון ובהלכה
ע"פ שיטת הראשונים האחרונים ופוסקי דורינו

חובר בסיעתא דשמיא ע"י

דוד שלמה בן לאאמו"ר הג"ר משה שלום שליט"א שור

עיה"ק ירושלים תובב"א

שנת ה'תשע"ז לפ"ק

©

כל הזכויות שמורות

את הספר ניתן להשיג:

דוד שלמה שור

שמואל הנביא 106/77 ירושלים

טל: 02-5820775

נדפס על נייר שאין בו חשש חילול שבת

נתן פלדמן

הסכמת הגאון הגדול רבי מנחם מנדל שפרן שליט"א

בס"ד, י' אייר תשע"ה

ראיתי את ספרו הגדול של הרה"ג רבי דוד שלמה שור שליט"א, בנו של ידידי הגאון מהור"ר משה שלום שור שליט"א, הכי קרא שמו "דינא דמלכותא", כפשוטו וכמדדשו מאן מלכי רבנן, המחבר קפץ לים גדול, רחב ומורכב אשר ממנו התפשט לנהרות הנובעים ממנו ובאים אליו.

יש אשר רצו לטעות ולהטעות בשם 'דינא דמלכותא', בדברים אשר גם על לב הרשב"א המובהב בב"י (חו"מ סימן כו) לא עלתה לשלול, וראוי להעמיד דברים על דיוקם, כמו שעשה בספר שלפנינו, ואולי היה ראוי לקבוע פרק מיוחד לשלול בקיצור מהרסים אלו.

המחבר הקיף את הנושא מכל צדדיו, וכל נקודה מתחיל ממקורו מהגמרא וראשונים, ואין רק כמעתיק ומצטט סיכומי דבריהם, אלא דן בכל ראייה וכל קושיא איך יתרצה, עד שהרבה פעמים חידושי יוצאים מאליהם, עד שאינם נכרים ונבלעים בין השיטין, ונראים כפשוטי הדברים.

ולא אפונה אם אומר שספר זה ישמש אם ירצה ה' כספר יסוד בענין זה.

יהי רצון שחפץ ה' בידו יצליח להפיץ מעינותיו חוצה, להדיל תורה ולהאדירה.

י"א - י"א
מנחם מנדל הכהן שפרן

הסכמת הגאון הגדול
רבי נפתלי נוסבוים שליט"א

הרב נפתלי נוסבוים
אב"ד בבד"ץ שע"י ישיבת אהבת שלום
אב"ד בבד"ץ נתיבות חיים
וראש ישיבת חיי משה
ירושלים

בס"ד י"א סיון ע"ה

הנני בזה בשבח המגיע לכתבים אודות האברך החשוב ומופלג
השוקד באוהלה של תורה, בכולל חו"מ "אהל יוסף" בראשות
הרה"ג וכו' הרב יוסף פלישמן שליט"א, ה"ה הרב רבי דוד שלמה
שור שליט"א.

אשר ערך וחיבר ספר חשוב הנקרא "דינא דמלכותא" בנושאים
חשובים בדיני ממונות הקשורים לנושא של דינא דמלכותא,
והרב המחבר שליט"א יגע ועמל בכל שיטות הראשונים
והאחרונים וספרי הפוסקים ועוד, וכן מפוסקי דורינו זעי"א,
וכן מחכמי דורינו שליט"א, ומשמיא קזכו ליה והינחו לו מקום
להתגדר.

והרב הנ"ל גם הוסמך פה לדון בדיני הממונות, והנני לברכו
שיזכה שיפצו מעייניו חוצה, ולברך על המוגמה, וחפץ ה' בידו
יצליח, להגדיל תורה ולהאדירה, כשאיפתו הטהורה, אמן כן יהי
רצון.

י"ג ט"ז אדר א"ת
שנת ה'תשס"ז

הסכמת הגאון הגדול
רבי זלמן נחמיה גולדברג שליט"א

RABBI Z. N. GOLDBERG

Abbad Bies Horaa'h "Hayashar Vehatov"
Member Of Supreme Rabbinical Court

הרב זלמן נחמיה גולדברג

אב"ד בבית דוראה לדיני ממונות "הישר והטוב"
חבר בית הדין הרבני הגדול

בס"ד

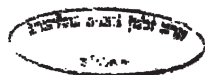
י"ז מנחם אב תשע"ה

הנני בזה לדבר בשבחו של תלמיד חכם מובהק, גדול
בתורה, הרי הוא הרה"ג רבי דוד שלמה שור שליט"א.

וכעת הראני חיבור רב הכמות מאוד, וביותר רב האיכות,
ובו בירר והביא כל מה שדנו הפוסקים ראשוניים
ואחרונים, ולא הניח דבר גדול ודבר קטן מדבריהם,
ובוודאי חשוב ורצוי מאוד להדפיסו ולהפיצו ברבים
לתועלת הלומדים ותועלת הדיינים.

הכבוד אצל הרב זלמן נחמיה גולדברג

טלן (נחמיה גולדברג)

הסכמת הגאון הגדול רבי שלמה משה עמאר שליט"א

Shlomo Moshe Amar
Rishon Lezion Chief Rabbi Of Jerusalem

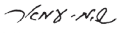
שלמה משה עמאר
הראשון לציון הרב הראשי לירושלים

בעה"ת ש"ש, ברביעי בשבת שישה ועשרים יום לחדש ניסן התשע"ה,

אגרת ברכה

וזאת הברכה, סדורה וערוכה, לאיש שזכה, אשרי שלו ככה, כב' האבר'ך כמדרשו, נזר א-ל-קיו על ראשו, צעיר בשנים, והרבה לו קנינים, בגמרא וראשונים, ועד אחרוני אחרונים, ובונה בתורה בנינים, מיוסדים עלי אדנים, להורים נאמנים, כקבלתה ע"י זקנים, מר איהו רבה, נברשת דדהבא, בקיא בהיות דאביו ורבה, זה שמו הטוב, נטע גן רטוב, כב' הרה"ג רבי דוד שור שליט"א אשר נפשו הטהורה, זכה וברה, אשרי מי שעמלו בתורה, נפש העמל עמלה לו, מה טוב חלקו וגורלו, אפיריון עשה לו, ומקום הניחו לו, והוא חיבר גדול ורב, אור נערב, בעניני דהלכתא, מדיני אורייתא, בדיון דינא דמלכותא, ממשנה ותוספתא, וממכילתא ובריייתא, ומשם בארה, מדברי הגמרא, לבאר כל חמירא, וללבנה בטעם ובסברא, וליהודים תהיה לאורה, כשמש מאירה, זכה וברה, להגדיל את התורה, ושמה הטוב להאדירה, נוצר תאנה יאכל פריה, ופניו יאורו מיופיה, ומן המעט שראיתי, לפי מיעוט יכולתי, מדוחק הזמן אשר איתי, מאד נהנתי, מרוחב ידיעותי, אשר כוננו אצבעותיו, בימיו ולילותיו, אשר ניצל את עיתותיו, להרבות אותותיו ומופתיו, בחידושי תורתיו פרי כשרונותיו, ופרי רעיונותיו, ופרקתי להרב המחבר נר"ו שיוזכה ה' שיהיו מעשיו לשם שמים, ויוזכה להשלים מלאכתו בקרוב בבריאות ורוב נחת, ויפוצו מעינותיו חוצה, ויתקבלו בחן ובחסד אצל רבנן ותלמידיהו, וכל אשר יעשה יצליח. ולאות שעיינתי בדבריו אני מצרף מה שכתבתי על דבריו שבסימן כ"ד מספרו.

מיחל ומצפה לישועת ה' ברחמים,

שלמה משה עמאר

הראשון לציון

הרב הראשי לירושלים

הסכמת הגאון הגדול רבי יצחק יוסף שליט"א

Yitzhak Yosef
The Rishon LeZion Chief Rabbi Of Israel
President of The Great Rabbinical Court

בס"ד, כ"ג תשרי תשע"ה, 4/57 ע"ה

יצחק יוסף

הראשון לציון הרב הראשי לישראל
ונשיא בית הדין הרבני הגדול

דברי ברכה

הובא לפני גליונות הספר החשוב "דינא דמלכותא", מעשה ידי אומן, נטע נאמן, חריף ובקי, משנתו זך ונקי, שמן תורק שמו, טעמו ונימוקן עמו, כבוד שם תפארתו, יראת ה' היא אוצרו, ועליו יציץ נורו, הרה"ג ר' דוד שור שליט"א, המקיף את כל הפרטים בענין דינא דמלכותא דינא. ומפאת העומס המוטל עלינו, לא עברתי על הספר, ומסתמך על העדות שקיבלתי מתלמידי חכמים שהעידו על הרהמ"ח שליט"א שהוא ת"ח מובהק, וכותב בטוב טעם ודעת, ודבריו נשענים על דברי הפוסקים, ראשונים וגם אחרונים, חדשים גם ישנים, בסברא ישרה, והכל בהרצאה ברורה ובסדר נכון, תפוחי זהב במשכיות כסף, איישר חיליה לאורייתא.

וע' בילקוט יוסף קצוש"ע (חשן משפט סימן כו) שנתבאר, דרך במקום שיש תועלת והנאה למלך, אמר' דינא דמלכותא דינא. והבאנו מ"ש הגרצ"פ פראנק, שהדן בפני בית משפט של גויים הוא מייקר שם אליהם להחשיבם, שנאמר ואויבינו פלילים, שכשאויבינו פלילים זהו עדות לעילוי יראתם, נכמו שפירש רש"י בפר' משפטים, ולפיכך הו' בפניהם ה"ז רשע וכאלו חירף וגידף והרים יד בתורת משה, כדברי הרמב"ם והש"ע. ע"כ. וראה בחזון איש (פנהרש סי' ט"ו אות ד') דמוכח מדברי הרשב"ץ (חי' סי' רצ"ג), שגם הדנים בערכאות של מוסלמים שאינם עובדי ע"ז, הרי הם בכלל מה שאמרו לפניהם ולא לפני עכו"ם, שכיון שאינם מכירים בחוקי התורה, וטוענים שכבר פקע תוקף דת משה, ולכן דנים הם ע"פ משפטי נביאי השקר שלהם, ההולך לדון בפניהם הרי הוא ככועט בתורת אלקים חיים כפי שקבלנו מדורי דורות עד משה רבינו, ותוצאות מצב מחפיר ומכיש זה מי יסורן וכו'. עכת"ד. וראה ביבי"א ח"ב (ח"ב סי' א סק"ה), וח"ה חו"מ (סימן א סק"ו).

ובכל הנוגע למסים ארנונה ומכס יש לקיים את חוקי המדינה, שזה בכלל מה שאמרו "דינא דמלכותא דינא". ואף על פי שיש מי שכתב שלגבי הכנסת שהנבחרים בה חלק מהנבחרים שהם מפריצי עמנו, ויש בהם שונאי דת ממש. לא שייך לומר בחוקים שלהם דינא דמלכותא דינא. הנה אין דבריו נכונים, שגם במלך רשע אמרין דינא דמלכותא דינא. אבל לפי ההלכה אסור להטיל מס על תלמידי חכמים העוסקים בתורה, שהרי הם פטורים מכל מיני מסים, בין מסים הקצובים על כל העיר, ובין על כל איש ואיש, וגזרו בגזרת נידוי חרם ושמתא על כל מי שיגבה מסים מתלמידי חכמים. ואף ר' דניאל שהחכם השיג ע"י משא ומתן מעסקיו, פטור ממס הכנסה ומס ערך מוסף, וכל כיו"ב. וכמבואר דין זה ביחודה דעת ח"ה סי' סג. ובשו"ת יביע אומר ח"ו (הח"מ סי' י). ושם דן מי נקרא ת"ח לענין זה, ובדין גביית קמחא דפסחא ושאר עניני מצוה, אם יכולים ראשי הקהלה לכוף את הת"ח להשתתף במסים אלה.

ולא נצרכה אלא לברכה להרהמ"ח, שחפץ ה' יצלח בידו לברך על המוגמר בקרב הימים, ויפוצו מעיינותיו חוצה בחבורים טובים ומועילים, כאורך ימים ושנות חיים, בטוב ובנעימים.

בברכת התורה,

יצחק יוסף

ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

הקדמה

אודה לה' בכל לבב על רוב חסדיו שהפליא עימי, ובחסדיו אני זוכה להגיש לפני הלומדים ספר זה, העוסק כולו בסוגית דינא דמלכותא דינא, יסודותיו והמסתעף ממנו. ואשא תפילה בדחילו ורחימו, שיעלו הדברים לרצון לפניו ית"ש, וימצאו חן בעיני הלומדים. ספר זה נכתב כדי לסייע לכל אוהבי התורה בכלל וליושבים על מדין בפרט, ללמוד ולהעמיק בסוגית דינא דמלכותא דינא, כי אע"פ שכמעט אין דין תורה, שאין לו שייכות לסוגית דדמ"ד, לא זכינו בש"ס לסוגיא מיוחדת להלכה חשובה זו. גם רבותינו הרמב"ם והשו"ע, לא קבעו פרק או סימן מיוחד, בו ניתן ללמוד בצורה מרוכזת את כל יסודות הסוגיא, ובכדי ללמוד ולברר את גדרי ההלכה של דדמ"ד, יש צורך לעיין בסוגיות רבות בש"ס, ובביאורי הראשונים והאחרונים, ובנפסק בהם ע"י רבותינו הרמב"ם והשו"ע ונו"כ. ובפרט יש לעיין בספרות השו"ת אשר מלאה בנידונים ששייכים לסוגית דדמ"ד.

עוד קושי יסודי יש בהלכה זו, שכבר העירו בו הראשונים, שלכאורה לאחר שנפסק להלכה כי דינא דמלכותא דינא, מתבטלים כל דיני התורה, וזה בוודאי דבר שאי אפשר שיאמר ח"ו, ולכן יש צורך להגדיר היטב אימתי נאמרה הלכה זו. וכבר כתב בשו"ת הרשב"א (ח"ו סימן רנז, הו"ד ב"י סימן כו) "ואומר אני שכל הסומך בזה לומר, שמותר משום דינא דמלכותא, טועה וגזלן הוא, וגולה ישיב... ובכלל עוקר כל דיני התורה השלמה, ומה לנו לספרי הקודש המקודשים, שחברו לנו רבי, ואחריו רבינא ורב אשי, ילמדו את בניהם דיני הגויים, ויבנו להם במות טלואות, בבית מדרסי הגויים, חלילה לא תהיה כזאת בישראל, ח"ו שמא תחגור התורה עליה שק". ודבריו הקדושים נוקבים ויורדים עד לתהום.

על הקושי שיש בסוגיא זו, ניתן ללמוד מעדות הרשב"א (שם) אשר כל בית ישראל נשען על דבריו. וז"ל: "במה שכתבתה דינא דמלכותא דינא, יגעתי הרבה". והריב"ם מבעלי התוס' (שו"ת חכמי פרויניציה סימן

מט) כתב: "ודאי ראוי הוא חכם כמון, לעמוד על דברים הללו, מצד מה שבהם מן הקושי, וכבר ראיתי המפרשים והפוסקים בענין דינא דמלכותא דינא, בלבול גדול, יארך ענינו". ומחמת כן מהר"י בן לב כתב בשו"ת (ח"ג סימן קט) שהוא חשב לכתוב קונטרס ארוך, כדי לבאר את סוגיא זו. וז"ל: "ואם יגזור הש"ית אני חושב לכתוב קונטרס ארוך בדינא דמלכותא דינא". גם בשו"ת תורת אמת (סימן קמט) כתב: "ואף על פי שבזה הענין דדינא דמלכותא יש להאריך הרבה". ובספר נחלה לישראל להג"ר ישראל משה חזן זצ"ל, נכד בעל החקרי לב (עמוד מב) כתב: "עם כי ידוע ומפורסם כי מקצוע הנהר הגדול הזה, גאו מימיו עד מאוד, ושופעים על כל גדותיו, גם תנינים גדולים יהלכון, למעלה ממאה וחמישים פוסקים, ולא הדרך גוזמא. עכ"ז נחנו נעלה ונלחמנו כי יכול נוכל לו, יען וביען כי נידון שלפנינו רחוק מענין דדמ"ד, כמרחק מזרח ממערב".

ובשו"ת השיב משה לבעל הישמח משה זצ"ל (סימן ז) כתב: "יש מבוכה רבה בין הפוסקים בענין, וסתירות רבות, דלפעמים הרימו דגל המלוכה עדי מרום, ופעמים השפילו עד לעפר. ולא ראיתי שום אחד מהמחברים, שיאמר בזה דבר ברור ויסוד חזק, כהחכם יודע פשר דבר, להשוות כל המקומות שדברו בזה, לבל יהא בו נפתל ועקש, וקושיא ותיובתא, ותקצר היריעה מהכיל לפורטם. והנה עוד חזון למועד אי"ה, לברר הדבר כשמלה לפני כל יודעי דת ודין", ודבריו אלו צוטטו ע"י פוסקים רבים. וז"ל האגרות משה (ח"מ ח"א סימן עב): "קשה לכתוב בעינים אלו משני טעמים. חדא מטעם שכתב בשו"ת השיב משה, שהביא כתר"ה, שיש מבוכה רבה בין הפוסקים וסתירות רבות, וצריך לזה עיון וזמן רב. אולי יעזור ה' להבין לאסוקי להלכה, וכ"ש לקטני ערך כמוני".

הספר נכתב בין כותלי כולל חו"מ המפורסם לשם ולתהלה 'אוהל יוסף' ירושלים, שבראשות הג"ר יוסף פלישמן שליט"א ובנשיאות הג"ר נפתלי נוסבוים שליט"א, הם ראשי בי"ד 'נתיבות חיים' שע"י הכולל, שם זכיתי ללמוד שו"ע חו"מ ולהיסמך לדיינות, ותודתי נתונה להם. תודה מיוחדת להג"ר בצלאל ברוקובסקי שליט"א שצירף אותי

לקרן להכשרת דיינים שע"י בית הדין 'הישר והטוב'. כן אודה למורי ורבותי הגאונים ראשי ישיבת 'אורחות תורה', מהם למדתי תורה ויראה, ובראשם מו"ר רה"י הגראי"ל שטיינמן שליט"א. אודה לידידי הג"ר יעקב מנשה שליט"א שסייע רבות בראשית הכתיבה. וכמו"כ אודה לחברותא של שנים רבות הג"ר עובדיה יוסף שליט"א ראש ישיבת 'אוהל יוסף'.

והכל מכח עזרתו של מו"ר אבי שליט"א, שהשקיע זמן זמנים טובא מזמנו היקר, ולווה הכתיבה מראשיתה ועד סופה. אין במלים היכולת לבטא את הכרת הטוב הראויה על כך. ה' אלוקי ישראל יברך את אבי ואמי שיזכו לראות רוב נחת דקדושה מכל יוצאי חלציהם. כאן המקום להודות לחמי מו"ר רב פעלים לתורה ולתעודה הג"ר אלימלך טירנואר שליט"א ולחמותי תליט"א, המסורים בכל לבם לסייע ולתמוך כל היכן שרק ניתן, ובכך מאפשרים לשקוד על דלתות התורה, יברכו מפי עליון בכל הברכות הכתובות בתורה, ויזכו לראות רוב נחת דקדושה מכל יוצאי חלציהם.

הספר יוצא לאור במסגרת קרן 'נופת צופים' שע"י הוצאת 'צוף', שבראשות ברוך הכישרון והמעש הר"ר נתן פלדמן שליט"א, ברכה מיוחדת לראש משביר הנגיד הנכבד הר"ר חיים הערש פריעדמאן שליט"א שלקח על עצמו את החסות הכלכלית של פרוייקט חשוב ונכבד זה, ברכותי שימשיכו בדרכם הברוכה להרבות תורה בישראל, ימלא ה' כל משאלות ליבם לטובה, אמן.

מנשים באוהל תבורך נוות ביתי החשובה שתחי', שלקחה על עצמה את עול הפרנסה, ובכך מאפשרת לי ללמוד תורה ללא טרדות. ואסיים בתפילה מעומק לב, שנזכה יחד לראות רוב נחת דקדושה מבנינו ובנותינו, ולא תמוש התורה מפינו ומפי זרענו וזרענו עד עולם, אמן כן יהי רצון.

דוד שלמה שור

פתיחה

הקדמה קצרה לבאר את דרכו של הספר.

השתדלנו מאוד להעתיק את לשונות הפוסקים, כדי שכל לומד יוכל להתבונן בעצמו בכוונת דבריהם. ועוד שפעמים רבות אלו היו נכתבים בדבריהם בלשון זמנינו, היה הנכתב מרובה, ודווקא ע"י השימוש בלשון הזהב של הראשונים נתקצרו הדברים. כמו כן כדי לקצר ולשמור על הרצף, כשהובאו דברי הפוסקים, לא נכתבו צדדים רחוקים שניתן לבאר בדבריהם, אלא רק הנראה עיקר לאחר העיון בכוונתם, והמעין הישר יבחר.

והנה כדרכם של ספרים הערוכים על נושא אחד, הפרקים משלימים אחד את השני, ולכן כדי לקבל מבט שלם על ענין אחד, יש להקיף את כל השייך לאותו ענין בכל מקום שבו הוא מופיע בספר. ולזה אקדים בקצרה את הסדר על פיו נערך הספר. בראשית הספר (חלקים א-ה) מתבארים יסודות ההלכה של דדמ"ד. כאשר בתחילה (חלקים א-ג) נידונים שיטות הראשונים בסוגיא, והכרעת הפוסקים לדינא נדון בנפרד (חלק ה), וזאת בכדי לשמור על רצף דברי הראשונים, ובכך לאפשר לקבל מבט בהיר ושלם בדבריהם. הנידון אימתי אמרין דדמ"ד, כגון מה נחשב אינו נחשב לדינא דמלכותא, אלא לדינא דגזלותא שאינו דינא, והנידון האם בכח דדמ"ד לבטל דיני תורה, נתבאר ע"פ הראשונים וגדולי הפוסקים (בחלק ז). ובזה תלוי נידון חשוב נוסף, אימתי חל פסק הערכאות מכח דדמ"ד (פרקים לד לה).

שני נידונים מהותיים בדינא דמלכותא, נחלקו לכמה פרקים. א: האם כח דדמ"ד נאמר רק במה שנוגע למלכות, או גם בדין ודברים שבין אדם לחבירו, (בדברי הראשונים ח"ג פרק כז, בהכרעת הפוסקים ח"ה פרקים לח מ), ב: האם בכח דדמ"ד לבטל דיני תורה, (בדברי הראשונים ח"ג, בח"ד פרק לג, הכרעת הפוסקים ח"ה פרק מא, והכרעת פוסקי דורינו בפרק מב).

בחלק ו' מתבאר: כח המלכות בדין הפלילי להעניש הפושעים. בחלקים ז'- ח' מתבארים: דדמ"ד בדמוקרטיה, דדמ"ד באר"י, כח מלך ישראל, כח הערכאות מכח דדמ"ד. בחלקים ט'- י' מתבארים: מקורות נוספים לחיוב לדון ע"פ חוק המלכות, וחיובי המיסים. ובחלק י"א מתבאר: כח דדמ"ד על מי שאינו בארץ המלך.

וכיון שחוקי המלכות מרובים, וגם משתנים ממדינה למדינה ומזמן לזמן, לא נידונו בספר זה אלא רק הכללים, שעל פיהם ניתן לדון את המציאות המשתנה. ופרטי החוקים נידונו בספר במה שכבר נידון בפוסקים, והדברים רוכזו בחלק יב. והואיל וכדי ללבן כמה נקודות חשובות בסוגית דדמ"ד, יש צורך לדעת את דין ממון הגוי, (והדבר נוגע גם לדין של ישראל הבא מכח מגוי), צורך לספר קונטרס הנקרא בשם דין ממון הגוי, ובו בירור מקיף בכל מה שנוגע לדין ממון שבין גוי לישראל.

הרוצה למצא ענין בספר יחפש את הנושא בתוכן ענינים המקוצר, ולפי"ז ימצא בתוכן ענינים הארוך את אשר יבקש. כיון שהרבה מהענינים שנדונים בספר בגדר דברים הנתונים לשיקול דעת, אין הכותב אלא כמציע הדברים לפי המלכים - 'מאן מלכי דרבנן', והם ידונו בהלכה ויכריעו בסייעתא דשמיא הנראה להם נכון ע"פ האמת. ואסיר תודה אהיה למי שיאיר את עיניי ויעמדני על האמת.

תוכן ענינים מקוצר

חלק א:

שיטות הראשונים בטעם דדמ"ד

א	סוגיות הגמרא	פרק א
ז	שיטות הראשונים, ודדמ"ד במלך ישראל במטלטלין ובאר"י	פרק ב
טז	דדמ"ד במלך ישראל בחו"ל ומלך גוי באר"י	פרק ג
כא	בירור שיטת הרשב"א	פרק ד
כד	בירור שיטת הרא"ם והרא"ש	פרק ה
כח	מקור זכות המלך באדמת ארצו	פרק ו
לג	שיטת הרשב"ם והרמב"ן וסיעתם	פרק ז
לז	שיטת הרמב"ם וסיעתו	פרק ח
מ	שיטת רבינו תם	פרק ט
מב	האם דדמ"ד במלך גוי מכח פרשת מלך ישראל	פרק י
מו	האם דדמ"ד לדעת רש"י מצד דינים דבני נח	פרק יא
נ	כיבוש מלחמה ודינא דמלכותא	פרק יב
נה	האם דדמ"ד מדין קנין כיבוש מלחמה	פרק יג
סג	מקורות מהמדרשים לדינא דמלכותא	פרק יד
סז	מדוע מהני קבלת העם לדדמ"ד, והאם צריך את הסכמת כל העם	פרק טו
פא	שיטות נוספות וסיכום השיטות	פרק טז

חלק ב

מו"מ בגדר דדמ"ד

פה	האם דדמ"ד מדאורייתא או מדרבנן	פרק יז
צ	האם דדמ"ד מועיל לגבי איסורי תורה	פרק יח
ק	האם דדמ"ד הוא רק חיוב לקיים החוקים, או חלות ממונית בחפץ	פרק יט
קה	האם דדמ"ד קובע בעלות בעצם או הנהגה בדיני הממונות	פרק כ

פרק כא	האם דינא דמלכותא מועיל רק להפקיר או גם להקנות לאחרים קטז
פרק כב	גדר בעלות המלך ותושבים בקרקע, והנפק"מ לירושת בכור תרו"מ עירובין ועוד . . . קכב
פרק כג	דינא דמלכותא, לחדש דינים או מיסים חדשים קלז
פרק כד	האם דדמ"ד להנאת המלך או גם בין אדם לחבירו קמח

חלק ג:

דדמ"ד בדין שבין ישראלים

פרק כה	דינא דמלכותא בדין שבין ישראל לישראל קע
פרק כו	מתי אמרינן דדמ"ד בין הישראלים קעח
פרק כז	מתי נחשב שהמלך מקפיד שיעשו כדיני המלכות קפח
פרק כח	גדרי דיני המלכים ודיני הערכאות קצה

חלק ד:

גדרי דינא דגזלנותא, וגדרי ערכאות, והמסתעף

פרק כט	דינא דגזלנותא רא
פרק ל	גדר וטעם דינא דגזלנותא רו
פרק לא	דין נאמנות גוים וערכאות מכח דד"מ רטז
פרק לב	שיטת גדולי האחרונים בגדר דינא דמלכותא ודינא דגזלנותא רכב
פרק לג	האם בכח דד"מ לבטל דיני התורה רכז
פרק לד	האם בדיעבד יש בפסק הערכאות משום דדמ"ד רלד
פרק לה	דין ערכאות בזה"ז, ודין הדנים בערכאות בהסכמה רמז
פרק לו	דין חוק שמפלה בין אנשים רנו
פרק לז	האם בסמכות המלכות למנות דיינים רסד

חלק ה:

שיטת השו"ע הרמ"א וגדולי האחרונים

פרק לח	שיטת השו"ע וגדולי ספרד, האם דדמ"ד רק במה שנוגע למלך רעא
פרק לט	שיטת השו"ע בדדמ"ד בין ישראלים, והאם אפשר לשנות חוקים/מיסים רעח

דינא תוכן ענינים מקוצר דמלכותא 3

פרק מ	ביאור שיטת הרמ"א בסוגיות דדמ"ד	רפא
פרק מא	מחלוקת הרמ"א והש"ך האם דדמ"ד חל לבטל דיני תורה בין ישראלים	רצא
פרק מב	שיטות הפוסקים בדדמ"ד בדין שבין הישראלים	שיד

חלק ו:

סמכות המלכות בדין הפלילי

פרק מג חלק א	סמכות המלך למנוע ולהעניש על פשעים	שכג
פרק מו חלק ב	אופן קבלת העדות בדין הפלילי	שלז
פרק מז חלק א	איסור מסירה בדין הפלילי	שמב
פרק מח חלק ב	מסירה לגוים כדי להפסיק הזק, ונספחים	שנח

חלק ז:

דדמ"ד בדמוקרטיה, גדר קבלת החוק, ופרשנות בית המשפט

פרק מה	האם בממשל דמוקרטי אמרינן דדמ"ד	שסט
פרק מו	שיטת החתם סופר	שפא
פרק מז	גדר קבלת החוק ע"י אזרחי מדינה דמוקרטית	שפח
פרק מח	מעמד בתי המשפט	שצא

חלק ח:

כח מלכות ישראל, ודדמ"ד בארץ ישראל

פרק מט	דדמ"ד במלך גוי באר"י, והכרעת השו"ע והרמ"א	שצט
פרק נ	כח מלכות ישראל	תג
חלק א	דין פרשת מלך ישראל	תג
חלק ב	סמכות הנהגת המלכות או השלטון בעם ישראל	תיד
חלק ג	גדר כח ההנהגה בשלטון דמוקרטי	תכד
פרק נא חלק א	דין מלכות של יהודים שאינם שומרים תו"מ	תכט
פרק נא חלק ב	דעת פוסקי הדור בענין דדמ"ד באר"י	תלד

חלק ט:

מקורות נוספים לכח חוק המלכות, ולחייב המיסים

פרק נב	חייב מיסים מדינא דכופין בני העיר זא"ז תמט
פרק נג	סמכות המלכות מדינא דטובי העיר, (ודין בני אומנות) תסג
פרק נד	דין חוק שפשט למנהג המדינה תפא
חלק א	תוקף קבלת דיני הערכאות בקנין או מכח המנהג תפא
חלק ב	האם בחוק שפשט למנהג אמרין מנהג מבטל הלכה תצו
חלק ג	האם חוק שפשט למנהג נחשב כתנאי בני העיר תקג
פרק נה	המדינה כקופה משותפת של בני המדינה, ודעת פוסקי הדור בנידון תקיז

חלק י:

חייב מיסים, ודין ת"ח

פרק נו	חייב תשלום מיסים למדינה ולעיריה תקכא
פרק נז	דרך חלוקת עול המיסים לפי דין התורה תקל
פרק נח	מיסים ודין הפקעת חלוואתו במלך גוי תקנד
פרק נט	פטור ת"ח ממיסים תקסד
פרק ס	פטור ת"ח ממיסי שמירה תקצ

חלק יא:

דדמ"ד בארץ כבושה, ובאדם או רכוש שלא נמצאים בארצם

פרק סא	איזה דדמ"ד חל על אדם או רכוש שאינם בארצם תקצה
פרק סב	האם יש חייב מיסים על רכוש או אדם שנמצאים בארץ אחרת תקצט
פרק סג	דין היוצא מארצו לגבי חייב מיסים, ולגבי דד"מ שכבר חל על ממונו תריד
פרק סד	דדמ"ד בארץ כבושה, או בעם שגולה בארץ אחרת תרכג

חלק יב:

דדמ"ד בכמה דינים

פרק סה	דדמ"ד לדינא בחוקים שבין אדם לחבירו תרלא
--------	---

חלק יג:

בירורים ונספחים

גדר טובי העיר, והאם צריכים הסכמות כל בני העיר	תרסב	נספח א
אופן חלוקת עול המיסים שהמלך מטיל על העיר	תרעד	נספח ב
תקציב המדינה וחלוקת עול המיסים באר"י	תרפט	נספח ג
כת"י חדשים מהראשונים להלכה, וטענת אילו ראה היה מודה	תרצט	נספח ד
דין מסור	תשה	נספח ה
דעת ויואל משה במלך אחאב	תשטז	נספח ו
השתעבדות לעבדות ולצבא המלך מכח דדמ"ד	תשכב	נספח ז
תשובת הראל"צ הגאון הגדול הרב משה שלמה עמאר שליט"א בדין דדמ"ד	תשכה	נספח ח

קונטרס

דין ממון הגר

גזל הגוי	תשנג	פרק א
דין הפקעת הלוואתו	תשסב	פרק ב
דין ממון הגוי	תשע	פרק ג
כיצד דנים בין ישראל לגוי	תשעט	פרק ד
כיצד דנים מעיקר הדין בין ישראל לגוי	תשצג	פרק ה
דין עדות לגוי על ישראל בערכאות	תתיא	פרק ו
דין ישראל הבא מחמת גוי	תתכ	פרק ז
הכרעת השו"ע בדין ישראל הבא מחמת גוי	תתמב	פרק ח

— |

| —

— |

| —

תוכן ענינים מורחב

חלק א:

שיטות הראשונים בטעם דדמ"ד.

- פרק א:** סוגיות הגמרא א
- פרק ב:** שיטות ר"ת, הרא"ם והרא"ש, הרשב"א והר"ן, ודמ"ד במלך ישראל במטלטלין ובאר"י ז
- א. שיטת הרא"ם שאין דד"מ בארץ ישראל. ב. שיטת ר"ת שאין דדמ"ד במלך ישראל. ג. ביאור מחלוקת ר"ת והרא"ם. ד. דדמ"ד במטלטלין תלוי במחלוקת ר"ת והרא"ם. ה. סתירה בדעת הרשב"א שסבר כרא"ם ופסק דדמ"ד במטלטלין. ו. שיטת רשב"א ריטב"א ור"ן שיש דדמ"ד גם במטלטלין מכח שיכול לגרש מארצו.
- פרק ג:** דדמ"ד במלך ישראל בחו"ל ומלך גוי באר"י טז
- פרק ד:** בירור שיטת הרשב"א, האם דדמ"ד מכח שיכול המלך לגרש מארצו או גם מצד קבלת העם כא
- פרק ה:** בירור שיטת הרא"ם והרא"ש, האם דדמ"ד מכח שהארץ של המלך או בצירוף עם קבלת העם כד
- פרק ו:** מקור זכות המלך באדמת ארצו כח
- א. שיטת הדב"א והחזו"א דהארץ של המלך מכח כיבוש מלחמה, ודלא כהראשונים. ב. כיצד זכה המלך בקרקע הארץ. ג. הטעם שהארץ קנויה למלכים.
- פרק ז:** שיטת הרשב"ם והרמב"ן וסיעתם לג
- פרק ח:** שיטת הרמב"ם וסיעתו לז
- פרק ט:** שיטת רבינו תם מ
- פרק י:** האם דדמ"ד במלך גוי מכח פרשת מלך ישראל מב
- פרק יא:** האם דדמ"ד לדעת רש"י מצד דינים דבני נח מו
- פרק יב:** כיבוש מלחמה ודינא דמלכותא נ
- א. סוגיות הגמרא בגיטין וסנהדרין. ב. האם קנין כיבוש מלחמה חל מצד קנין גזילה, או שבדרך מלחמה לא נחשב לגזילה. ג. קנין כיבוש מלחמה אינו מכח דדמ"ד. ד. דעת הרמב"ם והשו"ע. ה. ביאור דעת המחנה אפרים ושו"ע הרב.

פרק יג: האם דדמ"ד מדין קנין כיבוש מלחמה..... נה
א. שיטת הדב"א והחזו"א שדדמ"ד מטעם כיבוש מלחמה. ב. דברי הרשב"א שדדמ"ד אינו מכח כיבוש מלחמה. ג. מחלוקת רש"י והרשב"א האם גוי קונה ישראל לעבד עברי בכיבוש מלחמה. ד. דעת הריטב"א בנידון. ה. עבדות מכח דינא דמלכותא דינא.

פרק יד: מקורות מהמדרשים לדינא דמלכותא..... סג
פרק טו: מדוע מהני קבלת העם לדדמ"ד, והאם צריך את הסכמת כל העם..... סז
א. מפני מה מהני קבלת העם. ב. משום מתנה שומר חנם להיות כשומר שכו. ג. התורה קבעה כח להנהגת העם. ד. גדר כח הנהגת בני העיר. ה. דדמ"ד מצד עשו שאינו זוכה כזוכה. ו. דדמ"ד ללא קבלה מפורשת של החוק. ז. האם צריך קבלת כל העם. ח. האם בביטול הסכמת העם, סר כח המלך.

פרק טז: שיטות נוספות, וסיכום השיטות..... פא
א. שיטת רבי משה ב"ר חנוך ונתיבות המשפט. ב. שיטת מלמד התלמידים. ג. סיכום.

חלק ב:

מו"מ בגדר דדמ"ד

פרק יז: האם דדמ"ד מדאורייתא או מדרבנן..... פה
א. שיטת ר"ת והבית שמואל שדדמ"ד מדרבנן. ב. משמעות הראשונים שדדמ"ד מדאורייתא. ג. ביאור שיטת הבית שמואל כראשונים שדדמ"ד מדאורייתא. ד. דין ספק דדמ"ד.

פרק יח: האם דדמ"ד מועיל לגבי איסורי תורה..... צ
א. האם דדמ"ד מועיל לגבי איסורי תורה. ב. שיטת האחרונים דלא מהני לאיסורים. ג. שיטת האחרונים דמהני לאיסורים. ד. שיטת הרשב"א. ה. שיטת הראשונים בנידון. ו. שיטת האחרונים בנידון. ז. סיכום.

פרק יט: האם דדמ"ד הוא רק חיוב לקיים החוקים, או חלות ממונית בחפץ..... ק
א. טעם הראשונים לדדמ"ד מורה כי דדמ"ד קובע בעלות בממון.

פרק כ: האם דדמ"ד קובע בעלות בעצם או הנהגה בדיני הממונות..... קה
א. דדמ"ד קובע הנהגה בממון ואינו משנה את עצם הבעלות. ב. ג' דרגות בבעלות על ממון והנפק"מ. ג. סוגיא דקנין דרבנן מהני לדאורייתא. ד. משא ומתן בראשונים האם קנין דרבנן מהני לדאורייתא. ה. הראשונים נחלקו מתי תקנו רבנן בגדר הפקר ב"ד. ו. תקנת טובי העיר מהני לגבי איסורים. ז. דדמ"מ ממלך ישראל מהני לגבי איסורים. ח. דעת הדבר אברהם ומעדני ארץ.

פרק כא: האם דינא דמלכותא מועיל רק להפקיר או גם להקנות לאחרים..... קטז
א. שיטת רבינו יונה שדדמ"ד מהני רק להפקיר. ב. משמעות הרמב"ם הסמ"ג הריב"ם ר"ת ור' ירוחם

כרבינו יונה. ג. האם דדמ"ד מהני להקנות ע"פ טעמי הראשונים בדדמ"ד. ד. מהראשונים נראה שחלקו על רבינו יונה. ה. חילוק בין זכות המלך לעצמו, לבין החוקים לעם.

פרק כב: גדר בעלות המלך ותושבים בקרקע, והנפק"מ לירושת בכור תרו"מ עירובין ועוד קכב

א. מחלוקת הרשב"א והרא"ש בגדר זכות המלך בקרקעות ארצו. ב. ביאור שיטת הרשב"א. ג. בעלות המלך ברשות הרבים. ד. ביאור שיטת הרא"ש. ה. זכות המלך בארצו כבעלות כוללת, ולא קנין מוחלט. ו. נפק"מ מבעלות המלך בקרקע פרטית לגבי עירוב. ז. זכות התושבים בקרקעות ובמטלטלין לגבי ירושת בכור. ח. כח המלך לגבות קרקע ללא שומא והכרזה, מפגיע חזקת האדם, ונפק"מ לירושת בכור. ט. האם מלך גובה כל הקרקע עבור המס או רק כנגד המס. י. כאשר יש למלך זכות במטלטלין של חייב הכרגא, המטלטלין נחשבים לראוי. יא. האם חיוב המס מפגיע הממון בזמן החיוב או בעבר זמן הפרעון. יב. חיוב תרו"מ בקרקע שיש עליה חיוב מס. יג. האם חיוב מס פוטר קרקע מתרו"מ. יד. גדר הבעלות לר"ת בקרקע שיש חיוב מס. טו. איסור לא תחנם בהשכרת בתים שחייבים בטסקא. טז. זכות טסקא כבעלות לגבי דינא דבר מצרא. יז. סיכום.

פרק כג: דינא דמלכותא, לחדש דינים או מיסים חדשים קלז

א. שיטת הרמב"ם והר"י מיגש שדדמ"ד נאמר גם בדינים חדשים. ב. שיטת הרמב"ן שדדמ"ד נאמר רק בדינים הישנים. ג. לכו"ע המלך יכול לחדש דינים מכח הדינים הישנים. ד. שיטת הר"י מיגש. ה. שיטת ר"י, בעה"ת, הרשב"א, המאירי, הריטב"א, ועוד ראשונים. ו. מו"מ בשיטת הטור בשם רמ"ה. ז. מו"מ בשיטת הטור בשם הרא"ש. ח. שיטת הנמוקי. ט. סיכום ופסק השו"ע.

פרק כד: האם דדמ"ד להנאת המלך או גם בין אדם לחבירו קמח

א. מחלוקת בעה"ת והרמב"ן האם דדמ"ד רק להנאת המלך. ב. הסכמת רוב הראשונים שדדמ"ד נאמר גם בבין אדם לחבירו. ג. שיטת הרמב"ם ע"פ המ"מ והב"י. ד. קושיות על המ"מ והב"י בדעת הרמב"ם. ה. ביאור שיטת הרמב"ם ע"פ הרי"ף הר"י מיגש ופירוש המשניות. ו. החילוק שבין שטר מכירה לשטר מתנה. ז. האם לדעת הרמב"ם אמרינן דדמ"ד במה שאינו להנאת המלך. ח. שיטת הרי"ף. ט. מה נחשב להנאת המלך. י. האם לבעה"ת בדין שבין גוים או שבין גוי לישראל יש דדמ"ד. יא. שיטת בעה"ת בטעם דדמ"ד. יב. ראשונים הסוברים כבעה"ת. יג. סיכום.

חלק ג:

דדמ"ד בדין שבין ישראלים.

פרק כה: דינא דמלכותא בדין שבין ישראל לישראל קע

א. מבוא. ב. מו"מ בסוגיות הש"ס. ג. הוכחות מדברי הראשונים. ד. סיכום.

פרק כז: מתי אמרינן דדמ"ד בין הישראלים קעח

א. הגבלה ראשונה: כאשר המלך מקפיד שיעשו כדינו. ב. הגבלה שניה: בדיני המלכים ולא בדיני הערכאות. ג. כאשר המלך קובע את דיני הערכאות. ד. כאשר המלך מבטל לגמרי דין ישראל.

פרק כז: מתי נחשב שהמלך מקפיד שיעשו כדיני המלכות..... קפח
א. שיטת רבינו יונה ושיטת הראשונים. ב. ביאור מחלוקת רבינו יונה והראשונים. ג. יישוב דעת רבינו יונה בדעת הראשונים. ד. שיטת הדרכי משה בביאור רבינו יונה. ה. מחלוקת רבינו יונה והראשונים בגדר הקפדת המלך. ו. האם דיני תקנה בכלל דיני המלכים.

פרק כח: גדר דיני המלכים ודיני הערכאות..... קצה
א. מה הם דיני המלכים ומה הם דיני הערכאות. ב. עדיפות דיני המלכות שא"צ כפיה. ג. הרשות המחוקקת בזה"ז. ד. הדין בחוקי תקנה בזה"ז.

חלק ד:

גדרי דינא דגזלנותא, וגדרי ערכאות, והמסתעף.

פרק כט: דינא דגזלנותא רא
א. גדר דינא דגזלנותא. ב. שיטת השיטמ"ק דנחלקו בזה הראשונים. ג. הוכחות דאינה במחלוקת. ד. דעת הראשונים.

פרק ל: גדר וטעם דינא דגזלנותא..... רו
א. הטעם דדינא דגזלנותא לאו דינא. ב. גדר דינא דגזלנותא. ג. כח המלך מוגבל למה שהעם האציל לו. ד. דין מוכס שגובה ללא קצבה, מעצמו או בשליחות המלך.

פרק לא: דין נאמנות גוים וערכאות מכח דד"מ..... רטז
א. האם חל דד"מ להאמין לערכאות כשיש חשש על נאמנותם. ב. שיטת התומים שהרמב"ם והרא"ש נחלקו האם יכול המלך לחייב להאמין לחשודים. ג. מהראשונים מבואר דלכו"ע אין כח לחייב להאמין לחשודים. ד. הטעם שדדמ"ד לא מהני להאמין לחשודים.

פרק לב: שיטת גדולי האחרונים בגדר דינא דמלכותא ודינא דגזלנותא..... רכב
א. שיטת תרומת הדשן. ב. שיטת הריב"ש. ג. שיטת תשב"ץ. ד. שיטת מהרי"ק.

פרק לג: האם בכח דד"מ לבטל דיני התורה..... רכז
א. דד"מ לדון משומד בדיני הגוים. ב. שיטת הריב"ש ותשב"ץ בדד"מ באנוסים לשמד, ובמנהג לדון בדיני הגוים. ג. דעת הריב"ש ותשב"ץ שדדמ"ד חל לבטל דין תורה. ד. ביאורים נוספים בדעת הריב"ש.

פרק לד: האם בדיעבד יש בפסק הערכאות משום דדמ"ד..... רלד
א. שיטת מהרי"ק בשטר שנכתב בערכאות. ב. הכרעת השו"ע והרמ"א במי שדן בערכאות. ג. הטעם דאמרינן בפסק הערכאות דדמ"ד. ד. דעת רבינו יונה שהמלכות מקפדת על קיום פסקם. ה. האם לחולקים על רבינו יונה המלכות מקפדת בדבר. ו. שיטת תשב"ץ ע"פ הרמב"ן שאין המלכות מקפדת בדבר. ז. בי"ד מחזירים דין ערכאות רק כאשר יש ביטול מהותי של דיני התורה. ח. שיטת התומים ונתיבות המשפט מדוע אין בי"ד מחזירים דינם. ט. שיטת הש"ך שפסקם חל כי קבלהו ע"ע.

פרק ל"ח: דין ערכאות בזה"ז, ודין הדנים בערכאות בהסכמה רמז
א. הדין בדיעבד במי שדן בערכאות. ב. ההלכה בזה"ז. ג. דין המקבל עליו בקנין לדון בערכאות.
ד. שיטת הרא"ש והט"ז. ה. שיטת הברכת יוסף. ו. אחרי שכבר דנו בערכאות אין איסור לעשות כדין
הערכאות.

פרק ל"ט: דין חוק שמפלה בין אנשים רנו
א. חוק המפלה בין אנשים. ב. חוק המוגבל למדינה או עיר אחת. ג. חוק מיוחד על היהודים.
ד. ענישה קבוצתית (קולקטיבית). ה. כח המלך לקנוס לעובר על דבריו.

פרק מ: האם בסמכות המלכות למנות דיינים רסד
א. שיטת הריב"ש שבסמכות המדינה למנות דיינים. ב. סוגית מנוי דיינים ע"י המלכות. ג. שיטת
תשב"ץ שאין בסמכות המדינה למנות דיינים. ד. הכרעת הרמ"א כדעת הריב"ש. ה. הכרעת
הפוסקים. ו. סיכום.

חלק ה:

שיטת השו"ע הרמ"א וגדולי האחרונים.

פרק ל"ח: שיטת השו"ע וגדולי ספרד, האם דדמ"ד רק במה שנוגע למלך רעא
א. בירור דעת השו"ע האם דדמ"ד נאמר בדין שבין אדם לחבירו או רק במה שנוגע למלך. ב. סתירות
לכאורה בשו"ע. ג. האם בקרקעות לכו"ע יש דדמ"ד תמיד. ד. עוד סתירות לכאורה בדעת הב"י
משו"ת שלו. ה. סיכום.

פרק ל"ט: שיטת השו"ע בדדמ"ד בין ישראלים, והאם אפשר לשנות חוקים/מיסים... רעח
א. האם לדעת השו"ע בכח המלך לשנות חוקים או גובה תשלום המיסים.

פרק מ: ביאור שיטת הרמ"א בסוגיות דדמ"ד רפא
א. שיטת הרמ"א בדדמ"ד שבין אדם לחבירו. ב. הטעם לדדמ"ד, דדמ"ד במטלטלין, ובאר"י.
ג. הכרעת הרמ"א בדיעבד אחרי שירד לערכאות מאונס או מרצון. ד. דדמ"ד בכפיה לבטל דין התורה.

פרק מ"א: מחלוקת הרמ"א והש"ך האם דדמ"ד חל לבטל דיני תורה בין ישראלים... רצא
א. מבוא. ב. שיטת הרמ"א שדדמ"ד חל בין ישראלים. ג. שיטת הש"ך שאין דדמ"ד בין ישראלים.
ד. יישוב שיטת הרמ"א. ה. הרמ"א לשיטתו פסק כן בכל מקום, והש"ך וסיעתו נדחקו בביאורו.
ו. ביאור קצוה"ח בדעת הרמ"א שהשבת אבידה לאחר יאוש מכח תקנה. ז. ביאור התומים והחזו"א
בדעת הרמ"א שגובים מהמשכון מכח המנהג. ח. הטעם דאמרינן דדמ"ד בגביית משכון לדעת הרמ"א
והגר"א. ט. תשובת הרמ"א אימתי אמרינן דדמ"ד בדין שבין ישראלים. י. דדמ"ד בין הישראלים
כאשר המנהג כן מחמת התקנה. יא. סיכום שיטת הרמ"א. יב. שיטת התומים שדדמ"ד חל בין
ישראלים בדיני תקנה ובמה שנוגע למלך. יג. שיטות הסמ"ע הב"ח קצוה"ח ונתיבות המשפט בנידון.

פרק מב: שיטות הפוסקים בדמ"ד בדין שבין הישראלים..... שיד
א. הכרעת הפוסקים במחלוקת הרמ"א והש"ך. (וענין רישום מקרקעין בטאבו). ב. שיטות אבן האזל, טוב טעם ודעת, חזו"א, ואגרות משה. ג. סיכום שיטות הפוסקים. ד. שיטת מלמד התלמידים, שו"ת אבקת רוכל, שו"ת מהראנ"ח.

חלק ו:

סמכות המלכות בדין הפלילי.

פרק מג חלק א: סמכות המלך למנוע ולהעניש על פשעים..... שבג
א. סמכות המלך בדין הפלילי, וכחו להעניש יותר מדין תורה. ב. כח ב"ד למיגדר מילתא. ג. כח גדול הדור למיגדר מילתא. ד. לכתחילה יש לדון את הדין הפלילי בב"ד ישראל. ה. אורח שפשע בארץ אחרת, הסכם הסגרה, ובי"ד בין לאומי.

פרק מג חלק ב: אופן קבלת העדות בדין הפלילי..... שלז
א. מלכות דנה בידיעת האמת ללא עדות עדים. ב. מסירת חשוד שיצא עליו קול שפשע. ג. ייסור חשוד לברר האמת.

פרק מד חלק א: איסור מסירה בדין הפלילי..... שמב
א. איסור מסירה בדין הפלילי. ב. חילוק בין מצער לחוד ובין מזיק. ג. חילוק בין מצער יחיד למצער ציבור. ד. טעם איסור מוסר בדין הפלילי. ה. דעת פוסקי דורינו בנידון. ו. דעת האגרות משה והפתחי חושן. ז. דעת חלקת יעקב ומשנה הלכות. ח. מסירת תושב שאינו משלם מיסים כראוי. ט. מסירת לזה המשתמט מפריעת חובו. י. מסירה בעבירות תנועה. יא. חובת סיוע לפושע שלא יזיק. יב. סיכום דין מסירה בדין הפלילי.

פרק מד חלק ב: מסירה לגוים כדי להפסיק הזק, ונספחים..... שנח
א. עביד איניש דינא לנפשיה ע"י גוים וערכאות. ב. עביד אינש ע"י גוים וערכאות ברשות ב"ד. ג. מסירת מכה ע"י המוכה בשעת הזעם. ד. נספח: מסירת חייב מיתה בדיני ישראל להצלת בני העיר. ה. נספח: מסירת יחיד הרודף לבני העיר.

חלק ז:

דמ"ד בדמוקרטיה, גדר קבלת החוק, ופרשנות בית המשפט.

פרק מה: האם בממשל דמוקרטי אמרינן דמ"ד..... שסט
א. דמ"ד בדמוקרטיה ע"פ שיטות הראשונים בדמ"ד. ב. האם שייך בדמוקרטיה הנאת מלך. ג. האם בדמוקרטיה יש בעלים לארץ. ד. הסכמת הפוסקים שיש בדמוקרטיה דמ"ד. ה. דמוקרטיה בעם ישראל.

פרק מז: שיטת החתם סופר שפא

א. שיטת החתם סופר שיש שני דינים בדדמ"ד. ב. הסכמת הפוסקים כדבריו. ג. משא ומתן בדבריו. ד. דעת הרשב"א ומהרי"ק. ה. האם לדעת הרשב"א והרא"ש יש לדון בדיני תקנה מצד קבלת העם. ו. האם בדמוקרטיה לכו"ע חל דינא דמלכותא מכח קבלת העם.

פרק מז: גדר קבלת החוק ע"י אזרחי מדינה דמוקרטית שפח

א. חיוב מיסים מלא, כשאחרים אינם משלמים כל חלקם. ב. פרשנות החוק ככוונת המחוקקים או כפרשנות הסבירה. ג. דינא דגולנותא בחוק שבאופן מסוים אינו הגון. ד. ספק זכות כספית מהמדינה.

פרק מה: מעמד בתי המשפט שצא

א. האם בפרשנות בתי המשפט אמרינן דדמ"ד. ב. בית משפט שמרחיב סמכויות מעבר לכח שנמסר לו מהעם. ג. שיטת הדברי חיים שספק בפרשנות החוק זה כספיקא דדינא. ד. דעת השבות יעקב בספק בפרשנות. ה. שיטת המשנה הלכות שבמשטר דמוקרטי אין לבתי משפט דדמ"ד. ו. חוק שנקבע מכח תקדים פסיקה, (שיטת המשפט האנגלית).

חלק ח:

כח מלכות ישראל, ודדמ"ד בארץ ישראל.

פרק מט: דדמ"ד במלך גוי באר"י, והכרעת השו"ע והרמ"א שצט

פרק נ: כח מלכות ישראל

חלק א: דין פרשת מלך ישראל תג

א. דין פרשת מלך ישראל. ב. להלכה מלך מותר בכל האמור בפרשה. ג. דדמ"ד ופרשת מלך. ד. דין מלך ישראל כמבואר בפרשת מלך, ודין מלך גוי כהסכמת העם. ה. דעת הרמב"ם בחילוק שבין מלך ישראל ומלך גוי. ו. לטובת העם לכ"ע שרי. ז. דין מלך שמינוהו שלא כדין תורה. ח. שיטת מעדני ארץ בדעת הרמב"ם. ט. פרשת מלך בשלטון דמוקרטי.

חלק ב: סמכות הנהגת המלכות או השלטון בעם ישראל תיד

י. כח המלך להנהגת העם. יא. כח הסנהדרין. יב. חילוק בין הנהגת מלך והנהגת הסנהדרין. יג. בכח מלך לבטל דיני תורה רק לצורך תקנה. יד. כח שופטי ישראל. טו. שופט עם הארץ. טז. כח טובי העיר.

חלק ג: גדר כח ההנהגה בשלטון דמוקרטי תכד

יז. פרשת מלך ישראל נאמרה דווקא במלך. יח. חילוק בין כח הנהגה בדמוקרטיה ובדדמ"ד. יט. גדר החילוק שבין מלך ישראל ובין הסנהדרין. כ. האם כח הנהגה מדינית דומה למלך או לשופט וסנהדרין כא. אופן הבחירה של הנהגה דמוקרטית

פרק נא חלק א: דין מלכות של יהודים שאינם שומרים תו"מ..... תכט
א. דין מלך יהודי שאינו שומר תו"מ. ב. ראייה מהראשונים שדנו דין פרשת מלך באחאב. ג. כח
ההנהגה במלכות שאינה שומרת דין תורה. ד. ראייה מגדולי האחרונים שדנו דדמ"ד במלכות ספרד
הרשעה. ה. דדמ"ד במלך ישראל.

פרק נא חלק ב: דעת פוסקי הדור בענין דדמ"ד באר"י..... תלד
א. דעת מרן החו"א. ב. דעת שו"ת מנחת יצחק, שבט הלוי, קנה בושם, ותשובות והנהגות. ג. דעת
שו"ת אגרות משה. ד. דעת הג"ר יוסף שלום אלישיב זצ"ל ובית דינו. ה. דעת הג"ר שלמה זלמן
אורבך זצ"ל ו. דעת הג"ר עובדיה יוסף זצ"ל. ז. דעת הפתחי חושן.

חלק ט:

מקורות נוספים לכח חוק המלכות, ולחייב המיסים.

פרק נב: חיוב מיסים מדינא דכופין בני העיר זא"ז..... תמט
א. על מה כופים. ב. כפיה על צדקה. ג. כפיה לצרכים שאינם מצווה. ד. פעמים שיחיד כופה את
הרבים. ה. פעמים שרק רוב העיר כופים. ו. האם צריך שיהיה בדבר צורך של כל העיר. ז. גדר
השיעבוד. ח. שורש החיוב. ט. כח בני העיר בעיר שיש בה גוים. י. סיכום.

פרק נג: סמכות המלכות מדינא דטובי העיר, (ודין בני אומנות)..... תסג
א. שבעה טובי העיר. ב. כופים בני אומנות זא"ז, (ארגוני עובדים). ג. הסכמת חכם העיר. ד. שיהיו
מעשיהם לשם שמים. ה. פסול קרובים ורשעים, וקבלת פסולים לטובי העיר. ו. גדר פסול רשעים.
ז. טובי העיר פסולים בזה"ז. ח. טובי העיר בתקנה ליחיד. ט. טובי העיר למיגדר מילתא. י. טובי
העיר למיגדר מילתא ביחיד פרוץ.

פרק נד: דין חוק שפשט למנהג המדינה

חלק א: תוקף קבלת דיני הערכאות בקנין או מכח המנהג..... תפא
א. שיטת הרשב"א שקבלה לדון בדיני הערכאות לא חלה. ב. האם בעה"ת והרא"ש נחלקו על שו"ת
הרשב"א. ג. שיטת הלבוש בהתנאה מפורשת. ד. שיטת הלבוש בקבלת דיני הגוים לתקנת המסחר.
ה. שיטת התומים. ו. דעת האחרונים לחלק בין דיני הערכאות לדיני הסוחרים. ז. חילוק בין דייני
ערכאות לדייני סוחרים. ח. הסכם נישואין שהאשה תירש בנכסי בעלה. ט. ריב ממון שהוכרע בזמן
שנהגו האנוסים כדיני הגוים. י. דעת הג"ר זלמן נחמיה גולדברג שליט"א. יא. דעת הג"ר יוסף שלום
אלישיב זצ"ל והג"ר נסים קרליץ שליט"א.

חלק ב: האם בחוק שפשט למנהג אמרינן מנהג מבטל הלכה

תצו.....
יב. מנהג שפשט מחמת החוק. יג. מנהג מבטל הלכה רק כאשר הונהג ע"י וותיקן. יד. מנהג שיש בו
תקנה לרבים. טו. מנהג בעיני מסחר חל שלא ע"י וותיקן. טז. מנהג הנלמד מחוקי המדינה בזה"ז.
יז. האם מנהג לקבל את עיקר החוק כולל קבלת פרטיו. יח. מי מוסמך לפרש את החוק.

חלק ג: האם חוק שפשט למנהג נחשב כתנאי בני העיר.....תקג

יט. האם חוק שפשט כמנהג נחשב כתנאי בני העיר. כ. מנהג שלא נתקבל בהדיא ע"י בני העיר, שיטת הרי"ף והרמב"ן. כא. טעם הרי"ף משום שמנהג לבטל התורה נקבע בטעות. כב. שיטת הרשב"א שכל מנהג שפשט מהני. כג. מנהג שנקבע מחוסר ידיעת התורה, נחשב לטעות. כד. הרי"ף והרמב"ן מודו במנהג הסוחרים, שותפות של רבים, מנהג של תקנה לבני העיר. כה. מחלוקת הריב"ש ותה"ד במנהג הסוחרים שלא נקבע להדיא. כו. בכח הגוים לתקן לעצמם תנאי בני העיר, וחל גם על הישראלים. כז. חוקים שנעשו מנהג בני העיר בזה"ז. כח. נספח: קנין סיטומתא מכח תנאי בני העיר.

פרק נה: המדינה כקופה משותפת של בני המדינה, ודעת פוסקי הדור בנידון.....תקיו

חלק י:

חיוב מיסים, ודין ת"ח.

פרק נו: חיוב תשלום מיסים למדינה ולעיריה.....תקכא

א. זכות מלך גוי ומלך ישראל בגביית המיסים. ב. מקורות נוספים לחיוב מיסים. ג. טענת פטור משום שהגביה אינה כפי דין תורה. ד. טענת פטור מדין הפקעת הלוואתו. ה. טענת פטור משום שהמדינה מקפחת בחלוקת המשאבים. ו. טענת פטור משום שהמלכות אינה מקפדת. ז. טענת פטור משום שהרבה אינם משלמים מיסים כחוק. ח. טענת פטור משום שהמדינה מממנת איסורים. ט. דין ספק בחיוב המיסים. י. חילוק בין חזקת המלך לחזקת הקהל. יא. הערמה להפטר מחיוב המיסים. יב. ניצול פרצות בחוק להפטר ממיסים.

פרק נז: דרך חלוקת עול המיסים לפי דין התורה.....תקל

א. סוגית הגמרא. ב. לפי נפשות או לפי ממון. ג. שיטת הרשב"א הרא"ש הר"י מייגש והריטב"א. ד. שיטת רב האי גאון ומהר"ם מרוטנבורג. ה. שיטת מהרי"ל. ו. שיטת השו"ע. ז. שיטת הרמ"א. ח. שיטת הצמח צדק דבאין חשש נפשות גובים לפי ממון. ט. כשאין צורך בני העיר שווה. י. כשאין הנאתם שווה. יא. דרך הגביה לפי ממון ולפי נפשות. יב. קופת צדקה של העיר ניגבת לפי ממון. יג. סכום דרך גבית המיסים ע"פ התורה. יד. צורת הגבייה בזה"ז. טו. גביית מיסים בזה"ז מכח מנהג.

פרק נח: מיסים ודין הפקעת הלוואתו במלך גוי.....תקנד

א. האם התר הפקעת הלוואתו חל במקום דדמ"ד. ב. שיטת השו"ע והרמ"א בהפקעת הלוואתו. ג. הדין בספק התר הפקעת הלוואתו. ד. הפקעת הלוואתו במיסים לדינא בפוסקים. ה. המיסים בזה"ז. ו. סכום.

פרק נט: פטור ת"ח ממיסים.....תקסד

א. פטור ת"ח ממיסים. ב. ה' שיטות ראשונים בטעם הפטור. ג. נפק"מ בין הטעמים. ד. האם הפטור גם ממס פרטי. ה. גדר תלמידי חכם. ו. בספק פטור ת"ח מהמיסים. ז. ביאור הסוגיא דנדרים. ח. האם נפטר מכל חיובי הציבור. ט. גדר תורתו ואומנותו. י. אברכי כולל בזה"ז. יא. הפטור דוקא לת"ח ירא שמים. יב. פטור ממיסי מלכות ושמירה בזה"ז. יג. סכום.

פרק ס: פטור ת"ח ממיסי שמירה..... תקצ
א. טעם הפטור. ב. שמירה שעיקרה לצורכו. ג. שיעור חיוב העם תמורתו. ד. דעת החתם סופר.
ה. גדר ת"ח לפטור.

חלק יא:

דדמ"ד בארץ כבושה, ובאדם או רכוש שלא נמצאים בארצם.

פרק סא: איזה דדמ"ד חל על אדם או רכוש שאינם בארצם..... תקצה
פרק סב: האם יש חיוב מיסים על רכוש או אדם שנמצאים בארץ אחרת..... תקצט
א. חיוב מיסים בארצו על ממון שבארץ אחרת. ב. דעת שו"ת הרשב"א. ג. חיוב מיסים למלך שהאדם או רכושו בארצו. ד. רק על ממון הנמצא קבוע בארץ אפשר לחייב במיסים. ה. חיוב בשני מדינות אלא על אותו ממון (כפל מס). ו. ההלכה בממון שנמצא בארץ אחרת. ז. אפשר שהרשב"א ומהר"ם פסקו כמנהג מקומם. ח. האם יש ראייה מלשונם דלא פליגי. ט. מאימתי נחשבים לבני העיר לגבי מיסים. י. האם יש חילוק בין הבא להשתקע לבא לגור. יא. מאימתי נחשבים לבני המלכות לגבי מיסים. יב. מאימתי נחשבים לבני המלכות לגבי דד"מ שבין אדם לחבירו.

פרק סג: דין היוצא מארצו לגבי חיוב מיסים, ולגבי דד"מ שכבר חל על ממונו..... תריד
א. מבוא. ב. מחלוקת ר"ת ור"י האם בורח נפטר מחיוב המיסים. ג. שיטת מהר"ם מרוטנבורג בבורח מחמת הקנס. ד. שיטת מהר"ק בדעת ר"ת. ה. האם מהגמרא בב"ב מוכח שבורח נפטר מהמיסים. ו. סיכום דין חיוב מיסים בבורח.

פרק סד: דדמ"ד בארץ כבושה, או בעם שגולה בארץ אחרת..... תרכג
א. האם דדמ"ד נאמר בארץ כבושה. ב. דדמ"ד בשבויים ועם שהוגלה לארץ אחרת. ג. דדמ"ד למלך ישראל על גוים הכבושים תח"י. ד. דדמ"ד בגוים הגרים ביהודה שומרון וברמת הגולן. ה. דדמ"ד לכוף נוצרים לדון בדיני ישמעאלים, ולהפך.

חלק יב:

דדמ"ד בכמה דינים.

פרק סה: דדמ"ד לדינא בחוקים שבין אדם לחבירו..... תרלא
א. מבוא לכרעת הפוסקים. ב. אבידה. ג. דבר שלא בא לעולם, שאינו ברשותו, ושאינו בו ממש. ד. דיני שכנים והרחקת נזיקין. ה. זכויות יוצרים. ו. חוק הגנת הדייר. ז. חוק ההתיישנות. ח. חיוב מזונות לבניו ולאשתו. ט. חלוקת ממון בגירושין (הלכת השיתוף). י. חוקי כלכלה ומסחר. יא. טאבו. יב. ירושה, ירושת הבת וירושת האשה. יג. ספק בדדמ"ד. יד. עבדות/טיהור ממזרים. טו. עד מדינה. טז. פיקוח מחירים. יז. פצווי נזיקין ורשלנות רפואית. יח. פשיטת רגל. יט. צוואות. כ. צ"ק המחאה (שטר ממרני). כא. קנסות. כב. רישיון. כג. רשות הרבים. כד. שטרות/חוזה

חלק יג:

בירורים ונספחים.

נספח א: גדר טובי העיר, והאם צריכים הסכמת כל בני העיר תרסב
 א. מבוא. ב. מקור תקנות בני העיר. ג. שיטת ר"ת וסיעתו שצריך הסכמת כל בני העיר. ד. תמיה
 על הדרכי משה בדעת ר"ת. ה. ביאור דעת ר"ת בדינא דהפקר בי"ד. ו. הטעם דאין צריכים קנין לר"ת
 א: בההיא הנאה, ב: הפקר בי"ד הפקר, ג: מעשה של רבים. ז. שיטת ראבי"ה שהרוב כופה על המיעוט.
 ח. שיטת הרי"ף הרמב"ן הרשב"א הרא"ש הריטב"א ורבינו יונה כדעת הראב"ה. ט. מתי לכו"ע אין
 בכח הרוב לכופ המיעוט. י. סכום דעת הסוברים כר"ת.

נספח ב: אופן חלוקת עול המיסים שהמלך מטיל על העיר תרעד
 א. כפי מנהג בני העיר. ב. מעיקר הדין חלוקת עול המס כפי מה שגרם עין לבני העיר. ג. עושה עין
 כרודף לממון בני העיר. ד. מחלוקת ראשונים האם מותר לאבד ממון הרודף ממנו. ה. שיטת רש"י
 ומהר"ם מרוטנבורג בדין ממון הרודף. ו. שיטת מהר"ם מרוטנבורג א: גובים לפי רבוי ממון, שכך כוונת
 המלך. ז. שיטת מהר"ם מרוטנבורג ב: גובים גם לפי נתינת עין, כי הגורם למס מחויב יותר. ח. הטעם
 דאזלינן בתר כוונת המלך בחיוב המס. ט. שיטת תרומת הדשן הגביה רק לפי רבוי ממון. י. שיטת
 מהר"ם מריזבורק שהגביה לפי נתינת העין. יא. ביאור שיטת הנמוק"י. יב. סיכום חלוקת עול המיסים.

נספח ג: תקציב המדינה וחלוקת עול המיסים באר"י תרפט
 א. תקציב המדינה. ב. חלוקת עול המיסים במדינת ישראל. ג. המיסים כמצוות צדקה ומעשר
 כספים. ד. חלוקת משאבי המדינה שלא ביושר. ה. חלוקת משאבי המדינה לפי אזורים ומגורים.
 ו. טענת קיפוח המגזר החרדי. ז. השוק השחור.

נספח ד: כת"י חדשים מהראשונים להלכה, וטענת אילו ראה היה מודה תרצט
 א. יסוד מהרי"ק. ב. דעת החזו"א. ג. דעת יביע אומר. ד. דעת כפי אהרן.

נספח ה: דין מסור תשה
 א. איסור מסירה לגוים בתוספתא ובגמרא. ב. שיטת רבי יצחק ב"ר שמואל. ג. שיטת הראב"ד.
 ד. שיטת הר"ח, שיטת הרא"ש בדעת הר"ח, ושיטת רש"י. ה. שיטת מהר"ם מרוטנבורג. ו. שיטת
 הרמב"ם. ז. שיטות נוספות. ח. שיטת הטור והשו"ע.

נספח ו: דעת ויואל משה במלך אחאב תשטז
 א. דעתו שאחאב האמין בה' וקיים את כל התורה, מלבד איסור ע"ז. ב. מקורותיו, ומ"מ בדבריו.
 ג. ראיות שאחאב כפר והרשיע בכל התורה. ד. האם אחאב נתמנה ע"י נביא.

נספח ז: השתעבדות לעבדות ולצבא המלך מכח דדמ"ד תשכב

נספח ח: מאמר מרן הראשל"צ רבי שלמה משה עמאר שליט"א תשכה

קונטרס דין ממון הגוי

פרק א: גזל הגוי.....תשנג

א. סוגיות הגמרא. ב. שיטת הראשונים דגזל הגוי אסור מדאורייתא, והאם האיסור בכלל הלאו הנאמר בישראל. ג. האם חלוק גזל הגוי מגניבתו. ד. שיטת ראשונים דגזל הגוי אסור מדרבנן. ה. שיטת רש"י בגזל הגוי. ו. שיטת ראשונים דגזל הגוי מותר. ז. שיטת פסקי הרי"ד וכפתור ופרח. ח. האם למ"ד גזל הגוי מותר דווקא בציער לישראל. ט. האם למ"ד גזל הגוי אסור דווקא כשיש חילול השם. י. הכרעת השו"ע והרמ"א יא. הכרעת הפוסקים.

פרק ב: דין הפקעת הלוואתו.....תשסב

א. התר הפקעת הלוואתו. ב. גדר הפקעת הלוואתו. ג. ספק הפקעת הלוואתו. ד. האם צריך כוונה להפקיע את החוב. ה. האם החוב בטל או שרק איסור הגזל בטל.

פרק ג: דין ממון הגוי.....תשע

א. איסור גניבת דעת גוי. ב. גניבת דעת במכר, במתנה, ובדברים. ג. דין טעות גוי, וגדר איסור גניבת דעת גוי. ד. השבת גזל הגוי. ה. חזקת ממון בגוי.

פרק ד: כיצד דנים בין ישראל לגוי.....תשעט

א. מזכים לישראל כדיני ישראל או כדיני הגוים. ב. טעם הדבר, והדין בלהוציא ממון מגוי. ג. ישראל הבא מכח גוי. ד. האם הקנס חל מאליה, או שבי"ד קונסים. ה. הקנס חל בעיקר ממון גוי. ו. אין להפסיד הגוי ללא דין. ז. האם נלמד מ'ראה ויתר גוים'. ח. האם הקנס רק בנזיקין. ט. דינא דמזכים לישראל במקום דדמ"ד.

פרק ה: כיצד דנים מעיקר הדין בין ישראל לגוי.....תשצג

א. באיזה דינים נצטוו בני נח. ב. כיצד דנים מעיקר הדין בין ישראל לגוי, והנפק"מ מכך. ג. דעת החזו"א ואבן האזל שבין ישראל לגוי דנים כדיני הגוים. ד. דעת הרמב"ם שיש לדון כדיני התורה, אלא שהגוים לא נצטוו בהם. ה. דעת הראשונים שהעיקר כדיני התורה. ו. דעת האחרונים שהעיקר כדיני התורה. ז. ראיות ממדרשים. ח. סיכום.

פרק ו: דין עדות לגוי על ישראל בערכאות.....תתיא

א. סוגיות הגמרא. ב. עדות לגוי בערכאות על חוב ברור. ג. עדות כשניתן להפקיע הלוואתו. ד. עדות על ישראל מכח דדמ"ד. ה. עדות לגוי לאור הנידון מה הדין בין ישראל לגוי. ו. עדות לגוי משום חילול ה' או הפסד ממון.

פרק ז: דין ישראל הבא מחמת גוי.....תתכ

א. החקירה והעמדת הצדדים. ב. סוגיות הגמרא. ג. ישראל הבא מכח גוי בחזקת חלונות. ד. שיטת העיטור שנידון כשני הדינים לרעתו. ה. שיטת הרשב"א שנידון כדיני התורה, אא"כ קם דינא. ו. חילוק בין דיני גוים שמגדירים בעלות, לדינים שרק מתירים או אוסרים. ז. שיטת הריב"א כהעיטור

או כהרשב"א. ח. שיטת רב מתת' ורב צמח גאון כהרשב"א, אך יש ראייה משתיקת גוי. ט. שיטת הראשונים דבמקום דדמ"ד ישראל הבא מכח גוי נידון כדד"מ גם לטובתו. י. שיטת מהר"ם והרא"ש דישאל זוכה בפתיחת חלון לגוי כדיניהם, ודלא כרשב"א. יא. חילוק בין דד"מ שקובע דין הממון, לדד"מ שקובע לדון בדיני הגוים. יב. הקנס לדון גוי לטובת ישראל כדיננו, במקום דד"מ לדון גוי כדיניהם. יג. האם טעם הבא מכח גוי כגוי משום מהדרנא שטרא למרא. יד. דין גוי שמכר חוב ישראל לישראל, ואח"כ מחלו. טו. סכום שיטות הראשונים בחזקת חלונות.

פרק ח: הכרעת השו"ע בדין ישראל הבא מחמת גוי.....תתמב

א. שיטת השו"ע והרמ"א בישראל הבא מכח גוי בפתיחת חלונות. ב. ביאור שיטת השו"ע סימן קנד סעיף יט. ג. שיטת השו"ע והרמ"א שהבא מכח גוי נידון כדיניהם גם לטובתו. ד. שיטת הסמ"ע בדעת השו"ע והרמ"א. ה. שיטת באר הגולה בדעת השו"ע. ו. שיטת הט"ז והתומים בדעת השו"ע והרמ"א. ז. שיטת השבות יעקב בספק פרשנות החוק. ח. סכום שיטת השו"ע והרמ"א.

— |

| —

— |

| —

חלק א: שיטות הראשונים בטעם דדמ"ד

פרק א סוגיות הגמרא

להלכה של דינא דמלכותא דינא לא נמצא כל מקור במשנה או בבבלייתא מהתנאים, המקור הראשון לדינא דמלכותא דינא הוא מדברי שמואל בכמה מקומות בש"ס (הו"ד לקמן).

קמיייהו, לא הוו מרעי נפשייהו וכתבין ליה שטרא, אלא מתנה במאי קא קני, לאו בהאי שטרא, והאי שטרא חספא בעלמא הוא, אמר שמואל דינא דמלכותא דינא, ואב"א תני חוץ מכגיטי נשים".

הסוגיא הראשונה: במסכת גיטין (י:), "תנן כל השטרות העולים בערכאות של עובדי כוכבים, אע"פ שחותמיהם עובדי כוכבים, כשרים, חוץ מגיטי נשים ושחרורי עבדים, ר"ש אומר אף אלו כשרים, לא הוזכרו אלא בזמן שנעשו בהדיוט", והגמרא מקשה: "קא פסיק ותני, לא שנא מכר ל"ש מתנה, בשלמא מכר מכי יהיב זוזי קמיייהו הוא דקנה, ושטרא ראיא בעלמא הוא, דאי לא יהיב זוזי

ולכאורה נראה שהתירוצ השני שבגמרא חולק על דברי שמואל, ולא סבירא ליה לדדמ"ד, ולפי"ז קשה דידוע הכלל שההלכה כתירוצ השני, ומאידך קי"ל בכל הש"ס כדבר פשוט לפסוק כשמואל דדינא דמלכותא דינא".

מבח שאלה זו כתבו הראשונים שודאי גם לפי התירוצ השני אמרינן דדמ"ד, אלא

א. ובתוספות (יבמות מו. ד"ה כי נפקי) כבר הקשו כן, ומדבריהם משמע לכאורה שביארו כי הגמרא הסתפקה בזה גופא האם דדמ"ד, אמנם כבר נתבאר (פרק יג ס"ק ג) עפ"י תוספות הרא"ש ותוספות רבינו פרץ, שהביאור

העולם, אך אין דין "מלך מותר בו" ו"דינא דמלכותא דינא" תלויים זה בזה, שהרי לא מצאנו שרב (או אמורא אחר) חולק על דמ"ד, וגם להלכה אמרינן דדמ"ד לכו"ע, ובמחלוקת רב ושמואל זו אי מלך מותר בו, נחלקו הראשונים כיצד ההלכה, וכפי שיתבאר להלן.

הסוגיא השניה: במסכת ב"ב (דף נד:), "אמר רב יהודה אמר שמואל נכסי עובד כוכבים הרי הן כמדבר כל המחזיק בהן זכה בהן, מ"ט עובד כוכבים מכי מטו זווי לידיה אסתלק ליה, ישראל לא קני עד דמטי שטרא לידיה, הלכך הרי הן כמדבר וכל המחזיק בהן זכה בהן, א"ל אביי לרב יוסף: מי אמר שמואל הכי, והאמר שמואל: דינא דמלכותא דינא, ומלכא אמר לא ליקני ארעא אלא באיגרתא."

הסוגיא עוסקת בגוי שמוכר קרקע לישראל, וכיון שקנין גוים בקרקעות נעשה ע"י קנין כסף, א"כ בכסף שהגוי מקבל מהישראל בעד הקרקע, מקנה לו הקרקע, אבל ישראל הקונה מהגוי אין קנינו נגמר בכסף לחוד ללא שטר או חזקה, וכיון שהקרקע כבר יצאה מרשות הגוי שקנינו נשלם, ולא נכנסה לרשות הישראל, בזמן זה הקרקע הפקר, וכל הרוצה יכול לזכות בה, ועל כך הגמרא שואלת מדוע לשמואל הקרקע הפקר, והרי המלך אמר שקונים קרקעות רק בקנין שטר, וכיון שלהלכה דדמ"ד, א"כ הגם שלפי דין התורה גוי מקנה בקנין כסף לחוד, א"א לקנות קרקעות אלא בשטר מכר, וא"כ גם אחרי שנתן הישראל כסף, עדיין הקרקע ברשות הגוי המוכר ואינה הפקר, והנה לכאורה מגמרא זו מוכח שדדמ"ד נאמר גם בדבר שאינו נוגע להנאת המלך עצמו, (ונפק"מ למחלוקת הראשונה שהובאה בסוגיא הראשונה).

שהתרצן השני סבר שיש אופנים שבהם אין דדמ"ד, ובזה נחלקו התירוץ הראשון והשני שבגמרא, הרמב"ן מבאר כי בתרוץ השני מדובר באופן שבאותה המלכות אין דינא דמלכותא להכשיר שטרות העולים בערכאות של גוים, אבל יש מהראשונים שפירשו שהחילוק שלתרוץ השני דינא דמלכותא דינא נאמר רק במה שנוגע להנאת המלך עצמו, א"נ רק כאשר המלך מקפיד להדיא גם על הישראלים שיעשו כדינו (אע"פ שאין זה מהדברים שהם להנאת עצמו), ומהתירוצים לשאלה הנ"ל עולה חילוקים יסודיים בהלכה של דינא דמלכותא דינא.

יש להעיר שלכאורה עיקר דברי שמואל נאמרו בסוגיא זו, שהרי כאן הלשון 'אמר שמואל', ובשאר הסוגיות שהובאו לקמן הלשון הוא 'והאמר שמואל', או 'גופא אמר שמואל', כלומר שכבר נאמרה הלכה במקום אחר, (שוב מצאתי שדייק כן בשו"ת לחם רב סימן קנז), אמנם האור זרוע (גיטין סימן תשה, תשובה לרבי אביגדור) כתב שלדעת הרמב"ם הרי"ף והר"ח שאין הלכה כלישנא קמא, אין זה מדברי שמואל עצמו, אלא שהגמרא תירצה כן ע"פ שיטת שמואל².

עוד יש לציין למחלוקת שבין רב לשמואל (סנהדרין כ:), האם כל מה שנאמר בפרשת מלך (שמואל א פרק ח, ששמואל ביאר לבני ישראל את דיני המלוכה, כאשר ביקשו שימנה עליהם מלך), מלך מותר בה, או שפרשה זו נאמרה רק כדי לאיים עליהם שיחזרו מבקשתם למינוי מלך, אבל באמת המלך אסור באמור בפרשת מלך, שמואל סובר שמלך מותר בו, ורב סבר דמלך אסור בו, ונראה ששמואל סבר ליתן כח לכל המלכיות בין למלך ישראל בין למלך מאומות

בתוספות דאה"נ דהיה פשיטא לגמרא דדמ"ד, רק השאלה היא עד כמה נאמר דדמ"ד, וכמו שתירצו שם הרמב"ן ושאר המפרשים, כדלקמן.
ב. וכן כתב במלמד לתלמידים (רבי יעקב בן אבא - מהראשונים, פרשת משפטים, ד"ה ואל זה הענין).

דינא

סוגיות הגמרא

דמלכותא

ג

הסוגיא השלישית: במסכת ב"ב (דף נה.), "אמר רבה, הני תלת מילי אישתעי לי עוקבן בר נחמיה ריש גלותא משמיה דשמואל: דינא דמלכותא דינא, ואריסותא דפרסאי עד מ' שנין, והני זהרורי דזבין ארעא לטסקא זבינהו זביני, וה"מ לטסקא, אבל לכרגא לא, מ"ט כרגא אקרקה דגברי מנח, רב הונא בריה דרב יהושע אמר אפילו שערי כדא משתעבדי לכרגא"

וביארן הראשונים (שם) 'אריסותא דפרסאי עד מ' שנים', דבפרס היה דין המלכות שאחרי ארבעים שנה יש חזקה על הקרקעות, והמחזיק בקרקע שלו היא, ונאמן בדבריו שקנה הקרקע, אך נחלקו הראשונים האם דדמ"ד בחזקת קרקעות נאמר בחזקת ישראל על גוי, או גם בחזקת ישראל על ישראל חבירו, שאלה זו תלויה בספק האם ההלכה של דדמ"ד נאמרה באופן כללי בדין שבין הישראלים, או רק בדין שבין ישראל לגוי, ובהמשך (פרק כה) בע"ה נאריך בזה.

הסוגיא הרביעית: במסכת נדרים (דף כה.) במשנה: "נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין שהיא תרומה, אע"פ שאינו תרומה, שהן של בית המלך, אע"פ שאינן של בית המלך", ומקשה הגמרא כיצד ניתן לשקר וגם להשבע לשקר, "והאמר שמואל דינא דמלכותא דינא", ותירצה: "אמר רב חיננא א"ר כהנא אמר שמואל במוכס שאין לו קצבה, דבי רבי ינאי אמר במוכס העומד מאליו".

התרוץ הראשון נאמר בשם שמואל (שהוא מרא דשמעתא דדמ"ד), שהמשנה עוסקת במוכס שאין לו קצבה, והיינו שאינו גובה סכום מסויים לכל, ונחלקו הראשונים (שם), האם מדובר שהמלך עצמו אמר לו לגבות מכס ללא קצבה, או שהמלך אמר לו לגבות כדין, והמוכס מדעתו גבה ללא קצבה, ועכ"פ מסוגיא זו עולה שגביית מיסים ללא קצבה אינה בסמכות המלך,

והטעם כי גם דין המלכות צריך להיות בצדק וביושר, ומתרוץ זה של שמואל למדנו כי 'דינא דגזלנותא' לאו דינא.

התרוץ השני (דדבי רבי ינאי) מבאר שהמשנה מדברת במוכס שאינו מכח מלך שהתקבל ע"י רצון העם, אלא אדם שמושל בכח הזרוע, ומתרוץ זה למדנו כי דינא דמלכותא נאמר רק בשלטון שהתקבל בהסכמת העם, ולא בכל מי שאצלו הכח והשלטון, ובראשונים (הו"ד בפרק כט) נחלקו האם שני תירוצים אלו נפסקים לדינא.

וי"ש לברר דברים אלו, שהרי בוודאי שלא לכל אדם ואדם נמסר להחליט אם הוא רוצה לקבל את המלך ע"ע או לא, וכדמוכח מהא דמצאנו כח דדמ"ד בארץ כבושה למלכות הכובשת, אף שכולם או רובם אינם מקבלים הכובשים למלוך עליהם (וכמבואר בפרק סד), ולקמן נדון בזה.

הסוגיא החמישית: במסכת ב"ק (דף קיג.) והיא דומה לסוגיא בנדרים, אלא שנוסף בה הדין שסתם כסף שביד המוכס אינו בחשש גזל, כי דדמ"ד, עוד נתחדש בה היתר ללבוש כלאים בכדי להברית המכס, וזאת כאשר המכס הוא בכלל 'דינא דגזלנותא' וכנ"ל, כמו כן נידון שם האם מכח התר הפקעת הלוואתו בגוי, מותר שלא לשלם מיסים.

הסוגיא השישית: במסכת ב"ק (דף קיג:) והיא המשך הסוגיא הקודמת, "גופא אמר שמואל דינא דמלכותא דינא, אמר רבא תדע דקטלי דיקלי וגשרי גישרי ועברינן עלייהו, א"ל אביי ודלמא משום דאייאוש להו מינייהו מרייהו, אמר ליה: אי לא דדמ"ד היכי מייאשי", ומקשה הגמרא: "והא לא קא עבדי כדאמר מלכא, מלכא אמר זילו וקטלו מכל באגי (מכל האנשים שבבקעה), ואינהו אזלו וקטלו מחד באגא, שלוחא דמלכא כמלכא ולא טרח,

כלומר שיש רק יאוש בעלים ותו לא, וכאשר יש רק יאוש בעלים ללא צירוף שינוי רשות או שינוי השם, החפץ עדיין שייך לבעלים ולא נקנה לגזולן, ועל כרחך שהמלך זוכה בנכסים מצד דדמ"ד, (ולא מצד יאוש), אבל בתוספות (ד"ה היכי מיאשי) פירשו: "והיה להם לתבוע בדין את כל אדם העוברים עליהם, אלא ודאי לכך מתייאשים, לפי שבדין אין משלמין להם כלום, משום דדדמ"ד".

והרברים צריכים תלמוד, דהנה רבא מביא מקור (אמר רבא 'תדע') לדין המחודש של שמואל, מהעובדה שאנשים נוהגים לעשות כך, ויש לעיין בדבר, כי כמדומה שלא מצאנו בגמרא שתביא ראיה לדיני ממונות ממעשי האנשים⁷, וכאשר יש ספק בהלכה יש לברר ההלכה בסברא ובמקורות, ולא להביא ראיה ממעשי האנשים, ואף אם נאמר שגם התלמידי חכמים היו משתמשים, או שראו לאחרים ולא מחו, ומכך הראיה, עדיין תימה שלא

ואינהו אפסיד אנפשייהו, דאיבעי להו דאינקוט מכוליה באגי ומשקל דמי, אמר רבא: מאן דמשתכח בבי דרי פרע מנתא דמלכא".

בסוגיא זו רבא מביא מקור או ראיה לדדמ"ד, ממה שמשתמשים ונהנים מההפקעות המלך, והלא אם אין זכות למלכות להפקיע, נכסים אלו הם גזולים, וכיצד משתמשים ונהנים מהם, אלא ע"כ שדינא דמלכותא דינא, אמנם אביי דחה שההיתר הוא מפני שהבעלים מתיאשים בגלל כח המלכות, ונקנה למלכות מצד יאוש, ורבא דוחה שאלמלא דאמרינן דדמ"ד לא היו בני האדם מתיאשים ממונם הגזול, אך לא נתבאר בגמרא כיצד ההלכה של דדמ"ד גורמת שהאנשים מתיאשים מרכושם.

ובביאור הדבר נחלקו הראשונים, רש"י (ד"ה היכי מיאשי) פירש: "ואין כאן שנוי רשות שברה"ר הן, ושינוי מעשה נמי ליכא, דהשתא נמי גובא דדיקלא מקרו",

ג. כלומר דלרש"י ביאור הלשון "היכי מיאשי", איך חל היאוש, ולתוספות אמאי מתיאשי. ד. אמנם מצאתי בדומה לזה בגמרא (ע"ז עא). "אמר אמימר: משיכה בעובד כוכבים קונה; תדע, דהני פרסאי משדרי פרדשני להדדי ולא הדרי בהו, רב אשי אמר, לעולם אימא לך משיכה בעובד כוכבים אינה קונה, והאי דלא הדרי בהו, דרמות רוחא הוא דנקיטא להו", ובתוספות (ד"ה אמר) פירשו: "דאין זה עיקר הטעם... ומה שמביא ראיה מפרדשני דפרסאי, אין זה כ"א אמתלא בעלמא, שמנהג אבותיהם מן הפרסיים שאינם חוזרים אחר המשיכה, ש"מ שכך הדין", וכ"פ רבי יהודה מפריז (שם), והרשב"א (שם ד"ה הא), ז"ל: "וכל שאנו רואים אותם נוהגין כן, ואיפשר לנו לומר שהנהגתם מחמת הדין שנתנה להם התורה, יש לנו לומר שמחמת כך הם נוהגין כן, ואמר ליה רב אשי לא, דהנהגתם אינה ראיה על דין תורה, דדילמא רמות רוחא הוא דנקיטא להו", אבל בריטב"א (שם ד"ה תדע) פירש: "מיייתי אמימר מן המנהג שלהם כעין סמך דגמרי ומקנו במשיכה", וא"כ אפשר לפרש בגמרא דנן שרבא הביא ראיה משתיקת בני האדם, שאכן כך זכות המלך, אלא שיש לחלק, דבשלמא את דיני הגוים אפשר ללמוד ממעשי הגוים, אך מנלן ללמוד את דין התורה בזכות המלך ממעשי בני אדם.

גם בגמרא (ב"מ טו). רבא לכאורה הביא ראיה ממעשי האנשים לקביעת דין, "אמר שמואל בעל חוב גובה את השבח, אמר רבא תדע, שכך כותב לו מוכר ללוקח, אנא איקום ואשפי ואדכי ואמריק זביני אילין אינון ועמליהון ושבחייהון", אמנם תוס' (שם ד"ה תדע, ותוס' רבינו פרץ בשיטה מקובצת) מבארים שרבא לא הביא ראיה לדין של שמואל ממעשי בני האדם, אלא ראיה שיש טעם בדברי שמואל, שכיון שיש ללוקח ממי לגבות את מה שיגבה ממנו, ראוי לאפשר למלווה לגבות גם את שבח הקרקע, (ובגליון תוס' בשיטה מקובצת כתב כי לפי ביאור תוס' לא נתיישב לשון 'תדע', וע"ע שם בדברי תוס' שאנץ, ובתוס' הרא"ש), אבל בר"ן (שם) כתב שרבא הביא גם ראיה וגם טעם לדין של שמואל, אך יש לחלק בין שטרות שנעשים ע"פ סופרי הדיינים והנוסח שלהם נמשך אחרי דין תורה, לבין סוגיא דהכא.

מצאנו ראייה כזו בשום מקום, וביותר קשה לדעת תוספות שהראיה ממה שהנגזלים אכן מתיאשים, והרי כל יאוש הוא החלטה של הבעלים להתיאש מהחפץ, ואיך מוכיחים ממעשי אנשים, אשר חשבו לתומם שיש כח למלכות.

אמנם יש ליישב ע"פ מה שיתבאר בע"ה (לקמן פרקים ד,ה,ז,ח) מהראשונים בע"ה שדדמ"ד תלוי בהסכמת האנשים לתת למלך את הסמכות בארצו, וראית רבא באה לומר שאכן העם מבין שזכות זו שייכת למלך, וזה עצמו מעניק למלך את הכח לדדמ"ד.

עוד מוכח מהגמרא בגדר דינא דגולנותא, דאף שלומדים ממוכס שאין לו קיצבה שדינא דגולנותא לא מהני, מ"מ דין מלך שונה מסתם אדם, שהרי אם ילך ראובן ויגבה חוב ששמעון חייב לו מלוי, ויאמר ללוי לך אתה ותגבה חובך משמעון הוי גזל גמור, ומ"מ במלך או אפילו בשלוחו של מלך זה מעשה ישר, ובכלל דינא דמלכותא ולא דינא דגולנותא, והחילוק בזה כי מלכות שונה בהנהגתה משאר בני אדם, ולכך יש לה הגדרות אחרות מה נחשב ישר, וכמבואר בגמרא 'כי מלכא לא טרח'.

ובך סיום הדברים שם: "אמר רבא מאן דמשתכח בבי דרי פרע מנתא דמלכא, וה"מ שותפא, אבל אריסא אריסותיה הוא דקא מפיק, ואמר רבא בר מתא אבר מתא מיעבט", ופירש רש"י (ד"ה בר מתא): "בר מתא אבר מתא מיעבט, רשות ביד ישראל גבאי המלך למשכן בן העיר על מס בן עיר חבירו, דדינא דמלכותא דינא".

הסוגיא השביעית: במסכת יבמות (דף מו.), "א"ל רב פפא לרבא, חזי מר הני דבי פפא בר אבא דיהבי זוזי לאינשי

לכרגייהו ומשעבדי בהו, כי נפקי צריכי גיטא דחירותא או לא, א"ל 'איכו שכיבי', לא אמרי לכו הא מילתא, הכי א"ר ששת: מוהרקייהו דהני בטפסא דמלכא מנת, ומלכא אמר מאן דלא יהיב כרגא משתעבד למאן דיהיב כרגא", ופירש רש"י (ד"ה דיהבי זוזי): "כשאין (האנשים) נותנין כסף גולגולת למלך תופסים אותם גבאי המלך, והני דבי פפא עשירים היו ופורעים המס לגבאי המלך, וקונין אותם לעבדים מהם, ועובדי כוכבים היו אותן הנקנין, וקא מיבעיא ליה, אי הוי קנין, דלכי נפקי מיניה ליבעי גיטא דחירותא או לא. ומלכא אמר וכו', הילכך מכר הוא, ובעו גיטא דחירותא אי בעו לאיגיורי ולאשתרוי בבת ישראל".

ומוכח בגמרא זו: שכאשר אדם שלא משלם המס שמוטל עליו, יכול המלך למכרו לעבד, ומכירתו מועילה לא רק לשעבדו לעבוד, אלא שיהיה לו שם "עבד" לכל דבר, ויצטרך גט שיחרור, ולקמן (פרק יג) תתבאר בע"ה גמרא זו.

ובעין סוגיא זו גם בירושלמי ב"ק (פרק י הלכה ו), "רבי יהושע בן לוי אמר אין אדם נתפש על חבירו חייב ליתן לו אלא בארנון וגולגולת", ופירשו האור זרוע (ח"ג ב"ק סימן תמח, הו"ד במרדכי ב"ק רמז קנו): "כלומר שאם ראובן חייב למלוה של עובד כוכבים או ישראל, והלך אותו המלוה ותפש שמעון בן עירו ומשכנו בעבור ראובן, והלך שמעון ונתפשר עם זה המלוה ונתן לו כסף או משכון, אין ראובן חייב לשמעון כלום, כי המלוה הזה שלא כדין תפשו לשמעון, אלא ארנונא וגולגולת, פירוש, אא"כ תפשו גבאי המלך את שמעון בעבור ראובן בן עירו שהיה חייב ארנון וגולגולת, פירוש, מס קרקע שאוכל פירותיה או כסף לגולגולת", (וכ"כ עוד ראשונים), והיינו שארנונה ומס גולגולת הם חוב גמור ע"פ דין

ו דינא פרק א דמלכותא

תורה משום דדמ"ד, וחוב זה הוא בערבות מהאחד בעבור אחרים, (ודברי הירושלמי הודית, וכמבואר בבבלי (ב"ק קיג:) שהובא נפסקו בשו"ע חו"מ סימן קכח סעיף ב, וסימן לעיל בסוגיא השישית, ולכן כדין תפסו שפח סעיף ו) ה.

ה. ואף שלקמן (פרק יד) הובאו מקורות לדמ"ד ממדרשים, הרי נתבאר שם שמהמדרשים יש מקור רק לחיוב לשמוע למלך ולתת לו מיסים, אבל לחידוש של שמואל שדמ"ד הוא חיוב ממוני, ויש כח למלך לקבוע מי בעל הממון, ולא רק חיוב לשמוע בקולו, וכפי שנתבאר בפרק יט, אין מקור במדרשים. אמנם בזהר הלשון "דינא דמלכותא דינא" מופיע כמה פעמים, במשמעות המקובלים כלפי הספירה האחרונה שהיא 'מלכות', ראוי לציין ללשון הזהר (משפטים כרך ב עמוד קיח.), "פתח רעיא מהימנא ואמר, אדנ"י שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך, אדנ"י בהפוך אתון דינ"א, ובגין דא אמרו מארי מתניתין דדמ"ד, והיינו שהזהר מגלה שהתנאים כבר עסקו במושג של דינא דמלכותא דינא.

פרק ב

שיטות הראשונים, ודמ"ד במלך ישראל במטלטלין ובאר"י

א: שיטת הרא"ם שאין דמ"ד בארץ ישראל. ב: שיטת ר"ת שאין דמ"ד במלך ישראל. ג: ביאור מחלוקת ר"ת והרא"ם. ד: דמ"ד במטלטלין תלוי במחלוקת ר"ת והרא"ם. ה: סתירה בדעת הרשב"א שסבר כרא"ם ופסק דמ"ד במטלטלין. ו: דעת הרשב"א הריטב"א והר"ן שמחמת שהמלך יכול לגרש מארצו יש דמ"ד גם במטלטלין. ז: סיכום

במלכי ישראל לא, לפי שא"י כל ישראל שותפין בה".

שיטת הרא"ם שאין דמ"ד בארץ ישראל

ומבואר שהוקשה לרבי אליעזר ממיין שאם נאמר דמ"ד גם במלך ישראל, מה נפק"מ במחלוקת רב ושמואל (סנהדרין כ:), האם מלך מותר בכל האמור בפרשת מלך (שמואל א פרק ח), או מלך אסור, ולא נאמרה פרשת זו אלא כדי ליראם ולבהלם, דסו"ס המלך מותר מכח דמ"ד, ומכח זה הוכיח שבמלך ישראל לא נאמר דמ"ד, והטעם לפי שאינו יכול לגרש מאר"י, שאין אר"י שייכת למלך אלא לכלל ישראל.

שיטת ר"ת שאין דמ"ד במלך ישראל

שיטת רבינו תם (שו"ת תשובות בעלי התוספות סימן יב, ובקובץ שיטות קמאי נדרים כח.) שבמלך ישראל לא נאמר דמ"ד, וכל כח מלך ישראל משום פרשת מלך, לפי גדר פרשת מלך, וז"ל: "אין זה כמו שאמרתם, אלא דינא

איתא בגמרא (נדרים כח.) "אמר שמואל דינא דמלכותא דינא", וביאר הרשב"א (שם): "ופירשו בתוספת בשם ה"ר אליעזר ממיין, דדוקא במלכי אומות העולם אמרו דמ"ד, ומשום דמצי אמר להו אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם, שהארץ שלו היא, אבל במלכי ישראל לאו דינא, דאינו יכול ליטול מהם משלהם כלום, לפי שא"י כל ישראל שותפין בה, ואין בה למלך יותר מלאיש אחר, ותדע לך דהכי הוא, דהא איכא מ"ד (סנהדרין כ:). כל האמור בפרשת מלך מלך אסור בו, ולא נאמר אלא ליראם ולבהלם, ואמאי תיפוק ליה משום דדמ"ד, אלא דלא נאמרו דברים אלו במלכי ישראל, אלא במלכי האומות", וכ"כ הר"ן (שם) "וכתבו בתוספות דדוקא במלכי עובדי כוכבים אמר דדמ"ד, מפני שהארץ שלו, ויכול לומר להם אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם מן הארץ, אבל

בגמרא (ב"ק קיג:), וגדר זכות מלך גוי יתבאר בע"ה לקמן פרק ל).

והנה לשיטת רבינו תם מתיישבת שאלת רבי אליעזר ממיין, שהקשה מאי נפק"מ במחלוקת רב ושמואל האם מלך ישראל אסור או מותר באמור בפרשה, תיפוק ליה משום דמ"ד, כי לשיטתו אכן לא התחדש דמ"ד במלך ישראל, ואין זה משום שבארץ ישראל כל בני ישראל שותפין, אלא שאין כח למלך ישראל בדמ"ד דהוי כגזל לגביו, (אבל לשיטת ר"א ממיין שהובאה ברשב"א ובר"ן הנ"ל, רק באר"י אין דמ"ד, כי בה כל ישראל שותפין).

וב"ב הנימוקי יוסף (גדרים ו: ברי"ף) שבמלך ישראל לא התחדש דמ"ד, ושעפי"ז מתיישבת שאלת התוספות הנ"ל, וז"ל: "והסכימו רוב המפרשים ז"ל דדוקא במלכי אומות העולם, ודינא דמלכותא דוקא כלומר חוקי המלך הקבועין במלכות ע"פ הגדולים, אבל דין שההגמון עושה מדעתו אינו דין, ומלכי ישראל אין דין דין אלא ע"פ התורה, דקי"ל (סנהדרין כ:). כל הכתוב בפרשת המלך בספר שמואל מלך אסור בוי, ולא אמרה תורה, אלא ליראם ולבהלם שלא ישאלו להם מלך"י,

דמלכותא באומות העולם מיירי, אבל מלכי ישראל ומלכי בית דוד דנין אותה, כדמפרש בפרק כהן גדול, ואין יכולין לגזול, כלומר שלא כדין, ואפילו למאן דאמר כל האמור בפרשת מלך מותר בו (סנהדרין כ:), אין לך בו אלא חידושיו, ואת כרמכם יקח ונתן לעבדיו, אבל לעצמו להרבות לו הון ולהיות לו לגן ירק לא, כדאשכחן פרק הכונס (ב"ק ס:). בדוד שלא רצה אפילו לעשות לפרוץ לו גדר ומלחמה היתה, וכן בנבות, ואם תדחה בנבות מפני שזרע המלוכה היה, כדכתב אשר ירד שם לרשותו, ההיא דהכונס מורה גדול ונלמוד הימנו, ומקראות דהכונס מוכיחי דבין לרבי יוסי בין לרבי יהודה דפליגי בפרשת מלך, אלא ודאי דינא דמלכותא דינא אפילו בדברים דלאו דינא קא עבדי, דקטלי דיקלי לאו דינא" (ב"ק קיג:), ובמלכי אומות העולם מיירי."

ונראה שיטתו שאין הדינים שווים, דמכח פרשת מלך לא הותר למלך ישראל אלא ליתן לעבדיו, אבל לא להרבות לו הון, וכן שאר ההגבלות שנאמרו בפרשת מלך (כמבואר פרק נ חלק א), אבל מכח דמ"ד מותר למלך עכו"ם לקחת לעצמו ולהרבות הון, ושאר דברים שלמלך ישראל אסור, וכדאיתא

א. בב"ד, אם גזול ממון.

ב. כי פקידי המלך גבו את כל המס מאיש אחד בלבד, ושלחו אותו לגבות בחזרה את חלקו מכל בני העיר, ע"ש.

ג. מדבריו נראה דס"ל להלכה מלך אסור בו, ויתבאר בע"ה בפרק נ חלק א.

ד. מפשטות דברי הנמוק"י נראה שאם נפסוק דמלך ישראל מותר בכל האמור בפרשה, גם אמרינן בו דמ"ד, ודבר זה צ"ב, דמה תלוי ענין זה במחלוקת האם מלך מותר בו או אסור בו, ונראה שכוונתו שאם היה מלך מותר בו, היה למלך ישראל כח כמו למלך גוי, ולא שאז אמרינן במלך ישראל דמ"ד.

גם במאירי (גדרים כח.) יש משמעות שדמ"ד תלוי האם מלך מותר בכל האמור בפרשה, וז"ל: "ודבר זה אין בו חילוק בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם, שהרי אף במלכי ישראל פסקנו בשני של סנהדרין, שכל האמור בפרשת מלך על יד שמואל הנביא מלך מותר בו, ובתוספות כתבו שלא נאמר כן אלא במלכי אומות העולם, אבל מלכי ישראל אין ידם תקפה לחדש בדינין כלום. והביאם לכך דעת האומר שכל האמור בפרשת מלך אף הוא אסור בו, ולא נאמר אלא ליראם ולבהלם, ואם כן תפוק ליה משום דדינא דמלכותא דינא, ואין צורך בכך, שהרי פסקנו כל שבפרשת מלך מותר בו", אלא שממה שכתב המאירי "והביאם לכך וכו'", מבואר שכוונתו מצד הראיה שהביא הרשב"א בשם תוספות, ולא מצד שהדינים תלויים זה בזה, וא"כ יש לפרש מה שכתב "ודבר זה אין בו חילוק וכו'", כלפי עיקר הדבר שיש כח למלכות, אך לא לומר שהדינים שווים במקורם ובגדרם, וצ"ע.

דינא שיטות הראשונים דמלכותא

וגזירותיו על כל בני מלכותו, אבל אם הוא משנה למדינה אחת, לא דינא דמלכותא אלא גזילה דמלכותא, כדאמר בגיטין (נה:): לא היו סקריקון ביהודה בהרוגי מלחמה, ומפרש דין סקריקון דאגב אונסא גמר ומקני, ואי לא משום דאניס לא קני, אע"פ שמצוות הקיסר היה, ואין נראה לי ראייה, דהתם לא ציוה המלך שיקחו הקרקעות, אלא גזירה קמייטא הייתה כל דלא קטיל ליקטליה, ומציעתא כל דקטיל ליתבי ליה ד' זוזי, הילכך איצטרך לטעמיה דאניס"ה, ולקמן (פרק ג) יתבאר כי מזה שהוכיח דינו מדין סקריקון שהיה באר"י, מוכח ששיטתו שדדמ"ד נאמר גם באר"י, אלא שנאמר דווקא במלך גוי.

ביאור מחלוקת ר"ת והרא"ם

באור זרוע (ח"ג פסקי ב"ק, סימן תמז), מובאת שיטת ר"ת, ומחלוקת רבי אליעזר מיץ בארוכה, וז"ל: "ורבינו אליעזר בר שמואל" זצ"ל ממין כתב בפרק ארבעה נדרים אומר רבי' (והוא ר"ת הנ"ל), דלא אמרינן דדמ"ד אלא כשהמלך משוה מדותיו על כל בני מלכותו, אבל אם משנה למדינה אחת, לא הוי דיניה

ומבואר בדבריו כסברת ר"ת שהחסרון במלך ישראל מחמת שצריך לדון כדיני התורה, ולפי זה ה"ה בחו"ל.

עוד חידש ר"ת והו"ד בבית יוסף (חו"מ סימן שסט) מהרא"ש (נדרים פרק ג סימן יא)¹, שכאשר המלך לא משווה את דיניו בשווה על כל בני מלכותו, לא חל דדמ"ד, וז"ל: "פירש רבינו תם הא דאמרו דדמ"ד היינו דוקא כשהמלך משווה גזירותיו על כל בני מלכותו, אבל אם הוא משנה למדינה אחת לאו דינא הוא², כדתנן (גיטין נה:): לא היה סקריקון ביהודה וכו', ואינה נ"ל (-להרא"ש) ראייה, דהתם לא צוה המלך שיקחו הקרקע וכו', והיינו שהוקשה לר"ת מפני מה לא חל דין דסקריקון מצד דדמ"ד, ולמה המשנה בגיטין דנה את הקרקע שלקח הסקריקון לקרקע גזולה, ומכח זה חידש שכאשר הגזירה לא שווה על כל בני המדינה, זה דינא דגזלנותא ולא דינא דמלכותא.

ובן כתב תלמיד רבינו פרץ (נדרים כח.) בשם האשר"י, וז"ל: "כתב ר"ת הא דאמר דדמ"ד היינו דווקא כשהמלך משווה מדותיו

ה. ואף שגם הרשב"א (ב"ב נה.) והריטב"א (נדרים ו: ברי"ף), כתבו שמלך ישראל כפוף לפרשת מלך ישראל, והם סוברים כרבי אליעזר ממיץ, שיש דדמ"ד גם במלך ישראל אך לא באר"י, נראה שכל דבריהם (שם) דווקא בארץ ישראל שאין הקרקעות של המלך, אבל בחו"ל שגם למלך ישראל יש זכות בקרקע כמו למלך גוי, כח מלכותו תלוי באופן הסכמת העם, ולא בפרשת מלך ישראל, ודלא כר"ת דס"ל שגם בחו"ל מלך ישראל משועבד לדין תורה ולפרשת המלך, (ועיקר דין מלך ישראל בחו"ל יתבאר בע"ה לקמן פרק ג).
ו. לפנינו נמצא רק סיום הדברים, ונראה שהשמיטו הצנזור, גם הלחם רב (סימן קנז) הביא את דברי הרא"ש כמ"ש בבית יוסף.

ז. חיוב זה של השוות הכל בדדמ"ד, הוזכר גם בהגהות מימוניות בשם ר"ת (גזילה פרק ה ס"ק ט).
ח. לכאורה יש לעיין טובא בראיה שהביא ר"ת, שהרי לא אמר המלך כל דין לגבי הקרקעות, אלא שהתיר להרוג את הישראלים, ומה שזכה הסקריקון בקרקעות משום 'כיון דקטליה אגב אונסיה גמר ומקני' (כדי שלא יהרגנו), וכמבואר שם בגמרא, ובוודאי שאין זה דדמ"ד להרוג לאחר שתמה המלחמה, (וע"ש בתוספות שזה היה נקמת הרומאים על הריגת עשו ע"י יהודה, ולכן הגזירה הייתה רק בארץ יהודה), אך מצאתי בתשובות הגאונים "גנוי קדם" (ח"ה תשובה יב) שכתב שללא דינא דמלכותא לא מהני היאוש של אגב אונסיה להיות הקרקע של השבאי, ונראה הטעם לפי שאין יאוש בקרקעות, אבל עדיין יש להסביר כי אם נאמר דין מהמלכות לגבי הקרקעות, למה דינא דמלכותא לחוד לא מזכה את הקרקעות לסקריקון וצ"ע, (וע"ע בפרק טז שיטת רבי משה ב"ר חנוך שדדמ"ד חל משום יאוש).

ט. בשיטה מקובצת (נדרים כח.) הובאו הדברים בשם "השיטה".

י. במרדכי השלם הושמט שדברים אלו נאמרו ע"י רבו של רבי אליעזר מיץ.

שכל הארץ למלך, והוא הדין בכל ההדיוטות שהם קצבו שלא יהנה אדם מארצם אלא בקצבתם, שדיניהם דין^י, ושמואל הא קמ"ל דכל הארץ למלך היא, והיינו דאמר בהגוזל בתרא דקטלי דיקלי וגשרי גישרי, שהדקלים והקרקעות שלו הם, עכ"ל^י.

הנה הביא רבי אליעזר ממיץ את שני התשובות הנ"ל של רבינו תם גם יחד, א: דדמ"ד דווקא במשווה מידותיו לכל בני המדינה, והראיה מהמשנה בגיטין דלכך אין דדמ"ד ביהודה. ב: דדמ"ד דווקא במלך עכו"ם, אבל מלך ישראל אין דינו אלא כפי שנתבאר בפרשת מלך ישראל, ובזה יישב את השאלה מהגמרא בסנהדרין (דף כ:), דמאי נפק"מ במחלוקת רב ושמואל האם מלך מותר בו, והרי בלאו הכי דדמ"ד, אבל רבי אליעזר ממיץ ס"ל דדמ"ד מכח בעלות המלך על הקרקעות, ובזה יישב שני השאלות, א: לכן לא היה ביהודה דדמ"ד, כיון שבסקריקון אין הארץ שלהם, כי כאשר הכיבוש בגזל אין דדמ"ד^י, ב: בזה מיושבת הגמרא בסנהדרין כי למלכי ישראל באר"י אין דדמ"ד, כי אין הארץ שלהם, ולכן נחלקו אם מלך מותר

דינא, כדתנן בגיטין לא היה סיקריקון ביהודה בהרוגי המלחמה, ומפרשין דין סיקריקון דאגב אונסיה גמר ומקנה, ואי לאו משום דאניס לא קני, ואע"ג שמצות המלך היתה, ובמלכי ישראל לא אמרינן דיניה דינא, כדאמרינן בסנהדרין לא נאמרה פרשת המלך בשמואל אלא ליראם ולבהלם, אבל המלך אסור בכל מה שאסור בפרשה, ואפילו למ"ד מלך מותר בו היינו דוקא באמור בפרשה, ולי נראה^י דלא אמרינן דיניה דינא אלא בקרקעות ובמשפטים התלויים בקרקעות, כגון מכס, שאומר לא יעבור אדם בארצו אם לא יתן מכס, וכדאמרינן בחזקת הבתים דאריסתא דפרסאי עד ארבעין שנין, ואמר נמי דמלכא אמר דיהיב טסקא ליכיל ארעא, וגם כרגא דאקריקין גברא שאמר לא יהא בארצי אם לא יתן כך וכך, והיינו טעמא דדיניה דינא שהארץ שלו היא, ואינו רשאי אדם שיעבור בארצו אם לא כמצותו, אבל אם קוצב על מלכות שאינו שלו ושכבשו בגולה^י, כי ההיא דסיקריקון דגיטין, או אדם שאינו חפץ בארצו לאו כל כמיניה למיגזליה, ומלכי ישראל אין דיניהם דין, שארץ ישראל נתנה לכל אחד ואחד מישראל ואינה של מלך, אבל באוה"ע כן דינם

יא. לרבי אליעזר ממיץ.

יב. בשיטה מקובצת (נדרים כח.) הגירסא "ושכבשו בגזל", ושם היינו הך ד"בגולה" זה "שאינו שלו", כלומר שהיא גזולה, אך עיין לקמן (פרק ג) דאפשר שיש נפק"מ בדיוק הלשון. יג. וז"ל: שו"ת מהר"ח (אור זרוע סימן רנג): "ואפילו לפירוש רבי אליעזר ממיץ זצ"ל שפירש דלא שייך דינא דמלכותא אלא בקרקע, מ"מ הרי הוא בעצמו פירש וז"ל גם בכרגא דאקרקפא דגברא שאומר לא יהיה בארצו אם לא יתן לי כך וכך עכ"ל, ר"ל דמסים הוו דינא דמלכותא". יד. ולכאורה היה נראה מלשון רבי אליעזר ממיץ שרק הארץ שבחורה במלך, היא בבעלות המלך, אבל כיבוש מלחמה לא מכניס את הארץ הכבושה תחת בעלות המלך, (ובענין ארץ כבושה ע"ע לקמן פרק סד), אלא שמפשטות הגמרא (גיטין לח. הו"ד בפרק יב) לגבי כיבוש מלחמה, מבואר שגם בארץ שנכבשת נאמר דדמ"ד, ע"ש בגמרא שע"י כיבוש סיחון לארצות מואב ועמון, קנה סיחון את ארצותם, וכ"כ הראשונים (שהובאו שם) כי גם בארץ כבושה נאמר דדמ"ד, ודוחק לומר שרבי אליעזר ממיץ נחלק על זה, ושם חילק בין במלחמה שנעשתה ללא הצדקה, שאז לא נקנית הארץ הנכבשת לכובש, אלא הכיבוש נחשב לגזל, לבין מלחמה צודקת שקונה הארץ הכבושה, וס"ל דהמלחמה של הרומאים נגד ישראל הייתה ללא הצדקה, שהרי עם ישראל לא באו לכבוש את ארצם, אלא שהרומאים רצו לשלוט על כל העולם, ומלחמה כזו לא מזכה הקרקעות ע"י הכיבוש, וכן מצאתי שכתב המחנה אפרים (עבדים סימן ג סד"ה וישראל) שמלחמה ללא הצדקה אין בה דין כיבוש מלחמה, והיא גזל גמור, (וכן פסק לדינא הג"ר יוסף שלום אלישיב זצ"ל בקובץ תשובות ח"א סימן ריז) ולפירוש זה אתי שפיר הגירסא שהובא מהשיטה בדברי רבי אליעזר ממיץ "דכבשו בגזל".

דינא שיטות הראשונים דמלכותא יא

שיתן המכס, וכההיא דפרק חזקת (ב"ב נד:) מלכא אמר מאן דיהיב טסקא ליכול ארעא, וגם כרגא דקרקפתא דאמר מלכא לא יהא בארצי אם לא יתן כך וכך, והיינו טעמא דדיניו דין, דארצו הוא, ואף הדיוט שיש לו קרקע כך דינו שלא יהנה אדם מארצו אלא מדעתו ובקצבתו.

אמנם לדעת רבינו תם שאין כח דדמ"ד מחמת בעלות המלך על הקרקעות אין מקום לחלק בין מטלטלין לקרקעות, וכן משמע באור זרוע שקודם שהביא את דברי רבי אליעזר ממיץ על ר"ת, הביא את דברי הראב"ה (תלמידו של רבי אליעזר ממיץ) וז"ל: "כתב רבינו אבי העזרי ז"ל, יש מפרשים דדוקא בקרקע שייך למימר דדמ"ד, ויש אומרים אפילו בין שאר עניני ממון, ולא הכריע", וכן במרדכי השלם (ב"ק עמוד קפו) הובאו דברי הראב"ה קודם לדברי רבי אליעזר ממיץ, ומשמע שר"ת ורבי אליעזר ממיץ הם החולקים האם נאמר דדמ"ד במטלטלין.

והנה הרא"ש דחה את ראית ר"ת, שחידש שאין יכול המלך לקבוע דינים שאינם שווים, אבל אין הכרח דפליג עליה בדינא, אבל במחלוקת ר"ת ורבי אליעזר ממיץ האם דדמ"ד מכח בבעלות המלך על הקרקעות, סתם כרבי אליעזר ממיץ, שדדמ"ד דווקא בקרקעות ולא במטלטלין, וא"כ ה"ה שדווקא בחו"ל ולא באר"י.

סתירה בדעת הרשב"א שסבר כרא"ם ופסק דדמ"ד במטלטלין

ולפי"ז הרשב"א והר"ן דס"ל כרבי אליעזר ממיץ (הר"ד בריש הפרק), ה"ה דס"ל שאין דדמ"ד אלא בקרקעות, אך קשה כי

באמור בפרשה, משא"כ בחו"ל שהארץ של המלכים אמרינן דדמ"ד אפילו למלך ישראל, ויכול המלך לתבוע מיסים על הקרקעות, אפילו כדי להתעשר ולהרבות הון, (והם הדברים שהובאו בשמו ברשב"א ובר"ן הנ"ל).

וא"כ ר"ת מחמיר טפי, כי לשיטתו התורה הגבילה את כח מלך ישראל למה שמתבאר בפרשת מלך ישראל, וזה בין באר"י ובין בחו"ל, אבל לשיטת רבי אליעזר ממיץ באר"י שאינה של המלך נתנה התורה כח למלך באופן המבואר בפרשה, אבל במה שמלך ישראל כובש בחוץ לארץ הרי הוא כמלך גוי שזוכה בגוף קרקע הארץ, ובכחו לגבות מיסים שיש בהם כדי להתעשר, ולא מצאנו שהגבילה התורה את כחו, ועיין עוד לקמן בפרק ג'.

דדמ"ד במטלטלין תלוי במחלוקת ר"ת והרא"ם

עוד מבואר כי לדעת רבי אליעזר ממיץ שדדמ"ד מכח בעלות המלך בקרקע ארצו, אין דדמ"ד אלא במה שנוגע לקרקעותיו, אבל לא במטלטלין, וז"ל: "ולי נראה דלא אמרינן דיניה דינא אלא בקרקעות ובמשפטים התלוים בקרקעות, כגון מכס, שאומר לא יעבור אדם בארצו אם לא יתן מכס... וגם כרגא דאקרקף גברא שאמר לא יהא בארצי אם לא יתן כך וכך, והיינו טעמא דדיניה דינא שהארץ שלו היא, ואינו רשאי אדם שיעבור בארצו אם לא כמצותו".

וב"כ הבית יוסף (שם) בשם הרא"ש (שם) בדעת רבי אליעזר ממיץ, וז"ל: "והרב רבי אליעזר ממיץ כתב דלא אמרינן דדמ"ד אלא דוקא בדינין התלויין בקרקע כמו מכס, שאומר המלך לא יעבור אדם בארצי אם לא

טו. אמנם ברא"ש שלפנינו נשמט שאין דדמ"ד רק בקרקעות, אבל גם המהרש"ל (ב"ק פרק ו ס"ק יד ד"ה ונראה) הביא הרא"ש כהב"י.

ג. שו"ת הרשב"א (ח"ג סימן לד): "שאלת, מי שהלוח את חברו מנה, והחליף המלך המטבע במטבע אחר, ונפחת השני מן הראשון הרבה, שהמאה דינרים מן הראשונים שוין כמאה ושלישים מן האחרונים, והלוח טוען שאין עליו לפרוע אלא מן המטבע היוצא אחר שצוה המלך, והמלוח אומר שחייב ליתן לו כפי המטבע הראשון, כמו שכתוב בשטר, ועוד שאינן שוין כל כך, הודיעני הדין עם מי. תשובה, ...ומ"מ, אם יש מאמר המלך בזה שוה שיגזור כמה יתן הלוח למלוח בהתחלף המטבע, נראה שהדין כמי שיגזור המלך, ולשעבר שאלתי חכמי העכו"ם, ואמרו שזה מחקי המלכות הוא, שיכול לומר: המטבע הזה יתחלף כן וכן, וכיון שכן קיימא לן דדמ"ד", והרי גם מטבעות הם מטלטלין, ולמה יהיה בהם דמ"ד.

ד. שו"ת הרשב"א (ח"ו סימן רנד): "שאלת, מעשה היה בפירפניאן בראובן שהשיא את בתו לאה לשמעון, והכניס לו עמה סך ממון בנידוניה, וילדה לו בת, ואח"כ מתה לאה, ואחר זמן מתה ג"כ הבת שילדה לו, ועכשיו עמד ראובן ותבע בדיני הגויים, שיחזיר לו אותו ממון הנדוניה, שהכניס לו עם לאה בתו, ...ואומר אני שכל הסומך בזה לומר שמותר משום דינא דמלכותא טועה, וגזלן הוא, וגזלה ישיב, וחס ליה דאפילו גזלה ישיב רשע מיקרי, כדאיתא (ב"ק דף ס:). ואם נאמר כן בטלה ירושת בנו הבכור דכל הנחלות, ותירש הבת עם הבנים, ובכלל עוקר כל דיני התורה השלמה, ומה לנו לספרי הקודש המקודשים, שחברו לנו רבי ואחריו רבינא ורב אשי, ילמדו את בניהם דיני הגויים, ויבנו להם במות טלואות בבית מדרסי הגויים, חלילה לא תהיה כזאת בישראל, ח"ו שמא תחגור התורה עליה שק, ובמ"ש דמ"ד יגעתי הרבה שאמרתי אפשר דשמואל אמר כן כשהמלך רוצה שידינו בארצו חכמי הגויים, וע"ז הספרים שנתחברו להם..."

בכל מקום פסק הרשב"א דמ"ד גם לגבי מטלטלין.

א. וז"ל שו"ת הרשב"א (ח"א סימן תתצה): "שאלת, במי שחייב עצמו לזון בת אשתו לאה ה' שנים, וחייב אביה של לאה עצמו לתת לזה כו"כ בכל שנה, בשטר עשוי בגופן של גוים, ומת אביה של לאה, וטוען בנו שאינו חייב, שלא חייב עצמו אביו לבעל אחותו אלא בתורת צדקה, ועוד דהשטר עשוי בגופן של גוים, ואמרינן פרק קמא דגיטין (דף י:) מתנה במאי קני בהאי שטרא, האי שטרא חספא בעלמא הוא. תשובה: הדין עם הנושא שטר העשוי בגופן של גוים דכשר, ואפילו עשוי במתנה, מדאמר פרק הגזול בתרא (ב"ק קיג:) תדע דקטלי דיקלי וגשרי גשרי ועברין עליהו, ואפילו במה שאין תועלת למלך בדבר אמרינן דמ"ד, כדמוכח בחזקת הבתים (דף נה.) הני תלת מילי אישתעי לי עוקבא ריש גלותא דינא דמלכותא דינא", והנה חיוב מזונות הוא כדין מטלטלין, ופסק דמ"ד.

ב. שו"ת הרשב"א (ח"ב סימן ריג): "שאלת, ראובן היו לו חותמות מאבותיו, שנתן אדוננו המלך להם, ולזרעם אחריהם, ולבאים מכחם שני ליטרין בשר כבש בכל יום, או מחירם מבית מטבחיים, מאותו שיש למלך על הקצבים היהודים. תשובה: ...ואם יטעון שהוא זכה משום דינא דמלכותא, שעושין ונותנין בחדס וקיים, אבל הוא אינו יכול להקנות לאחרים, אלא באחד מדרכי הקנינים של תורה, והוא זוכה, ואינו מזכה לאחרים, מ"מ חותם זה של המלכים, אינו שטר הקנאה שהמלך אינו מקנה בית המטבחיים, וכן אינו שטר חיוב ושעבוד, אלא שטר חסד, וזכרון הבטחה שמבטיח לזה", הנה לא שלל את טענת דינא דמלכותא מצד שאין דמ"ד במטלטלין, אלא משום שאין כאן דין אלא חסד.

דינא שיטות הראשונים דמלכותא יג

ועיינן שם שהאריך טובא לומר שלא שייך בזה דינא דמלכותא, וטרח לבאר בכמה דרכים, ולמה לא כתב בפשטות שדינא דמלכותא נאמר דוקא לגבי קרקעות, ועוד שאם דינא דמלכותא מוגבל רק לקרקעות, אין חשש שיתבטל כל התורה כולה, דהרי במטלטלין ידונו כדין תורה.

ה. שו"ת הרשב"א (החדשות סימן עד): "אמרת על עניין המטבעות שפחתו יותר מחומש, וגם הוקר השער מצד פחת המטבע, אמרנו לדון בזה ע"פ ההלכה, אלא שיש מפטפט בדבר משום דדמ"ד. תשובה: דין חלוף המטבעות על ידי המלך לפחות או להוסיף מדעתו, נתחלף הדין לפי צווי המלך או סתמו, ולפי שאיני יודע המטבע שלכם אשר צוה בו המלך בעניין השווי, אצטרך לחלק הדינין, ולהודיעך בכל אחד דרך קוצר, ותחילה אני אומר כי דמ"ד לומר דין חוקי הממלכה, אבל לא דינא דמלכא, ואני שאלתי את פי חכמי הגוים מה דין הממלכה בחלוף המטבעות או בשויין, ואמרו כי מדין הממלכה אם ירצה להחליף המטבע ולעשות לו קצבה, לומר מטבע זה יתחלף בזהוב בכך וכך, או שיהא חייב מטבע ראשון לחבירו יפרע מזה כך וכך להוסיף או לפחות, כי זה כולו מדין הממלכה, ...אבל אם קצב לו קצבה, הכל לפי צויו, שכל זה נכלל בכלל דמ"ד, וכן נהגנו אנו ודננו כשהחליף אדוננו המלך המטבע הראשון במטבע היוצא היום, ואז צוה שכל מי שחייב לחבירו מנה יפרע חמשים מן המטבע היוצא עכשיו, וכן כתב שווי ידוע בבא להחליפו על הזהב הזהוב, וכן במטבע שלכם לפי דעתי הוא הדין והוא הטעם", הנה גם בזה פסק לגבי המטבעות שהם מטלטלין, דמ"ד¹⁵.

ו. שו"ת הרשב"א (החדשות סימן קפט): "שאלת, יעקב נשא לאה וכתב לה בכתובתה סך ממון, והיה על יעקב נושים הרבה...תשובה הדין עם ראובן התובע מכמה טעמים, חדא שאין גוביינת הגזבר גוביינה אלא גזילה, לפי שלא נשתעבדו לה נכסי יעקב, אלא לכשתבא לגבות כתובתה על ידי אלמנות או גרושין, אם כן הגזבר שהגבה לה קודם לכן שלא כדין עשה, ודמ"ד אמרו, הא שלא כדין לא אמרו, ועוד שאפילו הייתה...", והנה גם בתשובה זו הרבה הרשב"א בטעמים מפני מה אין כאן דמ"ד, ולמה לא כתב בפשטות שאין דמ"ד רק בקרקעות, וסך הממון שבכתובה הוא מטלטלין.

ז. שו"ת הרשב"א (החדשות סימן רס) וז"ל: "שהשטר מדין תורה אינו קונה במטלטלין לא בגוי ולא בישראל, אפילו הכי מכיון שנהגו וקבעו אותם בדין, כל שמסתלק ממנו באותו ענין קנה ישראל, ואין צריך לומר אם קבע דין זה המלך דקנה, דהא קיימא לן כשמואל דאמר דמ"ד", הנה גם כאן מפורש בדבריו לדון דינא דמלכותא דינא במטלטלין.

ח. וכן מבואר להדיא בשו"ת הרשב"א (ח"ג סימן סט, הו"ד בב"י חו"מ סימן קד) וז"ל: "תשובה אם ראובן זה גבה מטלטלין מן העכו"ם, הדין עם ראובן, בין שתאמר שהלכה כשמואל דאמר דינא דמלכותא דינא, בין שתאמר דלית הלכתא כותיה, ותדע דאי דינא דמלכותא דינא הא כדין גבה בשטר שחדש לו הפקיד, כדין הנהוג שם לחדשו מדינא דמלכותא."

ט. וע"ע בשו"ת הרשב"א (ח"ב סימן ב) וז"ל: "אבל מה שטען ששטר ההרשאה כשר,

15. וכן מצאנו בתשובה אחרת (ח"ה סימן קצח) לגבי המטבעות, אלא שתשובה זו כבר מופיעה בבעה"ת בשם הרמב"ן, ומוכח שהיא מהרמב"ן, ותמצאנה בשו"ת הרמב"ן מו, וע"כ לא הובאה הכא.

משום דדמ"ד, אעפ"י שיש מקצת מן הגדולים שסוברים כן, אין דעתי נוטה כך, בתשובה זו דן לבטל השטר מהרבה סיבות, ולא כתב בפשטות שרק במטלטלין נאמר דמ"ד.

י. וע"ע בשו"ת הרשב"א (המיוחסות כב) שדן לכאורה דמ"ד במטלטלין, ואף דאיירי בשטר שכתב גוי על ישראל, ואח"כ מכרו לישראל, ואפשר לומר שבזה כולי עלמא מודי שלגבי גוים יש למלך כח לקבוע דינים גם במטלטלים, מכח היותו המלך הקובע של החוקים לארצו, אך בשו"ת הרשב"א (הנ"ל) להדיא דן כח המלך משום דמ"ד, (והטעם שהוצרך לדמ"ד לפי שברוב הארצות הערכאות קובעים את הדינים, ואין זה מתפקיד המלך).

הרי מוכח כי דעת הרשב"א שגם במטלטלין אמרינן דמ"ד, וקשה שהרי לעיל נתבאר דשיטתו דכח המלך משום שהקרקעות שלו כרבי אליעזר ממיץ, ולשיטה זו אין דמ"ד אלא בקרקעות שהם של המלך, ואין לומר שבפירושו על הש"ס הביא הרשב"א את דעת התוספות, אך איהו גופא לא סבר כן, שזה דוחק גדול, ועוד שהרשב"א הביא את דברי בעל התוספות בתשובתו, (ח"ב סימן קלד): "ומכל מקום זהו שורת הדין, ואי נמי בארץ ישראל דלא אמרינן בה דינא דמלכותא דינא, וכדעת קצת רבתינו הצרפתים ז"ל, לפי שארץ ישראל ירושה היא לנו מאבותינו, להדיוט כמלך", ובמק"א (ח"א סימן תרלז): "עוד השיב דכל שלטון ישראל הממונה בעירו ומושל במקומו דינו דין, והוא בעירו בכלל דינא דמלכותא, כל זמן שעושה כחוקי מקומו, דומיא דמלך ממש, זה ברור, והראיה תדע דקטלי דיקלי וגשרי גישרי, כלומר הפקידים הממונים, ואף במלכי ישראל בחוצה לארץ, ודוקא בארץ שהיא ירושה לכל ישראל הוציאו רבתינו הצרפתים בנדרים", (ועיין עוד בתשובה ח"ו סימן קמט, ובתשובות המיוחסות סימן כב), הרי

שהרשב"א עצמו ג"כ סובר כהתוספות שאין דמ"ד בארץ ישראל.

ושאלה זו כבר הקשה הכנה"ג בשו"ת בעי חיי (ח"מ ח"א סימן רד, וכ"כ בכנה"ג ח"מ סימן שסט הגהות ב"י ס"ק לג) וז"ל: "והיה נ"ל לומר שלא חלקו בין מלך ישראל למלך גוי, אלא לאותם הסוברים דלא נאמר דינא דמלכותא דינא אלא בקרקעות, מפני שהארץ שלו ויש לו בה ליטול הקרקעות, כמ"ש המרדכי (פרק הגזול ומאכיל), והרא"ש (פ"ד דנדרים), ומהרי"ק (שורש סו), דכיון דטעם דינא דמלכותא מפני שהארץ שלו, יוצא דמלך ישראל בא"י שאין הארץ שלו אין בו דינא דמלכותא, אבל אותם הסוברים דאפילו דמ"ד אפילו בשאר דברים, והביאו דבריהם המרדכי בפרק הנזכר, ומהרי"ק בשורש הנזכר, אין חילוק בין מלך גוי למלך ישראל בא"י דבכולהו דמ"ד, איברא שמדברי רוב הפוסקים מתבאר דמ"ד אף בדברים שאינם קרקע, וכן הביא המרדכי שם בשם רבינו פרץ, וכ"כ הרשב"א ז"ל בתשובה הנזכרת, וכן פסק בספר המפה (כלומר הרמ"א, וכפי שיתבאר בע"ה בפרק מא), ומזה יתבאר לך שמה שכתבתי שלא חלקו בין מלך ישראל למלך גוי אלא למ"ד דדינא דמלכותא לא נאמר אלא בקרקע, ליתא, שהרי הרשב"א מהסוברים דמ"ד אפילו לשאר דברים שאינם קרקע, ואף על פי כן חילק בין מלכי גוים למלכי ישראל".

שיטת רשב"א ריטב"א ור"ן שיש דמ"ד גם במטלטלין מכח שיכול לגרש מארצו

ונראה ליישב שהרשב"א סובר כרבי אליעזר ממיץ רק בכך שדמ"ד הוא מכח בעלות המלך על הארץ, אבל במה שכתב רבי אליעזר ממיץ שלכן "לא אמרינן דינא דינא אלא בקרקעות ובמשפטים התלוים בקרקעות", נחלקו עליו הרשב"א והר"ן, וס"ל שמכח

דינא שיטות הראשונים דמלכותא טו

בעלות המלך על ארצו, יכול המלך לחייב לעשות את דיניו גם במטלטלין, דאם לא יעשו כרצונו יכול לגרשם מארצו.

ובן מדוייק בלשון הרשב"א: "ומשום דמצי אמר להו אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם שהארץ שלו", ולשון הר"ן "ויכול לומר להם אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם מן הארץ", כלומר דמי שמהגר מארצו אין כלפיו דינא דמלכותא דינא, אך כל מי שרוצה להיות בארצו חייב לקבל דינו, ולקמן פרק ד' נבאר בע"ה למה מכח 'אגרש אתכם' מחויבים לקבל את דינו.

ובן כתב הריטב"א (יבמות מו.) לגבי זכות המלך למכור לעבד מי שלא משלם מיסים, וז"ל: "ופשיט ליה, דמכירת הגזבר מכירת עבד גמור, כי המלך קנאם במלחמה, ועל מנת כן הניחם בארצו", שאם לא יפרעו המס שיוכל למוכרם לעבדים, הילכך הרי הם עבדים גמורים, וצריכים גט חירות ממנו כדין עבד שגופו קנוי", והיינו שכח המלך משום שיכול לגרש מארצו, ולכך בשו"ת הריטב"א (סימן ע) דן חוב כתובה בדדמ"ד, אף שחוב כתובה הוא מטלטלין ע"ש".

אבל לשון הרא"ש (שם): "דאמר מלכא לא יהא בארצי אם לא יתן כך וכך, והיינו טעמא דדינו דינא שארץ שלו היא, ואף הדיוט שיש לו קרקע כך דינו, שלא יהנה אדם מארצו אלא מדעתו ובקצבתו", וכן לשון האור זורע (שם) והמרדכי השלם (שם): "דהוא הדין בכל

הדיוטות שבעולם, שאם קצבו שלא יהנה אדם בארצם אלא בקיצבתם, שדיניהם דין", ומשמע שאין למלך כח לכופ לעשות כל חוקיו גם בנוגע למטלטלין, מכח שהארץ שלו ויכול לגרשם מארצו, כי מה שהמלך הבעלים על הקרקעות, זכותו לדרוש שישלמו לו מיסים בעבור הקרקע, וכן יכול לומר למי מוסר הקרקעות שלו, ולכן במטלטלין אין דדמ"ד.

סיכום:

א: שיטת רבינו תם והנמוק"י: דדמ"ד לא נאמר רק למלכי אומות העולם, אבל מלך ישראל כפוף לפרשת מלך ישראל, ולא הותר לו מה שהותר למלכי האומות, אלא כפי המבואר בפרשת מלך ישראל (שנתבאר בפרק נ חלק א), ולכן אין חילוק בין א"י לחו"ל, כיון דתמיד אין למלך ישראל לדון בדיני הגויים.

ב: שיטת רבי אליעזר ממיץ והרא"ש: דדמ"ד שייך גם במלך ישראל, ודלא כר"ת, והמקור לדדמ"ד משום בעלות המלך על הקרקעות, ולכן רק בעניני קרקעות יש דדמ"ד, ולכן באר"י לא שייך דדמ"ד, שהרי באר"י אין המלך בעלים על הקרקע, כי אר"י שייכת לכל ישראל¹, אבל במטלטלין אין דדמ"ד.

ג: שיטת הרשב"א והר"ן והריטב"א: כרבי אליעזר ממיץ שהמקור לדדמ"ד משום בעלות המלך על הקרקעות של הארץ, אך מכח זה שהארץ של המלך חייבים לקיים את דיני המלך גם במטלטלין, שיכול המלך לומר אם לא תקיימו כל דיני אגרשכם מן הארץ.

יז. ואין לדחוק שלשון זה לאו דווקא, שהרי נראה להדיא שנקט לשון רבו הרשב"א, שהכל מצד כוחו לגרש מארצו.

יח. אבל אין להביא ראיה מהריטב"א (כ"ב לה:) בשם רבו הרא"ה, שיש דדמ"ד בחזקת חלון שבין אדם לשכנו, שיש לומר שהזכות לפתוח בחצר חלון הוא חלק מזכויות האדם בקרקע, (ובקונטרס דין ממון הגוי פרק ז יתבאר בע"ה שגם לרא"ש יש בחזקת חלון דדמ"ד, ע"ש).

יט. בפרק יא ס"ק א הוכח בע"ה מרש"י, והר"י מלוניל, והתספות רי"ד, דס"ל שלא רק בקרקעות מהני דדמ"ד.

פרק ג

דדמ"ד במלך ישראל בחו"ל ומלך גוי
באר"י

ב. וכן מוכח משו"ת הרשב"א (ח"א סימן תרלז) שלמלך ישראל יש דדמ"ד, ורק בארץ ישראל אין דדמ"ד, וז"ל: "עוד השיב דכל שלטון ישראל הממונה בעירו ומושל במקומו דינו דין, והוא בעירו בכלל דינא דמלכותא, כל זמן שעושה כחוקי מקומו, דומיא דמלך ממש, זה ברור, והראיה תדע דקטלי דיקלי וגשרי גישרי, כלומר הפקידים הממונים, ואף במלכי ישראל בחוצה לארץ, ודוקא בארץ שהיא ירושה לכל ישראל הוציאו רבותינו הצרפתים בנדרים", (הו"ד בכנה"ג חו"מ סימן שסט הגהות ב"י ס"ק לג).

אמנם ראיתי להג"ר שלמה זלמן אוירבך זצ"ל, שדן בספרו מעדני ארץ (ח"א סימן כ ס"ק ח) לומר בשיטת הר"ן (בנדרים כח.) שאין למלך ישראל בחו"ל דדמ"ד, וז"ל: "ובכוונת דבריו יש לומר דכיון שאין זה ממש שלו כרכוש פרטי, לכן הן אמנם שלטובת הארץ יכול שפיר לחוקק חוקים כשאר המלכים, אבל מ"מ כיון שהארץ אינה ממש שלו, לכן צריך הוא להתחשב בכל מה שהוא עושה לתקנת המדינה שיהיה עפ"י התורה, ואם אינו מתחשב במצוות התורה ומתנהג כמלך עכו"ם, אין שומעין לו, ואין דינו דין, משום דדוקא עכו"ם שאינו חייב במצוות הוא דאמרינן שדינו דין,

א. בפרק הקודם נתבאר כי לשיטת ר"ת מלך ישראל דינו כמבואר פרשת מלך ישראל, וכל דדמ"ד נאמר דווקא במלך גוי, ואין בזה הבדל בין אר"י או חו"ל, אבל לשיטת רבי אליעזר ממין וסיעתו גם מלך ישראל אמרינן דדמ"ד, אלא שבאר"י אין דדמ"ד, ונפק"מ למלך ישראל בחו"ל דאמרינן בו דדמ"ד, עוד נחלקו במלך גוי באר"י, שלשיטת ר"ת גם באר"י שייך דדמ"ד, אבל לשיטת הרא"ם אין באר"י דדמ"ד, לפי שאין למלכים בעלות על אר"י, וא"כ ה"ה למלך גוי.

שיטת רבינו תם שיש דדמ"ד גם באר"י, מוכחת מזה שהביא ראיה שצריך שישווה המלך את הדין שלו על כל האומות שתחת שלטנו, מהמשנה בגיטין (דף נה:) שלא זכה הסקריקון בקרקע, והקשה ר"ת והרי המלך ציוה כן לסקריקון, ולמה לא מהני מחמת דדמ"ד, ותירץ דכיון שהמלך גזר רק על ישראל, ולא על כולם בשווה, אין בזה דדמ"ד, וקשה דהרי דינא דסקריקון היה באר"י, וא"כ היה אפשר לומר דבלא"ה אין דדמ"ד באר"י, ומוכח דלר"ת גם באר"י אמרינן דדמ"ד במלך גוי, וכן הוכיח במעדני ארץ (להג"ר שלמה זלמן אוירבך זצ"ל ח"א עמוד קכב: ס"ק יא).

א. תשובת ר"ת הובאה בתחילת הפרק הקודם.
ב. גם בקובץ ישורון (חלק טו סימן כא) הובאו דברים אלו מהג"ר שלמה זלמן אוירבך זצ"ל.

דינא דד"מ בארץ ישראל דמלכותא יז

ביאר הטעם דווקא באר"י משום שהיא ירושה לנו מאבותינו.

גם בלשון הר"ן דבריו הם דוחק, ובפרט בלשון הרשב"א מקור דברי הר"ן, (וכבר רמז על הקושי בלשון הרשב"א המעדיני ארץ שם ס"ק יא) וז"ל הרשב"א (נדרים כח): "ופירשו בתוספת בשם ה"ר אליעזר ממין, דדוקא במלכי אומות העולם אמרו דדמ"ד, ומשום דמצי אמר להו אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם, שהארץ שלו היא, אבל במלכי ישראל לאו דינא, דאינו יכול ליטול מהם משלהם כלום, לפי שאר"י כל ישראל שותפין בה, ואין בה למלך יותר מלאיש אחר, ותדע לך דהכי הוא, דהא איכא מ"ד (סנהדרין כ:) כל האמור בפרשת מלך מלך אסור בו, ולא נאמר אלא ליראם ולבהלם, ואמאי תיפוק ליה משום דדדמ"ד, אלא דלא נאמרו דברים אלו במלכי ישראל אלא במלכי האומות", וז"ל הר"ן (שם): "וכתבו בתוספות דדוקא במלכי עובדי כוכבים אמר דדדמ"ד, מפני שהארץ שלו, ויכול לומר להם אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם מן הארץ, אבל במלכי ישראל לא, לפי שאר"י כל ישראל שותפין בה", ולעת עתה לא ראיתי מי שלמד כדבריו בר"ן וברשב"א, וכן כתב בדרכי חושן (ח"א עמוד שצב) שגם לר"ן במלך ישראל אמרינן דדמ"ד.

ובמנחת שלמה (שיעורים מהג"ר שלמה זלמן אוירבך זצ"ל, נדרים כח). כתב על הר"ן הנ"ל, וז"ל: "גם יש לדון במלך ישראל בחו"ל אם נוהג בו דדמ"ד, כיון שבזה לא שייך טעמו של הר"ן 'שארץ ישראל כל ישראל שותפין בה', וחושבני שגם מלך ישראל בחו"ל חייב לקבוע חוקים לפי דין תוה"ק, ואם אין

ולפי"ז נראה דמ"ש 'לפי שאר"י כל ישראל שותפין בה', אין כוונתו דוקא על א"י ממש, אלא כל מין כיבוש של מלך ישראל, שאין המלך חשיב ממש כבעלים, דשפיר צריך להנהיג מלכותו עפ"י התורה, אלא שעדיין יש להסתפק דאפשר שבאר"י ממש, אפילו מלך עכו"ם לאו בעלים הוא כלל על גירוש ישראל מן הארץ, כיון שהארץ היא של ישראל ולא של עכו"ם, ולא אמרינן כלל בא"י דדמ"ד".

בלומר שלשון שלשון 'כל ישראל שותפין בה', זה לאו דווקא עם ישראל בארץ ישראל, וה"ה לכל הגוים בארצם, כי אין הארץ ממש של המלכים, (וכפי שיתבאר בע"ה לקמן בפרק ח), אלא שאצל מלך גוי שלא נצטוו בדיני התורה, די בזכות שיש לו בקרקע ארצו כדי לכפות את דין המלכות, אבל מלך ישראל שמחוייב בדיני התורה, אינו יכול לבטל דיני תורה, כי אין זכותו בקרקע הארץ כממון גמור שלו שיהיה ראוי לקבוע דיני מלכות כרצונו, ולכך התורה חייבה אותו בהגבלות של פרשת מלך ישראל.

אמנם משו"ת הרשב"א שהובא לעיל מוכח שבחוק לארץ אמרינן דדמ"ד במלך ישראל, וכן מדויק עוד בשו"ת הרשב"א (ח"ב סימן קלד) וז"ל: "...ומכל מקום זהו שורת הדין, ואי נמי בארץ ישראל דלא אמרינן בה דדמ"ד, כדעת קצת רבתינו הצרפתיים ז"ל, לפי שארץ ישראל ירושה היא לנו מאבותינו, להדיוט כמלך, אבל עכשו שיש למלכי האומות בנו מלוכה... דינא דמלכותא דינא", וממה שכתב "וא"נ בארץ ישראל" משמע כי בחוק לארץ גם במלך ישראל אמרינן דדמ"ד, וגם להדיא

ג. ודוחק לומר שכוונתו בארץ ישראל שגם למלך גוי אין דדמ"ד, כי את מלכי הגוים הזכיר רק בהמשך דבריו שכתב "אבל עכשו שיש למלכי האומות וכו'", ומשמע שקודם לכן איירי במלכי ישראל לחוד, וכתב כי בארץ ישראל אין בהם דדמ"ד.

מיסים מכח הבעלות של המלך בקרקע הארץ, אבל דבר ברור שגם בחו"ל אין כח למלך ישראל לקבוע דיני תקנה בדיני הממונות ולבטל דיני תורה, אלא רק במקום הצורך, ולא מבעי לשיטת הרא"ם שכל כח המלך רק במה שנוגע לגביית מיסים תמורת השימוש בארצו, אלא גם לשיטת הרשב"א שמחמת שיכול לגרש מארצו, על כל הגר בארצו לקבל על עצמו את דינו, הרי אסור למלך לצוות לבטל דיני תורה שלא במקום הצורך, וכמבואר בפרק נ חלק ב, ואפילו שאדם פרטי יכול לקבל ע"ע את דיני הערכאות, וחלה קבלתו, ובי"ד דנים כדיני הערכאות, קבלה כללית לבטל דיני תורה לא מהני, וכמבואר בשו"ת הרשב"א (ח"ו סימן רנד) הו"ד לעיל (פרק ב בראיות מהרשב"א ס"ק ד).

מלך גוי באר"י

ג. המעדני ארץ (ח"א פרק כ ס"ק ח-י) הסתפק האם מה שנאמר שבאר"י אין דמ"ד הוא רק במלך ישראל, אבל במלך עכו"ם אמרינן דמ"ד גם באר"י, כיון שמלך גוי קונה את הארץ בכיבוש מלחמה הארץ שלו לגמרי, ותלה דבריו בחקירה האם קנין כיבוש מלחמה של מלך גוי מהני לקנות קרקעות דארץ ישראל, והביא הרבה ראיות ומקורות מהראשונים והאחרונים.

וי"ש לדון בדבריו, כי אפשר שענין דמ"ד לא שייך לשאלה האם כיבוש מלחמה באר"י פועל קנין למלך גוי, שאף אם יש קנין בכיבוש מלחמה, היינו דווקא בדברים שהמלך מתכוון לזכות בהם ע"י כיבוש המלחמה, אבל רכוש פרטי שהמלך משאירו בבעלות הפרטית של

קובעם ע"פ דין תורה אין להם ערך", ומלשון זה הוא נראה כמסתפק בדבר.

ונראה שעיקר מה שנכנס בדוחק זה משום שנתקשה, והרי מלך ישראל מצווה לפרשת מלך ישראל, ומסתבר שהגבלות פרשה זו נאמרו גם במלך ישראל שבחו"ל, ועוד שכל מלך ישראל לקבוע תקנות בדיני הממונות שלא כדיני תורה, זה רק במקום צורך בתיקון מדיני, ובוודאי שגם בחו"ל אין לבטל דיני תורה שלא במקום הצורך, ולכן ביאר כי אין כוונת הר"ן לארץ ישראל כי אם למלך ישראל, וכן נראה מהמשך דבריו (ס"ק יא ד"ה והנני) שדייק כדבריו מהרמב"ן (ב"ב נה.) והנמוק"י והמאירי (נדרים כח.), שכתבו שכל מלך ישראל מוגבל למבואר בפרשת מלך ישראל, ולא תלו הדבר דבארץ ישראל.

אולם כבר נתבאר כי לדעת הרא"ם כח מלך ישראל בחו"ל אינו מוגבל לפרשת מלך, כי כיון שזוכה בגוף הקרקע הרי הוא כהדיוט, שיכול לתובע דמים עבור השימוש בקרקע, וכל ההגבלות של פרשת מלך ישראל נאמרו דווקא באר"י, שם אין למלך זכות בקרקע כי כל ישראל שותפין בה, וכן מבואר בשו"ת הרשב"א שהובא לעיל שכתב להדיא כי בחו"ל גם למלך ישראל יש כח כמלך גוי, ומשא"כ לדעת רבינו תם שכל המלך אינו מחמת הבעלות על הקרקעות, וא"כ אין לחלק בין אר"י וחו"ל, אלא בכל מקום מלך ישראל מוגבל למבואר בפרשת מלך.

אולם גם לשיטת הרא"ם שיש דמ"ד למלך ישראל בחו"ל, כל זה דווקא בחיוב

ד. וכדברי הרמב"ן (ב"ב נה.) כתבו גם שאר הראשונים שם, והתמיה היא שהביא את דברי האור זרוע (ח"ג פסקי ב"ק, סימן תמז, הו"ד בפרק ב), שציין שהוא פתח כי כח מלך ישראל מוגבל לפרשת מלך ישראל, וסיים שבאר"י לא אמרינן דמ"ד, ונראה שהביא זה כמקור לומר שאין הדבר תלוי באר"י רק במלך ישראל, אולם כבר נתבאר בפרק הקודם כי השיטה הראשונה באור זרוע זו שיטת ר"ת, שסבר כי הכל תלוי במלך ישראל, ונחלק עליו רבי אליעזר ממיץ שדווקא באר"י אין דמ"ד כי כל ישראל שותפין בה.

דינא דר"מ בארץ ישראל דמלכותא יט

האזרחים, אין בזה דין קנין כיבוש מלחמה, כי המלך וויתר על זכותו בקנין כיבוש מלחמה בקרקעות אלו.

אבל בעלות המלך על הקרקעות מכח דדמ"ד, היא בעלות שלטונית כללית ולא בעלות פרטית^ה, ואע"פ שהמלך לא מתכוון לזכות ברכוש הפרטי של האזרחים בקנין כיבוש מלחמה, ואין למלך קנין גמור בממון זה, יש למלך בעלות הכללית על כל קרקעות ארצו, אך בעלות כללית זו אינה סותרת את הקנין הפרטי, שיש לכל אדם בקרקע הנמצאת ברשותו.

וא"כ אע"פ שיש למלך גוי קנין כיבוש מלחמה באר"י כמו בשאר בארצות, ואם חפץ הגוי בקרקע הרי היא נקנית לו בשעת המלחמה ע"י קנין כיבוש מלחמה, הבעלות הכללית על קרקעות אר"י לא נמסרה למלכים, ואפילו לא למלך גוי אלא רק לעם ישראל, ודדמ"ד מחמת הבעלות הכללית של המלך על ארצו, וא"כ מקרקעות שלא נתכוון המלך לזכות בהם בקנין רגיל בשעת כיבוש המלחמה, אינו יכול לגרש^ו.

ד. ובמעדני ארץ (שם) כתב לבאר שבזה נחלקו ר"ת ורבי אליעזר ממיץ, שהובא לעיל (פרק ב ס"ק ד), שר"ת הביא ראיה מסקריקון, דלמה לא יהיה בסקריקון דין דדמ"ד, ולמה נחשב לקרקע גזולה, ומבואר שר"ת סבר שכיבוש מלחמה מהני באר"י לגוי, אבל רבי אליעזר ממיץ כתב: "ולוי נראה דלא אמרינן דיניה דינא אלא בקרקעות, ובמשפטים התלויים בקרקעות,

כגון מכס, שאומר לא יעבור אדם בארצו אם לא יתן מכס, ...שאמר לא יהא בארצי אם לא יתן כך וכך, והיינו טעמא ודדיניה דינא שהארץ שלו היא, ואינו רשאי אדם שיעבור בארצו אם לא כמצותו, אבל אם קוצב על מלכות שאינו שלו ושכבשו בגולה (ויש גורסים בגולה)^י כי ההיא דסקריקון דגיטין, או אדם שאינו חפץ בארצו, לאו כל כמיניה למיגזליה", וגרס 'שכבשו בגולה', וע"כ פירש שהטעם רבי אליעזר ממיץ משום שאר"י של עם ישראל, ולא מהני בה כיבוש מלחמה.

וי"ש לעיין דלעיל נתבאר (פרק ב) דשיטת ר"ת שדדמ"ד לא תלוי בבעלות המלך על הקרקעות, וא"כ גם אם כיבוש מלחמה לא מהני, צריך להיות דדמ"ד, גם מה שהוכיח מלשון רבי אליעזר ממיץ "שכבשו בגולה", אמנם בשיטה מקובצת כן היא הגירסא, אבל המקור לדברי השיטה הוא מהאור זרוע, ובו הגירסא היא "שכבשו בגולה", ומלשון זה נראה שגם בכל הארצות הוא כן, ולא דווקא באר"י, שבארץ כבושה אין כלל דדמ"ד, באם העם לא מקבלים עליהם מרצון את המלך הכובש, והיינו טעמא שאף שכיבוש מלחמה קנין גמור, אין זה קנין כללי רק קנין פרטי, ולכן אם המלך השאיר הקרקע ביד המחזיק, או שחזר והקנה הקרקע לאיש אחר, הקרקע היא בבעלות המוחלטת של אותו האדם, ולא נשאר למלך דבר בקרקע זו, וחיוזוק לכך שגירסא זו עיקר, כי גם בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן קי) הגירסא שכבושה בגולה, ודלא כגירסת השיטה מקובצת.

ה. ובפרק ח הו"ד דברי שו"ע הרב, שבעלות כזאת יכולה להתקיים רק מכח המצב של מלך ונתינים, וא"א להקנות בעלות כזו למי שאינו מלך.

ו. ואע"פ שהאזרחים משתמשים ברחובות העיר, ואת הרחובות בוודאי המלך השאיר ברשותו, עכ"פ עיקר דדמ"ד תלוי במה שהעם מקבלים עליהם את עול המיסים מתוך הבנה שזה זכות המלך (כפי שנבאר בע"ה בפרקים ד, ה, טו) כיון שגרים בארצו, לזה צריכים שיהיה למלך בעלות בעצם הקרקע שהם חיים בה, ולא די במה שיש למלך בעלות של קנין כיבוש מלחמה ברחובות העיר.

ז. בשיטה מקובצת הגירסא היא "ושכבשו בגזול", ועיין לקמן דאפשר שיש נפק"מ בדיוק הלשון.

לקנות פירות מסתם גוי, משום דחזקה כל מה שהוא בידו, שלו הוא, שקנה בדמים מישראל או מן המלך שכבש את הארץ, דכיבוש הוא קנין בדמים, ולא שהוא גזל בידו, עי"ש, (וזה דלא כמ"ש התו"ט בעדיות פ"ח, דבחזקה שהחזיקו מיד מלך פרס, לא אתא כיבוש ומבטל לחזקה ועל לקיחתה מידינו לא מצאנו בה נבואה מפורשת, ולפיכך שלא כדין נטלוה מידינו, ואין קרקע נגזלת).

ובן נכתב בהכרעת הדין (עמוד 376): "יש מחלוקת בין הראשונים אם גם בארץ ישראל חל הכלל דדמ"ד, מחלוקת זו היא רק בזמן שהשלטון בא"י הוא בידי יהודים, אבל כשהארץ כבושה בידי זרים אין הבדל בינה לבין ארצות אחרות".

אבל לפי מה שנתבאר לעיל גם אם כיבוש מלחמה מהני באר"י, אין זה מהני לגבי דדמ"ד, ומה שהביאו מהמהרי"ט לחלוק על התו"ט, בענין זה יש אריכות גדולה במעדני ארץ הנ"ל מהרבה מקורות, ועייין גם בדבר אברהם (ח"א סימן י) ועוד.

ה. וכן העלה לדינא בדרכי חושן (ח"א עמוד שצב) וז"ל: "ובפשטות לשון הר"ן הוא שגם גוי לא יועיל בא"י, מפני שלא קיבלו דמ"ד, אלא במי שמגיע לו בדין ולא בגזלנותא, וגם בזמן הזה יהא שלא כדין, דהרי לא זכו הגויים בכיבוש מלחמה, דא"י היא מתנה לאברהם, ולא נפקע בכיבוש, וכמו שהאריך בחזו"א (שביעית סימן כא ס"ק ב), גם מהחידושי הרי"ם (גיטין לו.) עולה כי גם למלך גוי באר"י אין בעלות על הקרקעות, (אלא מוחזקות בפועל, מחמת הכפיה על חיוב המיסים).²

ובפסקי דין רבניים (ח"ו עמוד 382) בפסק דין מהג"ר יצחק נסים זצ"ל, הג"ר בצלאל זולטי זצ"ל, והג"ר יוסף שלום אלישיב זצ"ל כתבו: "אכן במקרה שלפנינו שמעשה ההעברה נעשית בשנת תש"ג, בזמן שא"י היתה כבושה תחת שלטון המנדט, הרי י"ל דאליבא דכו"ע יש תוקף לרישום במשרד ספרי האחוזה, עייין מוהרי"ט (ח"א סימן מג) במ"ש לפרש הירושלמי ספ"ט דשביעית, דאין לחוש

ח. גם המעדני ארץ הביא שם את הראיה שאר"י מתנה שניתנה לאברהם אבינו, ע"ש באריכות.
ט. החידושי הרי"ם דייק מהגמרא (ב"ב ח.) שלמדה לפטור ת"ח מחיוב מיסים, מהמלך כורש הפרסי, שפטר את הת"ח שבאר"י מחיוב המיסים, כי יש בכח מלך גוי באר"י לגבות מיסים, ומשמע בדבריו כי זה גם לדעת הר"ן שאין למלך בעלות בקרקע באר"י, וצ"ע כי הר"ן כתב שחיוב המס הוא מחמת בעלות המלך על הקרקעות, ובמחידושי הרי"ם מבואר כי גם למלך גוי אין בעלות בקרקע אר"י.

פרק ד

בירור שיטת הרשב"א

האם דדמ"ד מכח שיכול המלך לגרש מארצו או גם מצד קבלת העם

א. כתב הרשב"א (נדרים כח.) ז"ל: "דדוקא במלכי אומות העולם אמרו דדמ"ד, ומשום דמצי אמר להו אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם, שהארץ שלו היא, אבל במלכי ישראל לאו דינא, דאינו יכול ליטול מהם משלהם כלום, לפי שאר"י כל ישראל שותפין בה, ואין בה למלך יותר מלאיש אחר", וכן לשון הר"ן (שם) "דדמ"ד מפני שהארץ שלו, ויכול לומר להם אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם מן הארץ, אבל במלכי ישראל לא, לפי שא"י כל ישראל שותפין בה".

ב. ולכאורה נראה שטענת המלך שאם אדם לא עושה כרצונו, הרי הוא גוזלו במה שגר בארצו, וקשה שלפי"ז עולה שמי שכבר נתחייב במיסים, ומבקש עכשיו לצאת מן הארץ, לא יוכל המלך לחייבו במיסים, דאע"פ שכבר נתחייב מקודם לכן כיון שיוצא מארץ המלך, שוב אין גוזלו, ואין לומר ששאני מיסים שגם הרשב"א מודה שלא יכול לברוח, כי החיוב בהם מצד עצם בעלות המלך על הקרקעות, שהרי הר"ן והרשב"א כתבו את הטעם של אגרש מן הארץ על הסוגיא (נדרים כח.) ושם הנידון בחיוב המיסים^א.

ואף שכתב באור זרוע (ח"ג פסקי ב"ק סימן תמז), "שאדם שאינו חפץ בארצו לאו כל כמיניה למיגזליה", וכן כתב בשיטה מקובצת בנדרים (שם), היינו דווקא למי שלא בא לגור בארצו כלל, אבל מי שכבר גר, כבר נתחייב במיסים, ולא יכול עתה לצאת מן הארץ ולהפטר מהמיסים, שכבר נתחייב בהם, וכן כתבו הראשונים (ב"ב ה.) בסוגיא "דדמי כלליא

ובן כתב בשו"ת הרשב"א (ח"ד סימן סד), "כל בני המדינה מתמשכנין על כל אחד ואחד מבני המדינה בערכין, על הכרגא ועל הטסקא, שכך דעת המלך שכל בני המדינה יהיו אחראין זה ע"ז, אם ירצו לישב בארצו", וכן כתב הריטב"א בחידושו שם (יבמות מו.), "ופשיט ליה דמכירת הגזבר מכירת עבד גמור, כי המלך קנאם במלחמה, ועל מנת כן הניחם בארצו, שאם לא יפרעו המס שיוכל למוכרם לעבדים, הילכך הרי הם עבדים גמורים, וצריכים גט חירות ממנו כדין עבד שגופו קנוי", ומכל לשונות אלו נראה שהוא כמו תנאי שנותן

א. ועיין גם בשו"ת הרשב"א (ח"א סימן תרסד) וז"ל: "אבל ממלכה אל מלכות אחר אין למלך רשות לחלק ולשעבד, אלא שיכול לגזור שלא יחזור ולא יתעסק שום אדם בארצו אלא אם כן יתן כך וכך, וכענין המכסים ושאר החוקים שיש למלך על הסוחרים הנכרים בסחורותם שהם סוחרים בארצו, ומשמע מדבריו שלא חייב על עצם השימוש בארצו, וכמו כל הדיוט שיכול לחייב על עצם השימוש ברכושו, רק מצד "שיכול לגזור".

נתן מעות, וקרקע נקנה בכסף, מלכא אמר לא
ניכול ארעא אלא בשטרא, וכן כל כיוצא בזה
כאותם שאמרו באריסא דפרסאי ובטסקא,
והטענה בזה לפי שהארץ של מלך היא, ומי
שבא לגור בארץ ע"ד כן הוא בא".

ובן כתב ברשב"א (יבמות מו.) לגבי זכות
המלך למכור לעבד מי שלא משלם
מיסים, וז"ל: "ואי לאו דמסתפינא אמינא
דישראלים נינהו, והיינו דקאמר דמשתעבדי
בהו עבירותא יתירתא, וכתוב לא תעבד בו
עבודת עבד, ומיהו אינשי דלא מעלו הוו,
ובעא מיניה אי בעי גיטא דחירותא, כיון
דגבאי המלך מוכרין לו, ופשט ליה
דמוהרקינהו דהני בטפסאי דמלכא מנח, דעל
דעת כן הן באים לדור בארצו, וכאלו לקחם
במלחמה, שיש לו בהן קנין גוף, דכתיב וישב
ממנו שבי, וזה שמכרן לו גופן קנוי לו כעבדים
עבריים, שנמכרו לו ע"י גבאי המלך, וכי נפקי
גיטא דחירותא הוא דצריכין".

ומשמע שכח המלך משום הסכמת וקבלת
בני העם מרצונם לחוקי המלך, וזה
דומה למה שיתבאר בע"ה (לקמן פרק ז)
דשיטת הרשב"ם וסיעתו שהעם עצמם
מקבלים עליהם מרצונם את דין המלכות,
(ובפרט שיש תועלת בכוחה של מלכות, דאלמלא
מוראה של מלכות איש רעהו חיים בלעוו, וכן
שבהרבה מדיני המלכות יש תקנה לסדר במדינה),
אלא שלהרשב"א מחמת שיש למלך זכות
בקרקע, בני העם מבינים ומסכימים, שכדי
לגור בארצו יש עליהם לעשות את דין המלך,
משא"כ להרשב"ם שאין הסכמת בני העם
לדין המלכות תלויה בזכות המלך בארצו,
וכפי שיתבאר בע"ה (שם).

ד. אמנם א"כ יש סתירה בדעת הרשב"א
בטעם דדמ"ד, שבחלק מהמקומות מבואר

דשו על טבריה", שהבורח עדיין נשאר
חייב במסים.²

ועוד קשה שמצאנו בגמרא (יבמות מו. וב"מ
עג: ויתבאר בע"ה בארוכה בפרק יב),
שהמלך יכול לשעבד לעבדות את כל מי שלא
שלם מיסים, ולטעם הרשב"א קשה, דהרי
לעולם יוכל העבד להפטר, בטענה שאין למלך
זכות בו, כי רוצה לצאת מארצו, ודוחק
להעמיד כשרוצה להשאר בארצו, דהרי הפתח
לפניו פתוח, ולמה לא יעדיף חיי בן חורין
במקום אחר ע"פ חיי עבדות.

עוד קשה שאם הטעם לדמ"ד מכח שיכול
לגרש מן הארץ, כיצד אמרינן דדמ"ד
משנה את עצם הבעלות של הממונות כמו
שמוכח בגמרא בב"ב (נד:), והרי אין כאן אלא
חיוב לעשות כרצון המלכות (עיי' בפרק יט שם
נתברר בע"ה יסוד זה).

ג. ומכל זה נראה שדדמ"ד אינו משום שאם
לא עושים כרצון המלך, אסור לגור בארצו
משום איסור גזל, אלא שמחמת זכותו של
המלך על ארצו, בני העם מבינים ומסכימים
שזכות המלך לדרוש מהגרים בארצו לקיים את
דינו, (כל שאין בהם משום דינא דגזלנותא), וא"כ
דדמ"ד מכח קבלת העם על עצמם לדיני
המלכות, ולכך חל דדמ"ד כדין גמור על יושבי
ארץ המלך, (כלומר שאין הדבר תלוי בכחו של
המלך להכריח את העם לעשות רצונו, אלא אדרבה
האנשים מסכימים מדעתם לעשות כרצונו, ועל דעת כן
באו לגור ארצו).

וז"ל שו"ת הרשב"א (ח"ו סימן קמט): "וכל
שהלוא מודה שחייב, יכול המלך לחדש
השטר, ואין הלוא צ"ל כתבו, כי זה מחק
המלכות בדיניהם, הרי הוא דין גמור, וכמ"ש
נכסי הגר הרי הן כמדבר, ואע"פ שהראשון

ב. ועיי' בפרק סג שם הובאה הסוגיא דבב"ב (דף ח.), ושיטות הראשונים לגבי חיוב הבורח במיסים.

דינא שיטת הרשב"א דמלכותא כג

יגור בארצו מי שלא עושה כדינו, בני העם הגרים בארצו מקבלים עליהם את דינו, גם אם לא מחמת רצונם העצמי, מחמת שהם מבינים ומסכימים שזכות המלך לדרוש זאת כיון שהוא הבעלים על הארץ.

ואין אדם נאמן לומר דגור בארץ המלך בגזלה ולא קבל ע"ע את דיני המלכות, דהאומר כן דומה לעושה קנין, ואומר שלא התכוון להחיל את הקנין, שוודאי שהקנין שעשה מחייבו לגמרי, (דברים שבלב אינם דברים כשהמעשה מכחישם), וה"ה דלגור בארץ של המלך, הרי הוא כקנין להתחייב בדיני המלכות.

עוד מקבלים ע"ע הגרים בארץ המלך להיות ככבושים במלחמה, לגבי כח המלך לשעבדם לעבדות באם לא ישלמו המיסים, וכמבואר ברשב"א ובריטב"א שהו"ד לעיל (וע"ע בפרק יב), אך לדמ"ד במטלטלין אין צריך לטעם שקיבלו עליהם להיות ככבושים במלחמה, ודי בהסכמת בני העם לדיני המלך כדי שיהיה להם זכות לגור בארצו, שלא נזקקו הראשונים לטעם דכיבוש מלחמה אלא לעשות לעבד גמור, (וכמו שיתבאר בע"ה בפרק יג).

בדבריו הטעם משום שהמלך כופה שאם לא יעשו רצונו, יגרשם מן הארץ, ובמקומות אחרים כתב הטעם משום שהעם מקבל ע"ע את דיני המלכות.

שוב ראיתי במק"א שהרשב"א (שו"ת המיוחסות סימן כב) מחבר שני הסברות יחדיו, וז"ל: "ועוד דכל שיש טעם במה המלך מצוה, ומנהיג דבר לתקון הנהגת המדינה, יכול הוא לומר ממון שראוי להיות לזה מן הדין יהא לחבירו, ולא אמרינן חמסנותא הוא ולא דינא, אלא כשנוטל בלא טענת דיני המלכות, וכ"ש במדינות שהארץ כולה שלו, ויכול הוא לעשות בה חוקים כמו שירצה, שע"מ כן הוא מחלקה להם (וזה עולה כטעם של תנאי לגור בארצו), ועל פי חקי המלך קבלוה יושביה (וזה עולה כטעם של קיבלו ע"ע את דינו) וכל שכן כשהכריזו, ויש כח למלך להפקיע ממון בכי הא, דתקוני מדינה הם, ואפילו ישראל תיקנו והנהיגו בו בכמה מקומות, ועושים מעשה בכל יום", ומבואר להדיא בתשובה זו את שני הטעמים הנ"ל, ונראה דסבר כשני הטעמים.

ה. ובביאור צירוף שני הטעמים: דכיון שהמלך בעלים על הארץ, ומקפיד שלא

ג. ומה שכתב 'וכ"ש', ולא כתב כן כעיקר, אע"ג ששיטתו שכח המלך מבעלותו בקרקעות, כן דרך הראשונים לפעמים, שאף שסוברים כצד אחד, יראו פנים לפסקם גם לפי דעות אחרות, והתחיל בסברת החולקים, כי הוא תנאי בסיסי גם לשיטתו שיהא דין המלך דין הוגן, שאין למלך סמכות לקבוע דין שאינו הוגן, דהו"ל דינא דגולנותא.

ד. ואף שאפשר לדחות שמה שכתב שגם העם מקבל ע"ע החוקים, אין כוונתו שהקבלה מחייבתם, אלא שלכן אין דין המלכות דינא דגולנותא, וכמו שכתב אח"כ 'וכ"ש שהכריזו', וכוונתו דכיון שהכריזו לא הוי דינא דגולנותא, אלא שכיון שכבר הובא מדבריו שני לשונות, גם לשון של קבלת העם וגם של כפית המלך, נראה דס"ל ששני הטעמים נצרכים, וכנ"ל.

פרק ה

בירור שיטת הרא"ם והרא"ש

האם דדמ"ד מכח שהארץ של המלך או בצירוף עם קבלת העם

אח"כ לעשות קנין, בוודאי היה מפרש דעתו, ובפרט שהרא"ש ראה את דברי רבינו יונה בב"ב ורגיל להביאם, וכן ראה את דברי הרשב"א במסכת גיטין שהביא מש"כ רבינו יונה, וא"כ ממה שהשמיט שצריך אח"כ קנין, משמע דלא ס"ל הכי.

ב. ובטעם הדבר יש לומר, דגם הרא"ש וסיעתו ס"ל דיש קבלה מהעם לקיים הוראות המלך, במה שנוגע לקרקעות ארצו, אלא שסבר שאף שקבלת העם מהני, אין העם מרבה ליתן כח למלכות, דאע"פ שבכח המלך לגרש מארצו, אין זה סיבה מספקת שיקבלו בני העם על עצמם את כל דינו גם לגבי מטלטלין (וכשיטת הרשב"א), אלא רק בנוגע לקרקעות שהם עצמם של המלך, וראוי לעשות בקרקעות המלך כרצונו.

ובן נראה שהרי שיטת רבי אליעזר ממיץ (אור זרוע ח"ג פסקי ב"ק, סימן תמוז, הו"ד לעיל פרק ב), שאין דדמ"ד בארץ כבושה, "והיינו טעמא דדיניה דינא שהארץ שלו היא, ואינו רשאי אדם שיעבור בארצו אם לא כמצותו, אבל אם קוצב על מלכות שאינו שלו ושכבשו בגולה, כי ההיא דסיקריקון דגיטין, או אדם שאינו חפץ בארצו לאו כל כמיניה למיגזליה", ולכאורה כיון שזוכה בקרקע ארץ כבושה מכח

א. בגמרא ב"ב (נד:) מבואר שאין דינא דמלכותא דינא רק חיוב לשמוע בקול המלכות, אלא שכאשר המלכות נותנת לאדם ממון, הממון נעשה שלו, אף שלא נעשה קנין המועיל בדיני התורה, אלא כמו שדין התורה קובע למי שייך הממון, ולא רק למי צריך ליתן הממון, כך גם דינא דמלכותא קובע למי שייך הממון, ולא רק למי צריך ליתן הממון, (עיי' בפרק יט שם נתבאר בע"ה ענין זה ע"ש).

ולפי"ז יל"ע לשיטת רבי אליעזר ממיץ הרא"ש וסיעתם, שהטעם לדדמ"ד מכח בעלות המלך בקרקע, דאה"נ שהמלך הוא הבעלים, ויכול לתת את קרקעות ארצו למי שירצה, או להפקיע מהבעלים את זכותם בקרקעות ארצו, אבל מניין יש כח למלך לקבוע למי שייך הקרקע גם ללא מעשה קנין, דבשלמא להפקיע מהבעלים י"ל דכיון שיש למלך בעלות כללית יכול להפקיע בעלות פרטית, אבל כיצד יקנה ללא מעשה קנין.

ואין לומר דאה"נ דעת הרא"ש שדינא דמלכותא מהני להפקיר ולא להקנות, וכשיטת רבינו יונה (עליות דרבינו יונה ב"ב נה. והרשב"א גיטין י:), דהרי הרא"ש סתם דבריו (גיטין י: ב"ב נד:), ואם היה סובר שאין די בהפקעת המלך כדי לזכות בקרקע, אלא צריך

א. וכפי שיתבאר בע"ה בפרק כב.

דינא בירור שיטת הרא"ם והרא"ש דמלכותא בה

המיסים, ובשלמא לגבות מטלטלין בעד השימוש בקרקע המלך אתי שפיר שהרי זכות המלך לגבות מיסים בעבור השימוש בקרקע ארצו, אבל כיצד יכול לשעבד מטלטלין, והרי על מטלטלין לא חל שיעבוד חובות, ובשלמא אם יש דדמ"ד במטלטלין, אפשר לומר שמלך שאני, שמשעבד גם מטלטלין, ומכח זה חידש דאה"נ לדעת הרא"ש אמרינן דדמ"ד גם במטלטלין.

וזה"ל: "ובמרדכי פרק הגזול בתרא כתב דשמואל אשמעינן דהקרקע היא של מלך ודדמ"ד, ממילא משתמע דגם יחיד שיש לו קרקע יכול לגזור שלא יהנו ממנה עד שיתנו כך וכך, ונראה לפ"ז הא דאמר ב"ב נד: מלכא אמר לא ליקני ארעא אלא באגרתא, וכן הא דאמר שם בדף נה. אריסא דפרסאי מ' שנין, וכן הא דאמר גיטין י: בשטרות העולין בערכאות כשרין מדינא דמלכותא, משום דאין המלך מקנה לעולם גוף השדה, אלא מקנה לכל יחיד לזמן, וכל זמן דבעי לאפקועי מיניה מפקע, והוי כדגמר זמנו, ולפ"ז אין השני קונה בד"ד בלא קנין, שאין נפקותא בין יחיד למלכותא, ועפ"ז כתב בתשובת מהר"י (הור"ד בב"י סימן שסט) שאין דדמ"ד אלא בקרקע, מיהו תימא דהא אמרינן ב"ב נה. דאפילו שערי דכדא משתעבד, ואמר דאין הבכור נוטל פי שנים משום חוב המלך, אלמא איכא דדמ"ד אף במטלטלין, וכמו שפירשו הראשונים טעם דמקרי ראוי (לגבי בכור) דהמלך מפקיע מיד מדדמ"ד, (דשיעבוד דדמ"ד הוא שיעבוד חזק, וזה ראייה שגם במטלטלין אמרינן דדמ"ד), ומאן דפליג התם, משום דסבר דלא משתעבד (המטלטלין לחיוב המסים), אבל אי משתעבד איכא דדמ"ד, וכן נדרים כח. אמר דדמ"ד במכס של פירות, מיהו י"ל שנוטלין בשביל הדרך שנותנין להן".

וע"ז כתב לתרץ: "ואפשר שאין דדמ"ד אלא על נכסים, ולא על הגוף להטיל חוב (רק משום מצוה לשמוע דבר המלך ולחפוז בשלומו) לזה

קנין כיבוש מלחמה, מה שנא ארצו כבושה מארצו שלו, ולהנ"ל אתי שפיר, כי גם לשיטתו אין די בבעלות המלך על הקרקעות מכח הזרוע, וצריך להגיע להסכמת וקבלת העם, וא"כ יש לומר כי בכלל הקבלה לקיים את דיני המלך.

והיינו שלדעת הרשב"א העם מקבל ע"ע את חוקי המלכות כהנהגה בארץ, ולדעת הרא"ש אין העם מקבל את חוקי המלך כהנהגה בארץ, אלא רק בנוגע לקרקעות שהם של המלך, וכיון שקיבלוהו ע"ע יש כח לחוקי המלך כדיני התורה לקבוע מי הבעלים אף ללא קנין, וכפי שנתבאר טעם הדבר באריכות בפרק טו ע"ש, ולקמן יתבאר (פרק ו) שהקרקעות של המלך מכח הסכמת העם ליתנם לו, ולכך אף שהקרקע שלו וזכותו של כל אדם לעשות ברכושו כרצונו, כיון שהעם הוא המקנה את הקרקע למלכים, יש לומר שלא הקנו העם למלך אלא לגבי דינים ומסים ישרים, אבל לא לעשות דינא דגזלנותא, ע"ש.

ג. בחזו"א (חור"מ ליקוטים טז ס"ק י) נתקשה בשיטת רבי אליעזר ממין, א: גם אם המלך בעלים על קרקע ארצו, סו"ס כיון שכבר הקנה לפלוני הקרקע, כיצד יוכל שוב להפקיע ממנו הקרקע, וכתב לתרץ שהמכירה של המלך היא רק הקנאה לזמן, ולכן יכול לחזור ולהפקיע, (ובפרק כב יתבאר בע"ה ענין זה). ב: עוד הקשה שאף אם נאמר שהמלך מקנה לזמן, סו"ס כיצד נותן המלך את הקרקע לתושב ללא קנין (וכמו שהקשנו לעיל), ומזה הוכיח דאה"נ שיטת הרא"ש כרבנו יונה, שאין דדמ"ד מהני אלא לאפקורי, אולם לעיל נתבאר דמסתימת הרא"ש לא נראה כן, וכן הוכח בע"ה באריכות לקמן (פרק יט ס"ק ז), וא"כ הדרא קושיא לדוכתא, וע"כ צ"ל כמש"כ לעיל שהעם מקבל על עצמו את רצון המלך כחוק לגבי קרקעות. ג: עוד הקשה שמהגמרא (ב"ב נה.) נראה דיש למלך כח בדדמ"ד גם לשעבד מטלטלין לחוב

דין, שארץ ישראל נתנה לכל אחד ואחד מישראל, ואינה של מלך, אבל באוה"ע כן דינם שכל הארץ למלך, והוא הדין בכל ההדיוטות, שהם קצבו שלא יהנה אדם מארצם אלא בקצבתם, שדיניהם דין, ושמואל הא קמ"ל דכל הארץ למלך היא, והיינו דאמר בהגוזל בתרא דקטלי דיקלי וגשרי גישרי, שהדקלים והקרקעות שלו הם, עכ"ל".

הרי מפורש בדבריו כדברי התרומת הדשן שהכל שיטה אחת, ולפי"ז קשה קושית החזו"א על הרא"ש וסיעתו, מהא דמבואר בגמרא (ב"ב נה.) 'דשערי בכדי' משתעבד למלך בדינא דמלכותא, והרי אע"פ שיכול המלך לחייב בתשלום מיסים על הקרקעות, כיצד משעבד בדמ"ד מטלטלין, והרי במטלטלין אין דמ"ד להרא"ש וסיעתו, (שיטת הרא"ש מהאור זרוע הנ"ל, וגם נקט את לשון האור זרוע, וכפי שהו"ד בפרק ב).

ה. אמנם ע"פ מה שנתבאר לעיל אתי שפיר, דכיון שהעם קיבל ע"ע את הוראות המלך במה שנוגע לקרקעות, ה"ה שהעם נתן כח למלך גם לגבי המטלטלין, במה שנוגע לבעלות המלך על הקרקעות, כגון לגבות מיסים בתמורה לקרקעות שלו, אבל לגבי ענינים אחרים אין למלך זכות במטלטלין.

ו. שוב מצאתי בספר המחלוקת לבעל שלטי הגיבורים¹, שכתב בדעת הרא"ש שכאשר המלך מתנה שלא יגור בארצו אלא מי שעושה רצונו, אמרינן דמ"ד גם לגבי מטלטלין, וע"כ הקשה על מהרי"ק (שורש טז) שכתב שאין דמ"ד בדבר שהוא על הגברא, והעלה לחלק בין אם המלך צווה שרק מי שיעשה דבר פלוני יוכל לגור בארצו, או שצווה לעשות דבר פלוני, אבל לא תלה בכך את זכות הישיבה

פירשו דהקרקע שלו, וממילא המכס שהוא מטיל זוכה מעיקר הדין ככל חוב, אבל מודים דיש כח בד"ד להפקיר ולהפקיע כרבינו יונה".

ואפשר דסבירא ליה שהמרדכי סובר שגם במטלטלין אמרינן דמ"ד, ומה שכתב בגביית המיסים מצד 'הקרקעות' אינו בדווקא, והכוונה שכל מה שנוגע לממונות יש בעלות למלך, והוא הדין למטלטלין, ומה שכתב דהקרקע של המלך, לאפוקי שאין חיוב הגוף, ודלא כתשובת התרומת הדשן, שהובאה בבית יוסף (סו"ס שסט).

ד. אמנם ראוי להעיר שהחזו"א ראה את המרדכי בדפוס שלפנינו, ושם חסר הרבה, אך במרדכי השלם (מהדורת מכון ירושלים), מבוארים הדברים בשלמות, שדברי המרדכי הם מהאור זרוע (הו"ד בפרק ב ס"ק ד) עם שינויים קטנים, ומבואר ששיטת המרדכי שרק בקרקעות יש דינא דמלכותא ולא במטלטלין וכהאור זרוע, וכמש"כ בתרומת הדשן הנ"ל בדעת המרדכי.

וז"ל המרדכי השלם: "ולי נראה דלא אמרינן דיניה דינא אלא בקרקעות, ובמשפטים התלויים בקרקעות, כגון מכס, שאומר לא יעבור אדם בארצו אם לא יתן מכס, וכדאמרינן בחזקת הבתים דאריסתא דפרסאי עד ארבעין שנין, ואמר נמי דמלכא אמר דיהיב טסקא ליכיל ארעא, וגם כרגא דאקרקף גברא, שאמר לא יהא בארצי אם לא יתן כך וכך, והיינו טעמא דדיניה דינא שהארץ שלו היא, ואינו רשאי אדם שיעבור בארצו אם לא כמצותו. אבל אם קוצב על מלכות שאינו שלו ושכבשו בגולה, כי ההיא דסיקריקון דגיטין, או אדם שאינו חפץ בארצו לאו כל כמיניה למיגזליה, ומלכי ישראל אין דיניהם

ב. לרבי אליעזר ממין.

ג. חלק חו"מ, בביאורו אימתי חל דמ"ד.

דינא בירור שיטת הרא"ם והרא"ש דמלכותא בז

ובשיטה מקובצת, נראה שאין דמ"ד אלא בקרקעות, וז"ל: "דלא אמרינן דיניה דינא, אלא בקרקעות ובמשפטים התלויים בקרקעות", גם לא מצאתי לע"ע כדבריו בשאר האחרונים.

סיכום, א: גם לרבי אליעזר ממיץ וסיעתו יש בדמ"ד קבלת העם לקבל חוקי המלכות לגבי הקרקעות להיותם לדין, ולכך חל רצונו של המלך גם ללא מעשה קנין, ב: גם לשיטתם יכול המלך לשעבד מטלטלין במה שנוגע לבעלות המלך על הקרקעות, כגון גביית מיסים על המגורים בארצו.

בארצו, וכתב שמהרי"ק איירי באופן השני, אבל יודה שבאופן הראשון יהיה דמ"ד במטלטלין לדעת הרא"ש.

והנה דברי ספר המחלוקת דומים לשיטת הרשב"א והריטב"א (שנתבארו בע"ה בפרק ב) שמחמת שהמלך יכול לגרש מארצו אמרינן דמ"ד גם במטלטלין, אלא ששיטת הרשב"א שהעם מקבל על עצמו את כל מה שהמלך מצווה גם בענייני מטלטלין, ולא רק כאשר המלך מתנה את הזכות לגור בארצו בקיום החוק, אבל מפשטות לשון רבי אליעזר ממיץ כפי שהובא באור זרוע

פרק ו

מקור זכות המלך באדמת ארצו

(עיין בפרק יג שכן מתבאר בראשונים), וא"כ חוזרת השאלה מפני מה הקרקעות הם של המלך.

ובן יש להוכיח ממש"כ הרשב"א והר"ן שדדמ"ד במטלטלין משום שהארץ של המלך ויכול לגרשם (הו"ד בפרק ד), ולדברי החזו"א קשה תיפוק ליה שגם במטלטלין יש כיבוש מלחמה, ולמה נדון רק מצד שהארץ למלך, הרי המטלטלין עצמם כבושים במלחמה, ולכאורה משמע דהראשונים לא למדו כהחזו"א במקור זכות המלך בקרקעות ארצו.

עוד מבואר בסוגיות הש"ס ובראשונים שגם למלך יש הגבלות בדדמ"ד, כי המלך ג"כ כפוף לדיני המלכים, ואינו יכול לקבוע דינים שהם דינא דגזלנותא, והנה אם דדמ"ד מחמת שהקרקעות הם ממש של המלך מכח הכיבוש מלחמה, למה לא יוכל לעשות בקרקעותיו כרצונו, וכמו כל אדם שעושה ברכושו כרצונו, ומה שייך לומר על חוקי המלך שהם דינא דגזלנותא², ובהכרח שאין

שיטת הדב"א והחזו"א דהארץ של המלך מכח כיבוש מלחמה, ודלא כהראשונים

א. האחרונים דנו בשאלה היסודית, מנין למלך כל קרקעות ארצו, בדבר אברהם (ח"א סימן א ענף ב ס"ק ה ד"ה ובמש"כ) כתב שכאשר העם כבשו את הארץ, וזכו בה בקנין מלחמה, הקנו את הקרקעות למלך, ובחזו"א (ליקוטים טז ס"ק ט) כתב: "ובטעם דדדמ"ד משמע שהוא כעין קנין מלחמה, דילפינן (גיטין לח.) דנכרי קונה, וה"נ כח המלכות תמיד על מה שהיא שולטת, וכן קבלו רז"ל", ומבואר דלא ס"ל כהד"א מצד הכיבוש הארץ, אלא שעצם המציאות של מלך שליט בארצו, זה ככיבוש מלחמה כלפי הגרים בארצו, ומלשונו 'על מה שהיא שולטת', משמע בכל זמן וזמן.

אמנם מדברי הראשונים לכאורה משמע איפכא, דדין קנין כיבוש מלחמה למלך, מכח שהקרקעות של המלך, ולא שהקרקעות של המלך בגלל כיבוש מלחמה,

א. אבל לשיטת הדבר אברהם לא קשה, כי המטלטלין שבאו לארץ אחרי הכיבוש מלחמה, ואין בהם זכות למלך, ולכן צריכים להגיע במטלטלין לזכות המלך לגרש מפני זכותו בקרקע הארץ.
ב. גם הטור שלכאורה סבר כדעת אביו הרא"ש כי דדמ"ד מחמת הבעלות של המלך על קרקעות ארצו, כתב (סימן שסט): "וכתב הרמב"ם בד"א במלך שטבעו יוצא באותן הארצות, והסכימו עליו שהוא אדוניהם והם עובדים לו, אבל אם אין טבעו יוצא, הרי הוא כבעל זרוע לכל דבר הוא ועבדיו", וא"כ מוכח דבעינן מלך בהסכמת העם, ואע"פ שדי בהסכמתם לבעלות המלך על הקרקעות, ומדוע כתב שהסכימו גם לעבוד את המלך, ונראה טעמו כי רק כאשר קיבלוהו כשאר המלכים אמרינן שגם הקנו לו את הקרקעות, ואולי אפשר לומר כי אינו סובר כשיטת, וסבר כשיטת הרמב"ם שנתבארה בפרק ח, וצ"ע.

דינא זכות המלך באדמת ארצו דמלכותא כח

ג. ומלשונות הפוסקים נראה דס"ל שכח המלך בקרקעות מהסכמת העם, ולהדיא כתב כן ביש"ש (ב"ק פרק ו ס"ק יד) וז"ל: "נראה, אף שיכול ליקח הקרקע שלו, ולא מיקרו גזילה אלא דינא, מ"מ היכא שלוקח כל ממונא, כגון מטלטלים, בכח"ג לא אמרינן דינא דמלכותא, כי לא נתנו לו בני המדינה היתר ליקח כל אשר לו בעבור שהולך ממנו, אם לא בתים ושדות, ולא מטלטלים, כי הקרקעות סברא נותנת שהן שלו כי לו הארץ, אבל לא הממון שיגע ומצא, כי מאין הוא לו", ומדבריו עולה שהעם מקנים הקרקעות למלך, כי כן הסברא אומרת שהארץ ראויה למלך, אבל במטלטלין אין דמ"ד, כיון שאת המטלטלין אין העם מקנים למלך.

ד. וכן משמע ברמב"ן (ב"ב נה). שכתב, וז"ל: "אלא שנראין הדברים דכי אמרינן דמ"ד כגון הדינין הידועין למלך בכל מלכותו, שהוא וכל המלכים אשר היו לפניו הנהיגו הדברים, והם כתובים בדברי הימים ובחוקי המלכים, אבל מה שהמלך עושה לפי שעה, או חוק חדש שהוא עושה לקנוס העם במה שלא נהגו בימי האבות, חמסנותא דמלכא הוא, ואין אנו דנין באותו הדין", ולשיטתו אזיל שדדמ"ד משום שהעם מקבל על עצמו את חוקי המלכים מרצונו, (וכפי שיתבאר בע"ה בפרק ז), וע"כ כתב הרמב"ן שרק את חוקי המלכים הנודעים העם מקבל על עצמו, ולא את החוקים חדשים.

כח המלכות נחשב בעלות גמורה, שיוכל לעשות ככל שירצה, אלא נמסר לו כח להנהיג את ארצו בדרך ישרה בלבד.

כיצד זכה המלך בקרקע הארץ

ב. אפשר לבאר בשלשה אופנים מנין למלכים קרקע ארצם, א: בהסכמת העם שיהיה למלך עליהם¹, הם מקנים לו גם את קרקעות ארצם, כי כן דרך המלכים שהארץ שלהם, ב: משום דינא דבני נח לתת למלך כח ושלטון על קרקעות ארצו², ג: כאשר בני העם מקבלים על עצמם מלך, התורה נותנת לו בעלות על ארצו.

אמנם הבעלות על הארץ לא ניתנה למלך להיות קנינו פרטי, שיוכל לעשות גם דינא דגזלנותא, אלא כדי שיכול לקבוע דינים ישרים, לטעם א הנ"ל: משום שהעם לא נתן למלך כח בקרקע לגבי דינא דגזלנותא, לטעם ב: משום שמדיני בני נח אין כח למלך בארץ לגבי דינא דגזלנותא, לטעם ג: משום שהתורה לא נתנה למלך כח בארץ לגבי דינא דגזלנותא, (בחלק ד יתבאר בע"ה גדר דינא דגזלנותא).

וע"ע באברבנאל שכתב (דברים פרק יז, ד"ה ההקדמה האחת) "וגם אלו (המלכים) לא נמנו, כי אם בדרך אמונות לעבוד את העם, והם נעשו אדונים כאלו נתן השם יתברך להם את הארץ ומלוואה, ויורישוה לבניהם אחריהם, ולבני בניהם עד עולם, כאלו היה קרקע שקנה בממונו".

ג. וכמו שמוכח מדין מוכס העומד מאליו שאין דינו דין, וכמבואר בגמרא (נדרים כח. ובב"ק קיג.).
ד. לכאורה יש להעיר על זה דשיטת הרמ"א (שו"ת סימן י), שבני נח מצווים לעשות כדין התורה, וא"כ יש לברר תחילה האם התורה מוסרת את הארץ למלכים, אבל רוב האחרונים פליגי (עיין בקונטרס דין ממון הגוי ריש פרק ה) דהתורה רק קבעה שעל הגוים למנות להם אנשים שיקבעו להם דינים, אך על הגוים לקבוע בעצמם דינים אלו, וא"כ אע"פ שבעלות המלך על הקרקעות מדיני בני נח, דיני בני נח עצמם הם מהסכמת העם לקבוע לתת את הארץ למלך, (אבל מה שהגוים קובעים בדיני בני נח שצריכים לשמוע לקול המלך, אין זה מחייב את ישראלים).

דהיינו רק לדיני המלוכה המקובלים בארצם 'בהרומנתא דכולא מלכותא', ולא לפי שרירות לב המלך, ובוודאי שלא לעשות דינא דגזלנותא, ואע"ג דשיטת הרשב"א והרא"ש שכח המלך מצד שיכול לסלקם מארצו, וכן ס"ל לרבי נחמיה תלמידו, (וכמו שכתב בסיום דבריו), ובהכרח יש לומר שגם לשיטתם שכח המלך מצד שיכול לגרש מארצו, אין הארץ עצמה שייכת למלך אלא רק מכח הסכמת העם, ולכך זכות המלך בארצו מוגבלת רק כפי הסכמת העם למלך.

ה. והנה לגבי ארץ ישראל כתבו הראשונים שאין למלך בעלות על הארץ, לפי שאר"י לא ניתנה למלך אלא לכל עם ישראל, ובשלמא לפי הצד השני שהתורה היא הנותנת את הארץ למלך אתי שפיר, שאר"י לא נתנה התורה למלך, אבל לצד שהעם נתן את הארץ למלך, יש לעיין למה עם ישראל שונה מכל העמים שאינו נותן ארצו למלך, ונראה ליישב דהטעם שהעם נותן את הארץ למלך, מפני שכן ישר בעיני העם שהארצות שייכות למלכים, אבל אר"י שהיא ירושה מה' לעם ישראל, אין סברא ליתנה למלך, ולכן כח מלך ישראל באר"י, הוא רק מכח פרשת מלך ישראל.

ו. בנביא ירמיהו (פרק כז פסוק ד) יש משמעות שהמלך זוכה בקרקעות מן התורה, "וצוית

גם הרשב"א והריטב"א והר"ן (ב"ב נה). ובעוד מקומות) הסכימו שאין למלך כח לקבוע דינים חדשים, ויש לעיין דלשיטתם שדמ"ד מחמת בעלות המלך על הקרקעות, למה לא יוכל המלך לקבוע איזה דין שירצה, ואם לא יגרשם מן הארץ, ומה שנא דינים חדשים מדינים ישנים, ובהכרח שגם לשיטות שדמ"ד מכח בעלות המלך בקרקעות, זכות המלך בקרקעות מחמת הסכמת העם ליתנם למלך, ונתינת העם היא רק כלפי הנהגה ראויה של המלך, ולא שיקבע המלך חוקים חדשים או דינא דגזלנותא, שאין זכות המלך בקרקעות מוחלטת להיותם לגמרי שלו כשאר בני אדם ברכושם, אלא מכח הסכמת העם, והם לא נתנו הארץ למלך גם לגבי חוקים חדשים.

ובן מצאתי בתשובת רבי נחמיה (מרבי נחמיה תלמיד הרא"ש, שהשיב לרבי יעקב בעל הטורים ורבי יהודה בני הרא"ש, נדפסה בזכרון יהודה סימן ק) ז"ל: "דלא מתקרי דינא דמלכותא אלא חמסונתא דמלכא, שלא אמרו דינא דמלכא, אלא דינא דמלכותא, ואפילו דינא דמלכותא לא אמרו אלא בחוקי מלכות, ואפילו בחוקים נמי, דוקא שיעשה בהורמנא דכולא מלכותא, ושיהיה שוים לכל, כדאיתא בנדרים גבי נודרין לחרמים ולמוכסין...".

וא"כ מפורש בדבריו הטעם מצד שהעם מאציל למלך כח, וזאת באופן מוגבל

ה. וז"ל חידושי הרשב"א (ב"ב נה.): "אלא שכך הסכימו כל המחברים וכל המפרשים, דלא אמרו דמ"ד אלא בדברים שהם חוקי המלכים, אבל שהמלך נוטל בזרוע אינו דין, שחוקי המלכים ידועים ומוסכמים". ו. ועיין בספר תורת משה לחת"ס (במדבר פרק טז פסוק יג) שכתב וז"ל: "כתוב בהפטרה 'והנה בא נחש בני עמון', נראה כי הר"ן כתב (נדרים כח). דווקא דינא דמלכותא גוים דינא, משום שהארץ שלו, אבל מלך ישראל אין הארץ שלו, אין לו לחקוק חוקים כרצונו ע"ש, והיינו דבתורה כתיב 'והיה בהניח ה' אלקיך לך מכל אויבך ואמרת אשימה עלי מלך', וכיון שהניח ה' מכל אויב ונכבשה הארץ לפניכם, אז אין למלך לשפוט כלל כי אם משפטי ה', ולהקים דבר התורה הזאת, אבל ישראל בימי שאול ראו כי נחש מלך בני עמון בא עליהם, נתיאשו מישועת ה', ובקשו מלך ללחום, א"כ הארץ נכבשה לפניו ולא לפניכם, ע"כ אמרו תנה לנו מלך ככל הגוים לשפטינו, ויהיה דינא דמלכותא דינא", אולם למעשה הגם שנתמנה מלך לעם ישראל, כתבו הראשונים שבמלך ישראל אין דין דמ"ד, ונראה הטעם משום שהארץ שייכת במהותה לעם ישראל, ואין נפק"מ בזה שמלך ישראל כבשה מידי מלך גוי.

דינא זכות המלך באדמת ארצו דמלכותא לא

הסדר של העולם ראוי שתהיה הנהגה שתארגן את בני האדם, ולכן נתחדש ענין המלכות, וסמכות המלך לעשות הנהגה ישרה לטובת אנשי מקומו, וכל מלך נקבע למנהיג של מקום מסוים, ולכן המקום הוא של המלכות לצורך ההנהגה, והמקומות נחלקו בין המלכים לאיזה מלכות והנהגה הם שייכים, אבל האנשים והמטלטלים יכולים לעבור מהנהגה להנהגה, ולא ניתנו התושבים למלך כקנין, אלא המקום נמסר למלך לבעלות כללית לצורך הנהגתו.^ז

וממהות המלכות הוא שיהיה מורא המלכות על העם, שהרי ללא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו, (וכמבואר באבות פרק ג משנה ב'), וממורא זה גם להיות המלכים בעלי שליטה מלאה על כל הנתון להנהגת המלכות, והמקום של הארץ הוא הניתן להנהגת המלכות.^ח

ובן מצאנו לענין תפקידה של המלכות בספר שמואל (ח"ב פרק ה פסוק א) "ויבאו כל שבטי ישראל אל דוד חברונה, ויאמרו לאמר הננו עצמך ובשרך אנחנו, גם אתמול גם שלשום בהיות שאול מלך עלינו, אתה הייתה המוציא והמביא את ישראל, ויאמר ה' לך אתה תרעה את עמי את ישראל, ואתה תהיה לנגיד על ישראל", (ושם פסוק יב) "וידע דוד כי הכינו ה' למלך על ישראל, וכי נשא ממלכתו

אתם אל אדניהם לאמר, כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל כה תאמרו אל אדניכם, אנכי עשיתי את הארץ את האדם ואת הבהמה אשר על פני הארץ, בכחי הגדול ובזרוע הנטויה, ונתתיה לאשר ישר בעיני, ועתה אנכי נתתי את כל הארצות האלה ביד נבוכדנאצר מלך בבל עבדי", אלא שאפשר לומר שרק לנבוכדנאצר נתנה התורה הארצות לבעלות פרטית,^ט ועכ"פ נראה דשייך ענין של בעלות פרטית למלך בארצו.

וע"ע בפירוש המלבי"ם למגילת אסתר (פרק א פסוק א) שכתב וז"ל: "והנה בין שני מיני הממלכות האלה, חמשה הבדלים: המולך ממלכה מוגבלת. המלך היה שומר המדינה, והיה ראש המדינה לעשות משפטיהם, וללחום מלחמתם וכל עניניהם, והם משועבדים לו לדברים הצריכים לצורך הכלל, כמו המס וכדומה, אבל המולך ממלכה בלתי מוגבלת בחזקה, כמו סנחריב ונבוכדנאצר, המדינה היתה משועבדת אליו, וכולם היו נחשבים עבדיו, והיה לו רשות לעשות בהם כחפצו, כאשר יעשה האדון בעבדו מקנת כספו", וע"ש עוד במה שחילק בין מיני הממלכות.

הטעם שהארץ קנויה למלכים

ז. ויש לבאר מה הטעם שהתורה או העם הקנו את הארץ למלך, ונראה שלצורך

ז. גם ממה שהקדים שה' ברא הכל, נראה יותר לומר כי הנתונה היא לקנין, ולא רק להנהגה.
ח. אמנם צריך טעם לחלק, ושמא מחמת שה' נתן לו את המלוכה כשכר על ג' פסיעות שפסע לכבוד ה'.
ט. כפי שנתבאר בפרק ג שמלך יש בעלות כללית בארצו, ובעלות כללית אינה סותרת את הבעלות הפרטית, ע"ש.

י. וז"ל הגמרא (ע"ז ד.): "דבר אחר מה דגים שבים כל הגדול מחבירו בולע את חבירו, אף בני אדם אלמלא מוראה של מלכות, כל הגדול מחבירו בולע את חבירו, והיינו דתנן רבי חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה של מלכות, איש את רעהו חיים בלעו".
יא. ומה שכתב התוספות (ב"ק נח. ד"ה א"נ) וז"ל: "אומר ר"י שאם בא ישראל וקנאו מיד השר מחזירים לבעלים ונוטל מה שהנהו, דאין זה דינא דמלכותא אלא גזילה, כי ראינו במדינה שסביבותינו שמשפט היהודים לעמוד כמו פרשים בכל מקום שירצו, ובדין מלכותא היו תופסין שלא יחזיק המושל בנחלת היהודים כשיצאו מעירו, וכן היו נוהגין בכל ארץ בורגוני"א, ואם יש שר שבא לשנות את הדין, ולעשות דין לעצמו, אין זה דינא דמלכותא, שהרי זה הדין אין הגון כלל, ודמיא למוכס שאין לו קצבה", וכן הוא בתשובת ר"י

לב דינא פרק ו דמלכותא

בעבור עמו ישראל", ונראה שמהות תפקיד המלך לרעות את העם, ולעזור לעם מול האויבים החיצונים, וכל כח המלכות "וכי נשא מלכותו" הוא לצורך שני דברים אלו, ואפשר שלצורך זה הקנו התורה או העם את הארצות למלכים.

ובן מבואר בספר ישעיהו (פרק לב, פסוק א) "הן לצדק ימלך מלך", ופירש רש"י (שם) "הן אין משפט מלך למלוך כי אם לעשות משפט צדק", וכן פירש באלשיך (שם) "שע"י מוראת מלכות יעשו העם צדק", וכן משמע מלשון הרמב"ם (מלכים פרק ד הלכה י), "כל הארץ שכובש הרי היא שלו, ונותן לעבדיו

ולאנשי המלחמה כפי מה שירצה, ומניח לעצמו כפי מה שירצה, ובכל אלו הדברים דינו דין, ובכל יהיו מעשיו לשם שמים, ותהיה מגמתו ומחשבתו להרים דת האמת, ולמלאות העולם צדק, ולשבור זרוע הרשעים ולהלחם מלחמות ה', שאין ממליכין מלך תחלה אלא לעשות משפט ומלחמות, שנאמר ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו", וכ"כ בספר החינוך (מצוה תצו) על כל כח המלך וז"ל: "וכל הדברים האלו הכל לטובת העם ולתועלתם"^ב, הרי שהנהגה שיש למלך זכות לבעלות, כי יש בזה תועלת לעם כשהמלך טוב ודורש טובת עמו, ונראה שע"כ הסכימה התורה שהארץ שייכת למלך.

הזקן (סימן קנ) ובהגהות מיימוניות (גזלה ואבדה פרק ה הלכה יג) ובמרדכי (ב"ק רמז ס), וברא"ש (ב"ק פרק ו סימן ז) אין הכוונה שהמלכות יכולה לאסור על מי שאינו יהודי או פרש, לצאת מארצה, אלא שהמלכות יכולה לגבות את הקרקעות של היוצא מארצה, אבל האנשים עצמם חופשים לצאת מן הארץ. יב. החינוך שולח לעיין במק"א (מצווה עא) שם ביאר התועלת שיש לעם במינוי מלך, כי עדיף מלך שטועה לפעמים, מאשר עם מחולק וללא הנהגה, ומפאת זה חיזקה התורה את כחו של המלך, ע"ש.

פרק ז

שיטת הרשב"ם והרמב"ן וסיעתם

ז"ל מטין, שאמר דינא דמלכותא, כל מסים וארנוניות ומנהגן של משפטי המלכים שרגילין להנהיג במלכותם, דינא הוא, שכל בני המלכות מקבלין עליהם ברצונם חוקי המלך ומשפטיו, ומבואר דס"ל בביאור הרשב"ם כטעם השני, שהעם מקבל את הדינים שיש בארץ, ולא שמקבלים את המלך עצמו, ולכן לא יכול המלך לחדש דינים חדשים, כי דינים אלו לא קיבלו על עצמם, דאם נאמר שהבין ברשב"ם מטעם שקיבלו את המלך כמלך, מה הביא ראיה מהרשב"ם שלא יוכל המלך לחדש דינים חדשים, ולמה לא יוכל המלך שקבלוהו העם לתקן דינים חדשים.

עוד עולה מדבריו שאין לפרש בדעת הרשב"ם כשיטת הרשב"א², שאם הטעם לדדמ"ד כיון שהמלך בעלים על הארץ, כל הבא לגור בארצו מקבל ע"ע כל דינו, א"כ ה"ה שיש להם לקבל את הדינים החדשים שקובע המלך דמאי שנא, ולכאורה עולה דלא צד אחד בדבר אברהם (ח"א סימן א) שכתב לומר שדעת הרשב"ם כשיטת הרשב"א, ובאמת שכן מדויק בלשון הרשב"ם: "מקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך", שמקבלים את

א. כתב הרשב"ם (ב"ב נד: ד"ה והאמר שמואל) וז"ל: "כל מסים וארנוניות ומנהגות של משפטי מלכים, שרגילים להנהיג במלכותם דינא הוא, שכל בני המלכות מקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך ומשפטיו, והלכך דין גמור הוא, ואין למחזיק בממון חבירו ע"פ חוק המלך הנהוג בעיר משום גזל", ואפשר לבאר דבריו בכמה דרכים. א: דין המלך דין, משום שהעם מסכימים לקבל על עצמם את המלך, שכל מה שיאמר המלך כך יעשו, (וכשיטת הרמב"ם שנבארה בע"ה בפרק ח). ב: דין המלך דין, משום שהעם מקבלים על עצמם את הדינים של המלך, כלומר את החוקים שיש בארץ זו, ולא את המלך עצמו. ג: בגלל שהם באים לגור בארצו, הם מקבלים על עצמם את כל הדינים שלו, (וכמו שנתפרש בדעת הרשב"א בסוף פרק ד ע"ש).

ב. הרמב"ן (ב"ב נה.) דן האם מלך יכול לחדש על בני מלכותו דינים חדשים, והכריע שאינו יכול, והביא ראיה לדבריו מהרשב"ם הנ"ל, וז"ל: "וכיון שכן אם יש מלכות שבאה לשנות את הדין, ולעשות דין לעצמה, אין זה דינא דמלכותא, ... גם דברי הרב רבינו שמואל

א. וכן משמע במעדני ארץ (ח"א סימן כ ס"ק יג).
ב. ואין להקשות ממש"כ הרשב"א (שו"ת ח"ה סימן קצח) להביא ראיה שאין יכול המלך לחדש דינים מדברי הרשב"ם, והרי שיטת הרשב"א שדדמ"ד הוא מפני שיכול לגרשם מארצו (כפי שנתבאר בע"ה בפרק ד), ואין מביא הרשב"א ראיה לדבריו מדברי רשב"ם שחולק עליו, דבאמת תשובה זו אינה מהרשב"א, אלא מהרמב"ן, והיא נמצאת בשו"ת הרמב"ן (סימן מו), והיא תשובה ששלח הרמב"ן לבעה"ת, וכמבואר בבעה"ת (שער מו חלק ח).

ומנהגות של משפטי מלכים, שרגילים להנהיג במלכותם, דינא, שכל בני מלכות מקבלים עליהם ברצונם חוקי המלך ומשפטיו, הלכך דין גמור הוא".

ובן מבואר דעת מהר"ח אור זרוע (מהר"ח אור זרוע סימן פ) ממה שכתב שאין המלך יכול להוסיף על המס יותר מהמקובל בארצו, כי יותר מכך לא קיבלו העם ע"ע, ולמד דין זה מהרשב"ם, ומשמע שלמד שהעם מקבלים ע"ע את עצם המיסים והדינים הקיימים בארץ, שאם כוונת הרשב"ם שהעם מקבלים את המלך ע"ע, מדוע לא יוכל המלך להוסיף על שיעור המס כל שאין במס משום דינא דגזלנותא, וז"ל: "ואם אחר כך רצה המלך לשנות לפחות לזה ולהוסיף לזה אין זה דינא דמלכותא, כי רשב"ם זצ"ל פירש, דדמ"ד, כל מסים וארנוניות ומנהגות של משפטי מלכים שרגילים להנהיג במלכותם, דינא הוא, שכל בני המלכות מקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך ומשפטיו, הלכך דין גמור הוא עכ"ל, וזה לא קבלו שיגביו המס לפי דעתו, אלא שכל אחד יתנו לפי ממונו, שכן הנהיג הוא ושלפניו כל הימים".

ד. וכן למד תשב"ץ (ח"א סימן קנח) בדעת הרשב"ם, וז"ל: "ומ"מ אע"ג דקי"ל דדמ"ד בכל ענין וכמש"ל, אפ"ה לא אמרינן הכי אלא בדברים שהם ידועים שהם מדיני המלכות, וחקים שחקקו להם כבר, וכגון ההיא דאמרינן בפרק חזקת (ב"ב נה.) דאריסא דפרסאי ארבעין שנין, שכן הוא חק קבוע מצד המלכות, שאין חזקה מועלת אלא עד מ' שנין, ...וכן כל כיוצא בזה, ממכס וכריתת ארזים

חוקי המלך ולא את המלך עצמו, ועוד שהרי בא לבאר מה מקור הדין של דינא דמלכותא דינא, ואם כוונתו כהרשב"א, העיקר חסר מן הספר, והוא ענין בעלות המלך על קרקע ארצו, (ובפרט שדרכו לבאר היטב, ולא היה מקצר בעיקר הטעם).

ובן נראה גם דעת הרמב"ן עצמו, דביבמות (דף מו.) מבואר שיש למלך זכות למכור לעבד את מי שלא משלם מיסים, ולגבות מדמי מכירתו את חוב המיסים, וביאר הרמב"ן (שם) שכח המלך למכור לעבדות משום שכן קיבלו בני העם על עצמם שיהיה זכות למלך למוכרם, וז"ל: "ויש לפרשה משום דקנין המלך עדיף דמשוי להו עבדים בלא טבילה, משום דכיון דמקבלים הם מלכותו ומקבלין הם גזירותיו, הרי הם כנמכרים לדעת עצמם, והוה ליה גוי גופיה, והיינו דקאמר מוהרקייהו דהני בטפסא דמלכא מנח"י, ודוחק לחלק ולומר שדבריו נאמרו רק לגבי עבדות, ולא לגבי חיוב מיסים, א: שהוא כל שכן, דאם לעבדים יכול למוכרם, כל שכן שיכול לקבוע להם חוקים. ב: שכתב "ומקבלין גזירותיו", ומשמע את כל דיניו, וא"כ עולה דשיטת הרמב"ן כהרשב"ם.

ג. גם באור זרוע מתבאר כהרשב"ם (גיטין סימן תשה) וז"ל: "דשאני התם שהשטר מתנה זה נכתב בערכאותם ע"פ ערכאות, ומלכא אמר דכל שטר שיכתב ע"פ ערכאות על הקרקע, אפילו כי האי גבי ביה, דדמ"ד, דהואיל וגזירתא דמלכותא היא הכי קיבלו עליהו, כדפירש רבינו שמואל זצ"ל בפרק חזקת הבתים, דינא דמלכותא כל מסים וארנוניות

ג. אבל ברשב"א (שם) תלה לשיטתו את קבלת העם במה שהם באים לגור ברשותו, וז"ל: "פשט ליה דמוהרקיניהו דהני בטפסאי דמלכא מנח, דעל דעת כן הן באים לדור בארצו וכאלו לקחם במלחמה", וכעין דבריו כתב הריטב"א (שם) וז"ל: "כי המלך קנאם במלחמה, ועל מנת כן הניחם בארצו, שאם לא יפרעו המס שיוכל למוכרם לעבדים, הילכך הרי הם עבדים גמורים", והוא לשיטתו כהרשב"א (וכמו שנתבאר בסוף פרק ב ע"ש).

דינא שיטת הרשב"ם והרמב"ן דמלכותא לה

ספריהם, אלא מחמת דין גמור הוא, סתם הדברים הרי הוא כקבלוה עליהם".

וז"ל רבי שלמה ב"ר יעקב דקרקשונה בשאלתו מאת הריב"ם בביאור גדר דדמ"ד (תשובות חכמי פרוניציה סימן מח): "ואולי יתכן לומר כי מה ששם המלך חק בארץ, כל אנשי המדינה יקבלו עליהם בתנאי גמור בכל עניניהם ומשאם ומתנם, והוי תנאי בדבר שבממון ותנאו קיים, אף על פי שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה".

ו. אלא שיש לדון לשיטתם, האם האנשים מקבלים ע"ע רק את החוקים הראויים והישרים, ולא את החוקים שאינם ראויים, או שכל אדם מכיר בכך שאין אפשרות שכל אדם יקבע לבדו, מה לדעתו חוק ישר וראוי ומה חוק גרוע, וכפי שכבר כתב הסמ"ע (סימן ט ס"ק א) "משום דחמדת ומשיכת האדם אחר הממון הזהיר באזהרה כפולה, וכתב מאד מאד", כי אם כל אחד יחליט בכל פעם מה לדעתו ישר, התוצאה תהיה בהכרח שכל הארץ תחרב, וע"כ מקבלים על עצמם את כל החוקים, מלבד החוקים שהכל מודים בהם שהם חוקים גרועים, והם בכלל דינא דגזלנותא, וצ"ע".

ועיין בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן קי), שכתב וז"ל: "ובפרק חזקת הבתים כתב רבינו אבא מארי זצ"ל דדמ"ד, פירש רבינו שמואל לעיל כל מסים וארנונות ומנהגות של משפטי מלכים, שרגילים להנהיג במלכותא, דינא הוא, שכל בני המלכות מקבלים עליהם מרצונם חוקי

לתקן גשרים, כדאיתא בפרק הגזול ומאכיל (ב"ק קיג:), שהם חוקים קבועים וידועים למלך בכל מלכותו דיניה דינא, וכ"כ הראשונים ז"ל, וטעמו של דבר שכל העם הם מקבלים עליהם כל מה שהנהיג המלך בכל מלכותו ברצונם, וכיון שקבלו עליהם הרי הוא דין גמור, וכ"כ הרשב"ם בפירושו, וז"ל כל מסים וארנוניות ומנהג כל משפטי המלכים שרגילים להנהיג במלכותם, דינא הוא, שכל בני המלכות מקבלים עליהם ברצונם חקי המלך ומשפטיו, והילכך דין גמור הוא, ואין למחזיק בממון חבירו ע"פ המלכות הנהוג בעיר משום גזל", הנה מבוארת דעתו בדעת הרשב"ם שהיסוד 'כיון שקבלו עליהם הרי הוא דין גמור', היינו שקבלוהו ע"ע את הדין הנמצא כבר בארץ לדין גמור, ועיקר הדגש הוא על קבלת הדין, ולא על קבלת המלך, ולכך דינים חדשים לא קבלוהו ע"ע, וכנ"ל בשיטת הרמב"ן.

ה. גם מצאתי בשו"ת בעלי התוספות (סימן קל) בתשובה לרבי יצחק ב"ר אהרן, שלמד כרשב"ם, וז"ל: "ולפי זה נראה לומר דכל מתנות שלנו (לאו) גזילא דמלכותא הן, רק דינא, דעל מנת כן מתיישבין תחת השרים, שיהא גופם וממונם כרצון המלך, לגבות מהן כפי רצונו", הרי שדנו דדמ"ד מצד הקבלה של העם לחוקי המלכות, ולא מכח זכות המלך בקרקע ארצו, וכן נראה מלשון המאירי (ב"ב נה). שלמד כהרשב"ם, וז"ל: "למדת שהדין שהמלך חוקק בפרט בנימוסיו על הכל בשוה, ואינו מחדשו לאחד בפרט דרך תואנה וכעס, וכן שאינו בא עליו מחמת

ד. ומלשון הרשב"ם: "שרגילים להנהיג במלכותם", למד הרמב"ן שדינא דגזלנותא לאו דינא, וכמבואר בפרק ל.

בשבועה, ובזה כפו אותם ליתן כרצונם, אין זה דין, ומבואר בדבריו שבחוקים שאינם מתקבלים על הדעת, אין בני העם מקבלים על עצמם.

סיכום: שיטת הרשב"ם, הרמב"ן, האור זרוע, מהר"ח אור זרוע, המאירי, רבי יצחק ב"ר אהרן מתשובות בעלי התוס', שהמקור לדדמ"ד משום שבני העם מקבלים על עצמם את דיני המלוכה מרצונם לדין גמור, ולא מטעם שקיבלו על עצמם את המלך עצמו.

המלך ומשפטיו, הלכך דין גמור הוא עכ"ל, ובהגוזל בתרא פירשתי, עכ"ל רבינו אבא מארי זצוק"ל, וגם זה אין שייך כאן, שאין שום אדם מקבל ברצון ליתן ממונו להציל סחורתם וינם של העירונים, ולבנות חומות ומגדלים לעיר שאינה צריכה כל כך, וכ"ש שהיהודים לא קבלו כלום עליהם מרצונם, לשנות מנהג אבותיהם הקדושים, ומנהג כל ישראל שאנו יודעים ומכירים, דהא קמן קודם שנכנסו העירונים למבוי של היהודים לשמור הבתים, לא נתנו מן הבתים, אם העירונים לא רצו להאמין היהודים

פרק ח

שיטת הרמב"ם וסיעתו

- א.** כתב הרמב"ם (גזלה ואבדה פרק ה הלכה יח) וז"ל: "במה דברים אמורים במלך שמטבעו יוצא באותן הארצות, שהרי הסכימו עליו בני אותה הארץ וסמכה דעתן שהוא אדונייהם והם לו עבדים, אבל אם אין מטבעו יוצא הרי הוא כגזלן בעל זרוע, וכמו חבורת ליסטים המזויינים שאין דיניהן דין, וכן מלך זה וכל עבדיו כגזלן לכל דבר", ודברים אלו הובאו בטור (חו"מ ס"ס שסט) ובשו"ע (שם ס"ק ב), ומפשטות לשונם משמע שדדמ"ד מהני מכח קבלת המלך, ולא מחמת קבלת דיני המלכות, ולכאורה קבלת העם מהני משום שכן חידשה התורה, שלמלך הרצוי על העם יש כח דדמ"ד, כי כן ראוי להיות כח ביד המלך לתקנת ארצו ועמו, (ודלא כשיטת הרשב"ם והרמב"ן שנתבארו בפרק הקודם) ^א.
- ובן** מבואר בביאור הגר"א (חו"מ סימן שסט ס"ק ט) שהמקור לדברי הרמב"ם ממגילה (דף יד:), שדוד רצה להרוג את נבל, משום דהחשיבו למורד במלכות, אך אביגיל אמרה לדוד כי עדיין לא יצא טבעך בעולם, ומחמת זה אין אתה נחשב למלך, וא"כ נבל אינו מורד במלכות, הנה מבואר בגר"א שאין מלך ללא הסכמת העם.
- ב.** וכן משמע בשלטי הגיבורים (ב"ב כט. מדפי הרי"ף) שהביא לשון הרמב"ם הנ"ל, וכתב על דבריו: "ומכאן יש להביא ראיה למלך שגזל ארץ ומדינה ממלך חברו כנהוג, ובחזק יד הוא מולך עליהם, והעם לא קיבלהו עליהם למלך, אלא שבכוח הוא מולך עליהם, ועשה מקום ליהודים שיבאו לדור שמה, שאין חוקי חוקים, כי אין דינא דמלכותא, מאחר שאין טבעו יוצא באותן הארצות, ולא קיבלהו עליהם למלך, וכן כל כיוצא בזה שהוא שלטון בזרוע", ומבואר בדבריו שפירש ברמב"ם שצריך שהעם יקבל ע"ע את המלך, ושיהיה מלך ברצון העם ולא בכח הזרוע.
- ג.** וכן מבואר בשו"ע הרב (גזילה סעיף טו), שכתב דאע"ג דקי"ל שהפקעת הלואתו מותרת, ולכך אם מכר המלך את זכות גביית המכס לגוי, אין חייבים לשלם מכס למוכס הגוי, מטעם דהפקעת הלואתו שרי, אם המלך גובה המכס לעצמו אין התר דהפקעת הלואתו, לפי שכל ממון הנמצא במדינה בחזקת המלך, וא"כ מי שבא להבריח המכס הוא כגזול ממון המלך, ולא רק כמפקיע הלואתו, וז"ל: "שהמלך מוחזק הוא במה שמגיע לו מעבדיו, הואיל והסכימו עליו בני אותה הארץ, וסמכה

^א. אמנם א"כ עולה ששיטת הטור דלא כאביו הרא"ש (שיטת הרא"ש נתבארה בפרקים ב ה), ושם י"ל דגם לדעת הרא"ש רק מחמת שבני העם מקבלים ע"ע את המלך כשאר המלכים, אמרינן שהקנו למלך את קרקע הארץ כשאר המלכים, אלא שא"כ אין ראיה שהרמב"ם נחלק על שיטת הרא"ש, אך סתימת הפוסקים ששיטת הרמב"ם שונה, וכמבואר לקמן.

למכור בעלות כללית על כל הממון שבארץ, למי שאינו המלך על הארץ, ולכן כלפי מי שקנה זכות גביית המכס, אין כאן אלא חוב רגיל, שיש בו התר דהפקעת הלוואתו.

ונראה שגם לדעת הדבר אברהם (ח"א סימן א סעיף יא ד"ה אבל) ששיטת הרמב"ם כהרשב"ם, היינו רק לגבי שדמ"ד משום קבלת העם, אבל לא ששיטת הרמב"ם והרשב"ם שווה לגמרי, שהרי להרשב"ם בני העם מקבלים ע"ע את דיני המלך, ולרמב"ם מקבלים ע"ע את המלך עצמו, גם הציץ אליעזר (חלק טז סימן מט) שכתב שדברי שניהם שווים, איירי לענין אם דמ"ד הוא מדרבנן או מדאורייתא, ולענין זה שיטתם שווה, כיון דס"ל דדמ"ד מחמת קבלת בני העם, ודלא כהבית שמואל (אה"ע סימן כח סעיף א ס"ק ג) שס"ל שדמ"ד הוא תקנה מדרבנן, אבל לא שנשתוו השיטות מה קיבלו העם ע"ע.

ובן מוכח דהרי לכאורה שיטת הרמב"ם רק במה שהמלך פועל לטובת עצמו אמרינן דדמ"ד, (כן שיטת המגיד משנה בדעת הרמב"ם כמבואר בפרק כד), אך לרשב"ם (ב"ב נד: ד"ה והאמר שמואל) כל חוק שהוא לתקנת העם אמרינן דדמ"ד, וכן כתב להוכיח בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סימן פו ס"ק ט) וז"ל: "וע"כ דהרשב"ם סובר כהסוברים דכל שנעשה לתקנת המדינה שייך דדמ"ד, ומטעמא שכתב שהמה מקבלים עליהם ברצונם חוקי המלך, אבל מאן דס"ל דדוקא בדבר שיש הנאה למלך אמרינן דדמ"ד, ע"כ דלא ס"ל כפירש הרשב"ם", (ואמנם לקמן פרק כד נתבאר בע"ה ע"פ הרי"ף והר"י מיגש, שגם להרמב"ם אמרינן דדמ"ד אף במה שנוגע לעם).

דעתם שהוא אדונייהם והם עבדים לו, וכל אשר להם משועבד לעבודתו, לפיכך כל הסחורה שמגיע ממנה המכס משועבדת למלך ליטול הימנה מכס, וכאילו היא ברשותו ממש, כיון שהוא בארצו ואצל עבדו, והמבריחה גוזל מנת המלך שבה מרשות המלך, ...אבל אם קנאו נכרי מותר לדברי הכל, אפילו ידוע שאינו מוסיף כלום על קצבת המלך, שהרי אינו גוזל את המלך, אלא מפקיע חובו שחייב להנכרי, לפי שאין המלך יכול למכור לו חזקתו, שהוא מוחזק במכס זה, כי חזקתו היא מחמת גופו, שהוא מלך וכל הארץ שלו, ועבדיו וכל אשר להם משועבדים לו, דבר זה אינו יכול למכור, כי רק אותו לבדו קבלו למלך עליהם, ואינו יכול למכור רק הדין ממון שיש לו עליהם, וממון זה שם חוב עליו בלבד".

הרי ששו"ע הרב אזיל בדרך הרמב"ם, ומוסיף שבני העם מקבלים על עצמם את המלך, ומשעבדים עצמם ורכושם למלך, ומבואר דדמ"ד משום קבלת המלך עצמו, ולא מצד קבלת החוקים, שאם נאמר דינא דמלכותא מצד קבלת החוקים, אין להבדיל בין המלך עצמו, לבין המוכס שמכר לו המלך את הזכות לגבות, שהרי קיבלו עליהם את החוקים².

ולכאורה מוכח מדבריו, שאע"פ שהמלך נחשב למוחזק בכל הנכסים שבארצו, ולכן אי תשלום מכס נחשב לגזל המלך, ולא רק להפקעת הלוואה, אין המלך יכול לתת את הנכסים לאיש אחר, כי אין הנכסים רכוש ממש של המלך, רק תחת בעלותו הכוללת של מלך בארצו, וגדר זה אינו יכול להתקיים רק ביחס למלך עצמו, ואין אפשרות

ב. וכחילוקו של שלחן ערוך הרב נקט גם המשנה למלך בהלכות גזילה (פרק ה הלכה יא).

דינא שיטת הרמב"ם דמלכותא למ

והנה יש לעיין לשיטת הרמב"ם אע"פ שהעם קיבלו על עצמם את המלך, מכח מה יש למלכים זכות לקבוע דינים בארצם, ויש לבאר זאת בכמה דרכים, א. התורה מסרה זכות זו למלכים, וכמו שמצאנו במלכי ישראל, ב. כן הוא דיני בן נח שלמלך יש כח לקבוע דינים לארצו, אלא דא"כ צ"ע כיצד יש למלך כח כלפי בני ישראל שלא נצטוו בדיני בני נח, ג. בכלל קבלת בני העם

של למלך, לתת לו כח לקבוע דינים בארצו, וכשאר המלכים.^ג

ואפשר לחבר בין הטעמים, שכיון שמצאנו בתורה שיש כח למלכי ישראל ה"ה למלכי גוים^ד, על בני ישראל זה נלמד מהתורה וכו"ל, ועל הגוים מכח דיני בני נח, אמנם בתנאי שקבלו ע"ע בני המדינה את המלך, ומסרו לו כח לקבוע דינים, וכפי מלך ישראל צריך להתמנות בהסכמת בני המדינה.

ג. והמלך לא גרע משבעת טובי העיר, שנמסר להם כח כל בני העיר לקבוע דינים לבני העיר.
ד. ועיין לקמן (פרק נ סוף חלק א) שהבאנו שהמעדני ארץ ביאר כך בכוונת הרדב"ז והמגדל עוז.

פרק ט

שיטת רבינו תם

בדין ודברים שבין ישראל לחבירו דמ"ד רק משום הפקעת חכמים, וכפי שיתבאר לקמן.

אמנם חילוק זה אתי שפיר טפי בשיטת הרמב"ם שעיקר הקבלה זה לכה המלך, וא"כ יש לומר שקבלהו במה שנוגע אליו עצמו, ולא במה שנוגע בין ישראל לחבירו, אבל בשיטת הרשב"ם שכל בני המדינה מקבלים עליהם מרצון את חוקי המלכות, מסתבר יותר לומר שהם מקבלים עליהם גם את חוקי התקנה שקובע המלך, וכפי שיתבאר לקמן הצורך הגדול שבקבלת חוקים אלו.

וז"ל רבינו תם (הו"ד בשו"ת בעלי התוספות סימן יב, ובקובץ שיטות קמאי נדרים כח): "כללו של דבר אין דינא דכל מלך ומלך העומד ומשנה דינא, אלא דינא דמלכותא בדברים שהנהיגו קדמוניהם, דהפקיעו חכמים ממון במנהג המלכות, כדרך שהפקיעו מפני תקנת המינין השבים (ב"ק צד:), ומפני תיקון העולם (גיטין לד:), ומפני דרכי שלום (שם נט:), וכן הא דתלאה וקדיש (ב"ב מח:), וההיא עובדא דהוי בגרש (יבמות קי). שהפקיעו קידושי תורה, וכן גבי שטר מתנה דינא דמלכותא (גיטין י:), או (נראה שצריך לגרוס "אך") אם היה מלך עומד ואומר באמירה בעלמא ליקני, לא היה קונה, כמוכס שאין לו קצבה שלא היה קונה".

א. לעיל (פרק ב) נתבאר שלדעת ר"ת אמרינן דמ"ד גם באר"י, ודלא כשיטת רבי אליעזר ממיץ שסבר כי כיון שכח דמ"ד משום בעלות המלך על קרקע ארצו, ומפני זה סבר כי באר"י ששייכת לבני ישראל אין דמ"ד, ולכאורה נראה שלר"ת אין דמ"ד מכח הבעלות על הקרקעות, כי אם כן מפני מה אמרינן דמ"ד באר"י, והרי היא של כלל ישראל, ואין לומר שסבר דשאני מלך גוי שזכה בקרקע אר"י מכח קנין כיבוש המלחמה, כי לקמן (פרק יג) יתבאר בע"ה שאין דמ"ד מכח קנין כיבוש מלחמה (וע"ע לעיל סוף פרק ג), ומפני זה גם לשיטת רבי אליעזר ממיץ אין גם למלך גוי דמ"ד באר"י, וא"כ לשיטת ר"ת שיש למלך גוי דמ"ד באר"י, בהכרח שדמ"ד אינו מחמת בעלותו על קרקע ארצו, וכ"כ בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן קי) וז"ל: "והואיל וכן, אפילו לר"ת שאינו תולה בקרקעות אין דיניהם דין".

ונראה שסבר שכל המלך משום קבלת העם, או בדרך של הרשב"ם שמקבלים את חוקי המלכות, או בדרך של הרמב"ם שמקבלים את המלך עצמו כמלך, וסבירא ליה כשיטות (הו"ד לקמן בפרק כד) שקבלת המלך נעשתה רק במה שנוגע להנאת המלך עצמו, אבל לא בדין ודברים שבין ישראל לחבירו, ולכן לשיטתו

א. ונרמז מזה גם במרדכי ב"ק תרנ"ט בסופו בתשובה לרבי יהודה מפריז.
ב. כי אין דבר זה המסתבר, וכן שאין זה מנהג קודמיהם.

דינא שיטת רבינו תם דמלכותא מא

הנה כתב שדדמ"ד מתקנת חכמים ולא מדאורייתא, ומדמה תקנה זו לתקנת השבים ושאר תקנות, אבל לא ביאר לנו איזה תקנה יש בזה שנעשה כדינא דמלכותא, וכן יש לעיין בשיטת הבית שמואל (אבה"ע סימן כח ס"ק ג, הו"ד בפרק יז) שסבר שדדמ"ד מדרבנן, מדוע תיקנו חז"ל דדמ"ד.

שוב מצאתי ביאור לדבר בשו"ת חכמי פרוכניצא (סימן מט) בתשובת רבי יצחק ב"ר מרדכי (הוא הריב"ם תלמידו של רבינו תם) וז"ל: "ופירושא הכי, כיון שדבר של ממון הוא, וסמכי אינשי במה שהם נושאים ונותנים אשטרי דערכאות, עבדינן אפומיהו דקי"ל דדמ"ד, ...וסברתו שסמך אליו, תדע דקטלי דקלי ועבדי גשרי כו' לבאר, שלא השתרשה זאת הסברה אלא מן ההכרח המגיענו מפני שאנו מונהגים מהם, וא"א במדיניות כמו דיני ממונות מזולת שנתנהג במנהג מנהיג המדינה ומניח נימוסיה בהכרח, יהיה מי שיהיה, וזה במה שלא יסתור מצוה ממצות התורה, אע"פ שישתר אי זה דבר מדברי סופרים, ובלבד שיהיה בממון, והם אמרו והם אמרו".

ב. גם מהרשד"ם (חו"מ סימן שנ) סבר שדדמ"ד מתקנת חכמים, כדי שלא יקפידו הגוים על הישראלים, וז"ל: "ועוד כמו שאמרנו שלא תקנו דבר זה, אלא משום שהגוים מקפידים על עשיית שטרות בערכאות, א"כ בראגוזה אית למימר דמה לנו ולהקפדתם, שאין ישראל מיושבים לשם, אלא עתה מזמן קרוב הלכו שם קצת יהודים, וגם אינו דרך קבע, כלל הדברים כי בעיני דבר כיוצא בזה דנ"ד, מלתא דלא שכיחא הוא, ולא שייך ביה תקנה כלל, וזה ברור לע"ד, אלא שמ"מ גם כי ירצה אדם

להכחיש דברים אלו, מ"מ מן הטעמים שכתבתי למעלה, נ"ל שהדין דין אמת, שאין בשטר צוואה זו ממש"י.

ודבריו אלו הם משו"ת הרמב"ן (סימן ע) שכתב שאין דדמ"ד רק במה שהמלכות מקפדת על ישראל שיעשו כדינה, משום שרק במה שהמלכות מקפדת מצווה את הישראלים לנהוג בדדמ"ד, ולא בשאר דברים, (וכפי שיחבאר בע"ה בפרק כו), וביאר מהרשד"ם שבדבר שהגוים מקפידים תיקנו חז"ל לעשות כדינם, כדי שלא יקפידו על הישראלים.

ג. אבל צריך עיון, שבסמ"ק שנדפס עם פירוש הר"י מצוריק (בן דורו של הרשב"א, מצווה קנו, הו"ד בקובץ שיטות קמאי גיטין י:) כתב וז"ל: "חוץ מגיטי נשים, פירש רש"י 'כל אותן שטרות שהם כגיטי נשים, שעל ידי השטר נגמר הדבר, היינו נמי שטר מתנה', וכן פסק רבינו תם בתשובותיו, שאין גובין בין במתנות והלואות בשטרי גוים שדיניהם אינם כדינינו, ומה שגבה בהן מנדין אותו עד שיחזיר, עכ"ל ר"א".

ומבואר בדבריו ששיטת רבינו תם לפסוק כלישנא בתרא (בגיטין י:) שאין דדמ"ד בשטרות, לפי שאין דדמ"ד בענינים שבין אדם לחבירו מועיל לבטל דיני התורה, ודדמ"ד מהני רק לחייב בתשלום מיסים למלך, או בשאר דברים שנוגעים למלך עצמו, (ובפרק כד הארכנו בע"ה בביאור שיטה זו), וקשה שהרי בתשובת ר"ת שהובאה לעיל כתוב להדיא שדדמ"ד מהני גם בשטרות, וז"ל "וכן גבי שטר מתנה דינא דמלכותא (גיטין י:)", וצ"ע.

ג. וכן משמע בשו"ת מהרשד"ם (חו"מ רכד), "כי לא גזרו חכמים בהחלט שנלך אחר דין המלכות חס ושלום, ושנניח תורת משה רבינו ע"ה ח"ו".

פרק י

האם דדמ"ד במלך גוי מכה פרשת
מלך ישראל

א. וְעֵינֵי בְּקִרִית סֵפֶר לְהַמְבִּיט שְׂכַתָּב (גזלה סוף פרק ה) וז"ל: "דדמ"ד, כדילפינן מקראי דמשפט המלוכה, כדנילף בהלכות מלכים בס"ד, ואפילו מלך גוי", ומשמע מדבריו דאדרבה עיקר דינא דמלכותא נאמר בישראל, שהרי המקראות נאמרו במלך ישראל, וביותר מוכח כן מסיום לשונו 'ואפילו במלך גוי', דמשמע שעיקר דדמ"ד נאמר בישראל, ומלך גוי הוא טפל הנלמד מהעיקר.

ובן דייקו האחרונים מהמגדל עוז והרדב"ז, שכתבו ע"ד הרמב"ם (מלכים פרק ד הלכה א) גבי מלך ישראל, "רשות יש למלך ליתן מס על העם לצרכיו או לצורך המלחמות, וקוצב לו מכס ואסור להבריח מן המכס, שיש לו לגזור שכל מי שיגנוב המכס ילקח ממנו או יהרג, שנאמר ואתם תהיו לו לעבדים, ולהלן הוא אומר יהיו לך למס ועבדוך, מכאן שנותן מס וקוצב מכס, ודיניו בכל אלו הדברים וכיוצא בהן דין, שכל האמור בפרשת מלך מלך זוכה בו".

ובתב המגדל עוז (שם) ז"ל: "נדרים פרק ד, וכמה מקומות בתלמוד הלכה רווחת דדמ"ד", וכן כתב הרדב"ז (שם) וז"ל: "פרק כה"ג פלוגתא דתנאי ואמוראי, ופסק כד' יוסי ושמואל שאמרו כל האמור בפרשת המלך מותר בו, ואמרינן בכמה דוכתי דדמ"ד, ואפילו מלכי הגוים אמרינן בהו דדמ"ד", הרי

ג משנה ג) ז"ל: "במה דברים אמורים במוכס העומד מאליו, אבל אם מנהו המלך הרי כלל הוא אצלינו דינא דמלכא דינא, ואסור לו להבריח מן המכס, כל שכן להשבע עליו, ואין חילוק בזה בין מלך גוי או מלך ישראל", ומבואר שמדמה דין מלך ישראל למלך גוי, ומשמע דגם במלך ישראל אמרינן דדמ"ד.

ובן משמע מהרמב"ם בהלכות גזילה (פרק ה הלכה יא), דמלך גוי ומלך ישראל הם באותו הגדר בכח מלכותם, שהביא להלכה את הסוגיא בנדרים (כח.), שמלך גובה מיסים מכח דדמ"ד, והוסיף שזה בין במלך גוי ובין במלך ישראל, וזאת אע"פ שהגמרא (שם) דנה מכח דדמ"ד, ולא מכח פרשת מלך ישראל, וז"ל: "במה דברים אמורים שהמוכס כליסטים, בזמן שהמוכס גוי, או מוכס העומד מאליו, או מוכס העומד מחמת המלך, ואין לו קצבה, אלא לוקח מה שירצה, ומניח מה שירצה, ...אבל מכס שפסקו המלך ואמר שילקח שליש או רביע או דבר קצוב, ...שדין המלך דין הוא, ולא עוד אלא שהוא עובר המבריח ממכס זה, מפני שהוא גזול מנת המלך, בין שהיה המלך גוי בין שהיה מלך ישראל", וכן העלו בשו"ת חתם סופר (ח"ה סימן מד ד"ה והנה בהא), ושו"ת אורח לצדיק (סימן א), וציץ אליעזר (חלק טז סימן מט ד"ה ורביעית) שדעת הרמב"ם שדדמ"ד נאמר גם במלך ישראל.

דינא דדמ"ד מבח פרשת מלך דמלכותא מג

בפרשת מלך, אף הוא אסור בו, ולא נאמר אלא ליראם ולבהלם, ואם כן תפוק ליה משום דדמ"ד, ואין צורך בכך שהרי פסקנו כל שבפרשת מלך מלך מותר בו, הרי מבואר במאירי (שדרכו לילך בשיטת הרמב"ם), שאע"פ שמלך ישראל נלמד מפרשת מלך, אפשר ללמוד למלכי ישראל ממלכי הגוים משום דמ"ד, שאין הבדל בזה בין המלכים, ושמא כך גם כוונת הרמב"ם שהשווה בין מלכי ישראל למלכי גוים, ולא שההלכה של דמ"ד נלמדת מפרשת מלך ישראל, (ועיין עוד במה שיתבאר בע"ה בפרק נ חלק א).

ד. ומעתה שמא יש לבאר גם בדברי הקרית ספר, שלא בא לומר שמלך גוי נלמד ממלך ישראל, אלא שגם במלך גוי יש דינא דמלכותא אך מצד אחר, ואע"פ שמפשטות לשונו נראה שדמ"ד נלמד ממלך ישראל, קשה לפרש כן, שהרי לא נמצא באחד מהראשונים שיפרש כן, ומלשון הרמב"ם כבר נתבאר שאין הכרח לזה, דאפשר שכוונתו כהמאירי להשוות בין יסוד דינא דמלכותא הנאמר במלך גוי, לפרשת המלך הנאמר במלך ישראל, גם מהרדב"ז והמגדל עוז נתבאר שאין הכרח שסברו כן, ובפרט שכבר נתבאר לעיל (פרק ח) מהשלטי הגיבורים, ביאור הגר"א, שו"ע הרב ועוד, שלמדו מהרמב"ם שהמקור לדמ"ד במלך גוי משום שבני העם קבלו על עצמם המלך, וא"כ נראה דמלך גוי לא נלמד ממלך ישראל, וכוחו רק מחמת קבלת העם.

ועוד שאם נבאר כפשטות לשון הקרית ספר, קשה טובא, שהרי למ"ד מלך אסור בכל האמור בפרשה, עולה שגם במלך עכו"ם לא יהיה דמ"ד, וא"כ דברי שמואל שאמרינן

כתבו את הדין של דמ"ד כמקור גם לכח מלך ישראל, ולא זו בלבד אלא שמסיום לשון הרדב"ז 'ואפילו מלכי הגוים', משמע שהיותר פשוט הוא דמ"ד במלכי ישראל, שהרי מי נתלה במי, ודמ"ד הנאמר במלכי הגוים נלמד מפרשת מלך שנאמרה במלכי ישראל, כי אין לחלק בזה בין המלכים, וכחקרית ספר.

אמנם מלשון הרמב"ם אין הכרח, שאפשר לפרש שרק השווה בין מלך לישראל למלך גוי לגבי עצם הדין שיש בהם דמ"ד, ולא לומר שהם לגמרי שווים, וכן אפשר לפרש בכוונת המגדל עוז שאין כוונתו לומר אלא שגם במלך ישראל אמרינן דמ"ד, ואין הכרח שסברו כחקרית ספר, שמלך גוי נלמד מפרשת מלך ישראל, גם ברדב"ז אפשר לדחוק כן, דהואיל ודיבר כאן במלך ישראל כתב את הלשון ואפילו מלכי הגוים, כי מזה ראייה שכ"ש שנתנה התורה כח זה למלך ישראל, ואין מקור מדבריו שזכות מלך ישראל ומלך גוי שווה.

ברשב"א ובר"ן (נדרים כח.) הקשו בשם התוספות, דמה הצד של הגמרא בסנהדרין (כ:) שמלך ישראל אסור בכל האמור בפרשת מלך, והרי אע"פ שהמלך אסור בכל האמור בפרשה, מותר לו מכח דמ"ד, ובמאירי כתב לתרץ (נדרים כח.) ז"ל: "ודבר זה אין בו חלוק בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם, שהרי אף במלכי ישראל פסקנו (סנהדרין כ:) שכל האמור בפרשת מלך על ידי שמואל הנביא מלך מותר בו, ובתוספות כתבו שלא נאמר כן אלא במלכי אומות העולם אבל מלכי ישראל אין ידם תקפה לחדש בדינין כלום, והביאם לכך דעת האומר שכל האמור

א. ועיין גם בספר העיטור (סוף מאמר ח קיום טופסין וחותרמין לג עמוד א) ז"ל: "ואנן סבירא לן כשמואל דדמ"ד, אע"פ שאינו ישראל", ומשמע ג"כ שדמ"ד ופרשת מלך ישראל הם אותם הדינים, ואין הסוגיות חלוקות.

ב. הרמב"ם בהלכות גזילה מדבר גם על מלך ישראל, ולכן הסביר כאן הקרית ספר גם את מלך ישראל.

לדמ"ד גם לפי הרמב"ם, משום שהאנשים מקבלים ע"ע את סמכות המלך, אתי שפיר הראיה ממעשי בני האדם.

ועוד שהרי ביארו הראשונים מקורות לדינא דמלכותא, וכמו שנתבאר לעיל בפרקים הקודמים, ובשלמא אם פרשת המלך הייתה המקור היחיד לדמ"ד, יש צורך ללמוד מלך גוי ממלך ישראל, אבל כיון שכבר הביאו הראשונים מקורות אחרים לדמ"ד במלך גוי, מה צורך יש לחדש ולומר דמלכי הגוים נלמדים מפרשת מלכי ישראל.

ה. ובחדושי רבי ראובן (גיטין סימן יג ס"ק ב) כתב דשיטת הרמב"ם שדינא דמלכותא במלך גוי משום פרשת המלך, (וכפשטות הקרית ספר) ועפ"ז ביאר דעת הרמב"ם שדינא דמלכותא נאמר רק בדברים שהם הנאת המלך עצמו, לפי שכל מה שמצאנו בפרשת המלך הכל בדברים שהם מטובת המלך, אלא שבפרק כד נתבאר דאפשר שגם להרמב"ם דמ"ד נאמר גם בבין אדם לחבירו, ולא רק בדבר שיש בו הנאה למלך, ועוד שאף אם נימא דשיטת הרמב"ם שדמ"ד נאמר רק בדברים שיש בהם הנאת המלך, עדיין אין מזה ראייה שלמד דמ"ד ממלך ישראל למלך גוי, דאפשר שרק בפרט זה השווה בין מלך ישראל למלך גוי ללמוד אחד מהשני, אבל עיקר מה דאמרינן דמ"ד אינו נלמד מפרשת מלך ישראל, וכמש"כ לעיל.

ו. במעדני ארץ להג"ר שלמה זלמן אוירבך דצ"ל, (ח"א סימן כ ס"ק יב, הו"ד בקובץ ישורון טו סימן כא ס"ק יב), הביא דברי הרדב"ז והמגדל

דמ"ד, יהיה תלוי במחלוקת התנאים שבסנהדרין (כ:), האם מלך ישראל מותר בו או אסור בו, וזה דבר שאי אפשר, שא"א לאמורא לחוק על תנאי, גם לא מצאנו לשום פוסק שהשווה בין שני הסוגיות, ואדרבה הנמוק"י סבר שמלך אסור בו, ואפילו הכי סבר דאמרינן דמ"ד, וע"כ שהם שני דינים חלוקים.

גם מהרמב"ם עצמו נראה שהדינים חלוקים, שהרי לא כתב את דיני מלך ישראל ודיני מלך גוי במקום אחד, דדין מלך ישראל כתב בהלכות מלכים, ודין מלך גוי כתב בהלכות גזילה, ועוד שגם אין דיניהם שווים שלמלך ישראל לא הותר לקחת קרקעות אלא לצורך מלחמותיו, וכמבואר ברמב"ם (מלכים פרק ה ה"ג, ובפרק ד ה"ו), ולמלך גוי הותר, כמבואר ברמב"ם (גזילה פרק ה הלכה יג), "אבל מלך שלקח חצר או שדה של אחד מבני המדינה דרך חמס, שלא כדין שחקק, הרי זה גזלן, והלוקח ממנו, מוציאין הבעלים מידו", הרי שלא הגבילו אלא שיהיה כחוקים שחקק, אבל למלך ישראל לא התיר אא"כ בא לצורך מלחמה, לפי שדיני מלך ישראל נקבעו ע"פ התורה, (וכמו שיתבאר בע"ה בפרק נ חלק א ע"ש).

ועוד שעל דין דמ"ד, אמר רבא (בסוגיא ב"ק קיג:) "תדע, דקטלי דיקלי וגשרי גישרי, ועברינן עלייהו", ואם דינא דמלכותא נלמד מפרשת המלך, מדוע הוצרך להביא ראייה ד'תדע', ובפרט שמה ראייה יש להביא לפסק הלכה מהנהגת בני האדם, וכהא דאיתא בגמרא (קידושין ו.) "ויהודה ועוד לקרא", ופירש רש"י (שם) "וכי המקרא צריך סיוע ממנהג שביהודה", אבל לדברינו שהמקור

ג. שוב ראיתי שכבר הקשה כן הדבר אברהם (ח"א סימן א בהערה שבסוף ענף ב), והוסיף שהרי דברי שמואל מוכרחים, כמו שאמר רבא בב"ק קיג: תדע דקטלי דיקלי וכו'.

ד. דהואיל ואינו דן כן לכל בני המדינה, אלא לאדם אחד לבדו, הוי ליה דרך של חמס, כמבואר בר"י מיגש (ב"ב נד:) שהובא לקמן (ריש פרק כג), והוא מקור דברי הרמב"ם דנן.

ה. ועיין בפרק כד במה שיתבאר עוד בע"ה בנידון.

דינא דר"מ מבח פרשת מלך דמלכותא מה

עוז והרדב"ז כוונתם רק לומר דמכח זה שגילתה תורה שיש דין מלך אצל ישראל, אנו יודעים דסברא הוא שגם העכו"ם יכולים לעשות להם מלך משלהם עפ"י נימוסיהם, ודינו דין, אבל עדיין זקוקים שפיר לסברת הר"ן, לענין זה שדינו דין גם על ישראל".

כלומר שכח מלך גוי אינו מצד פרשת מלך ישראל, אלא מצד קבלת העם, וכח המלכות של מלך גוי הוא כפי מנהגי הגוים שבאותו הארץ, וממלך ישראל לומדים רק זאת שיש מושג של כח מלך, וממילא גם הגוים יכולים לעשות להם מלך, ולפי הסבר זה אין הרדב"ז והקרית ספר חולקים, וגם לשיטתם טעם דר"מ להרמב"ם משום קבלת העם למלך.

והנה הדובב מישירים (ח"ג סימן פט) העלה שאע"פ שכן דעת הקרית ספר, הפוסקים חולקים עליו שאין לפרש כן ברמב"ם, וכבר הובא לעיל (פרק ח) מהשלטי הגיבורים, שולחן ערוך הרב, ביאור הגר"א, דבר אברהם, ציץ אליעזר, שלמדו בשיטת הרמב"ם דדינא דמלכותא דינא מכח קבלת העם למלך.¹

עוז הנ"ל, והבין מדבריהם שדרמ"ד במלך גוי נלמד מפרשת מלך ישראל, וכמו שנראה מפשטות דברי המבי"ט, (וצ"ב כי לכאורה אין דבריו מוכרחים, כי הם דיברו על מלך ישראל שיש בו גם דינא דמלכותא, ולא באו לומר שבמלך גוי יש פרשת מלך, וכמו שנתבאר לעיל).

והקשה על זה, כיצד אפשר ללמוד דין מלך גוי ממלך ישראל, והרי במלך ישראל נאמרו דינים כיצד חל המנוי שלו, כגון על ידי נביא ובי"ד של שבעים ואחד, ובמלך גוי כל זה לא מתקיים, וכתב לתרץ ז"ל: "אך אפשר דאדרבה דוקא מלך ישראל לא חשיב מלך, אלא א"כ המליכוהו עפ"י חוקי התורה, משא"כ עכו"ם, סברא הוא דגם הם שפיר יש להם דין מלך, והוא נכלל בכלל 'דינים' שמסור בידם לשפוט עפ"י הסברא, ולכן כל שעפ"י נימוסי העכו"ם הרי הוא חשיב מלך, יש לנו שפיר לומר דדינו דין, משום דגבי עכו"ם לא קפדינן כלל אם המליכוהו בדין התורה או לא, אלא שעדיין יש מקום לומר דלא חשיב כלל מלך אלא לגבי נכרים, ולא לגבי ישראל, ומשום כך הוצרך שפיר הר"ן לומר דמה שדינו דין גם על ישראל, הוא רק מפני שהארץ קנויה למלך, ונמצא שהמגדל

ו. ועיין בדבר אברהם (ח"א סימן א בהערה שבסוף ענף ב בהגה למטה) שדן דשמא צריכים שני מקורות לדרמ"ד, כי הכח של דרמ"ד בדברים שבין אדם לחבירו, נלמד מהטעמים שהובאו בראשונים שבני העם קיבלו ע"ע את המלך, או את דיני המלך, או מכח בעלות המלך בקרקע ארצו, אך את זכות המלך לגבות מיסים לעצמו נלמד מפרשת מלך ישראל, אלא שדחה שמהר"ן והרשב"א (בנדרים כח.) מבואר שאין לומר כן, כי דנו לגבי חיוב מיסים, וכתבו לחייב מצד זכות המלך בקרקע ארצו, ולא משום פרשת מלך ישראל, ועיי"ש עוד מה שהוסיף לדחות צד זה, עוד יש לדחות שכיון שהראשונים נתנו טעם לדינא דמלכותא, כמבואר בפרקים הקודמים, אין צריכים ללמוד מלך גוי ממלכי ישראל, ובשלמא אם פרשת המלך הוא המקור היחיד לדרמ"ד, היה צורך ללמוד מלך גוי ממלך ישראל, אבל כיון שיש מקור לדרמ"ד במלך גוי, למה ללמוד מלך הגוי מפרשת מלך ישראל.

פרק יא

האם דדמ"ד לדעת רש"י מצד דינים

דבני נח

ובן מבואר מפירוש רבי יהונתן מלוניל, (נדפס בקובץ ישורון ח"ח יג). וז"ל: "כל השטרות העולות של גוים בערכאות, אע"פ שחותמיהם גוים כשרים, חוץ מגיטי נשים ושחרורי עבדים", "ערכאות: מקום בית הועד שדיניהם קבועים שם ונכתב ונחתם השטר על פיהם, כשרין: דהא דינא דמלכותא דינא, חוץ מגיטי נשים ושחרורי עבדים: דהא לאו בני כריתות נינהו, הואיל ולא שייכי בתורת גיטין וקידושין, אבל על הדינין נצטוו בני נח", כלומר הואיל ולענין שטרות ממון גם הגוים שייכים, שטרות ממון שנעשו על ידם כשרים, אבל בגיטין שאינם שייכים, גם שטרות שנעשו על ידם פסולים.

ומפשטות דברי רש"י נראה שעדות גוים מועילה בדיני הממונות, אבל דבר זה א"א לומר, וכן מבואר בגמרא לקמן (שם י:) שנאמנות הגוים בשטרי ממון או משום חזקה דלא מרעי נפשיהו, או משום כח דדמ"ד, וכן כתב רש"י גופא קודם לכן, כי נאמנות הגוים בשטרי ממון משום דדמ"ד, ע"כ נראה שבא לבאר מדוע ההלכה של דדמ"ד, מועילה רק בשטרי ממון ולא בשטרי גיטין, ובזה ביאר שדווקא בגיטין וקידושין אין שייך שיהיה נאמנות לגוים, כיון שאינם שייכים בהו, אבל בעניני ממון שהם שייכים, אע"פ שהתורה לא קבעה להם נאמנות מכח דיני העדות, שייך שיהיה להם נאמנות מכח ההלכה של דדמ"ד, דכיון שיש לגוים שייכות עם דיני הממונות.

ובן מבואר מפירוש רבי יהונתן מלוניל, (נדפס בקובץ ישורון ח"ח יג). וז"ל: "כל השטרות העולות של גוים בערכאות, אע"פ שחותמיהם גוים כשרים, חוץ מגיטי נשים ושחרורי עבדים", "ערכאות: מקום בית הועד שדיניהם קבועים שם ונכתב ונחתם השטר על פיהם, כשרין: דהא דינא דמלכותא דינא, חוץ מגיטי נשים ושחרורי עבדים: דהא לאו בני כריתות נינהו, הואיל ולא שייכי בתורת גיטין וקידושין, אבל על הדינין נצטוו בני נח", כלומר הואיל ולענין שטרות ממון גם הגוים שייכים, שטרות ממון שנעשו על ידם כשרים, אבל בגיטין שאינם שייכים, גם שטרות שנעשו על ידם פסולים.

הנה העלה שאע"פ שדינא דמלכותא דינא, אין דינא דמלכותא יכול להועיל בדבר שהגוים לא שייכים בו, כגון בשטרי גיטין, שהרי אינם בני כריתות, אבל בשטרי ממון הם שייכים דאע"פ שעיקר דין שטרות נאמר בישראל, גם שטרות של גוים מהני בדדמ"ד, ולפי זה לא כתבו רבי יהונתן מלוניל ורש"י שדינים דבני נח המקור לדינא דמלכותא, גם בתוספת רי"ד על הגליון (גיטין ט:). כתב כלשון רש"י, ויש לבאר בדבריו כמבואר בפירוש רבי יהונתן מלוניל.

דינא דדמ"ד מבח דיני בני נח דמלכותא מז

שאם המקור לדמ"ד משום דיני בן נח, זה טעם נכון שיוכל המלך לקבוע דינים לגוים, אך לא ליהודים, שלהם התורה קובעת את דיני הממונות, ולא נמסר להקבע אף לא ע"י מלך ישראל, וכ"ש ע"י מלך גוי, ובדברות משה (גיטין פ"א הערה פג) ביאר ברש"י, שבמה שמורה המלכות בעניני גיטין וקידושין אין שום משמעות אפילו כלפי הגוים, כי לא נצטוו בזה, ורק בדיני הממונות שיש משמעות לחוק המלכות כלפי הגוים, שהרי התורה מסרה למלכות את הכח לקבוע חוקים לגוים, שייך שיחולו גם על היהודים מכח ההלכה דדמ"ד, אך כח דדמ"ד כטעמי הראשונים שהו"ד לעיל, ולא מחמת דיני בני נח, שנאמר כלפי הגוים, ולא כלפי היהודים, וע"ע בתשובות חכמי פרוכניציה (סימן מח) וז"ל: "ומאחר שזה הוא מחקותיהם ונמוסיהם הקדומים, חלילה לנו לעשותם ולקרות זה דינא דמלכותא, אך דינא דבני נח", ומבואר שדדמ"ד ודינא דבני נח שני דברים אחרים הם.

ג. ועיין בדרכי חושן להג"ר יהודה סילמן שליט"א (ח"א עמודים שנט-שצב), שכתב להוכיח מרש"י הנ"ל שדווקא לעכו"ם יש דינא דמלכותא, אבל למלך ישראל אין דינא דמלכותא, כי כל טעם דינא דמלכותא משום שעל המלך מוטל לחוקק את דיני בני נח, אבל למלך ישראל כבר קבעה התורה כל החוקים, ואין לו לשנות מדין תורה, ומכח זה חידש לומר שלרש"י אין דינא דמלכותא למלך ישראל, אבל להנ"ל אין זו כוונת הרש"י, וכבר מצאנו כן בשו"ת מהריט"ץ (החדשות סימן לב) שאין כוונת רש"י לאפוקי ממלכי ישראל.

ב. אמנם בשערי יושר להג"ר שמעון שקופ זצ"ל (שער ה פרק ד) פירש בדעת רש"י דס"ל שדדמ"ד חל משום שדיני המלך הם דינים דבני נח, וז"ל: "וכמש"כ רש"י בגיטין י: לגלות לנו מקור הדין שדין של דדמ"ד, משום דבני נח מצווים על הדינים, היינו כיון שמצווים מן השמים לעשות משפט, הרי הסכימו מן השמים שמה שיעשו שיהא כן באמת", וכעין זה כתב באבן האזל (נזקי ממון פרק ח ס"ק ה ד"ה ועתה, ובמלוה ולוה פרק כז הלכה א, הו"ד בפרק מב ס"ק ד, ע"ש) וכ"כ הג"ר בצלאל זולטי זצ"ל (פסקי דין רבניים ח"ה עמוד 268).

אך עיקר דבריהם צ"ב שהרי אם כח דדמ"ד משום דינא דבני נח, א"כ יש לעשות הכל כדיני הגוים, וזה א"א לומר וכמבואר בשו"ת הרשב"א (ח"ג סימן קט) וכ"כ שאר הראשונים (הו"ד בפרק כז) וז"ל המאירי (ע"ז טז): "ועיקר הדברים שאף לענין ממון לא נאמר אלא בחק שהמלך קובע מאיליו לפי מה שרואה צורך השעה, או דברים שהם עסקי מלכות כגון מסים ותשחורות ומכסים, אבל מה שהם עושים מתורת נימוס הידוע להם בספריהם, אין זה נקרא דינא דמלכותא", וז"ל עוד (ב"ק קיג:): אבל דינים שהאומות מחזיקות בהם מתורת ספריהם ונימוסי חכמיהם הקדומים כנגד דינין שלנו, אינן בכלל זה, שאם כן כל דיני ישראל בטלים הם".

גם מפירוש רבינו יונתן מלוניל עולה, שכוונת רש"י רק לבאר מדוע לא מהני שטר שנעשה ע"י גוים גם לגבי קידושין וגיטין, אך לא כדי להביא מקור לדדמ"ד וכנ"ל, ועוד

א. והביא ראיה שכאשר נמסר לבי"ד כח לקבוע דין כגון דינא דיחלקו, אע"פ שקודם לדינא דחז"ל היה הממון שייך לאחד מהם לחלוטין, נחשב חלוקתם לדין בעצם הממון, שמעתה באמת הבעלות היא לכל אחד ואחד מחצה בלבד, כי התורה נתנה לבי"ד כח לשנות את המציאות של הממונות, וכמו כן גם בדינא דמלכותא שהוא תולדה של דיני בני נח, שיש לגוים לקבוע דינים, יש את היסוד שהדינים שקבעו יוצרים בעלות בממון, גם כאין זה האמת במציאות, ע"ש.

וישנם בתורת דיינים, כדתנו רבנן (פרק ארבע מיתות) שבע מצות נצטוו בני נח דינין וברכת השם וכו', דיניהם דין בדיעבד, ובהמשך הביא את דברי רש"י הנ"ל, "ובמתני' פירש רבינו שלמה זצ"ל, די"ל חוץ מגיטי נשים דלאו בני כריתות נינהו, הואיל ולא שייך בתורת גיטין וקדושין, אבל על הדין נצטוו בני נח עכ"ל, הילכך היכא שדנו כדיני ישראל בדיעבד דיניהם דין, מיהו לכתחילה אימעטינהו קרא מלפניהם", ומכך דייק הדרכי חושן שהטעם שדיני הגוים מהני משום דינים דבני נח, ושכן למד האור זרוע גם ברש"י, ואולם למלך ישראל אין כח לקבוע דינים.

אלא שלאחר העיון באור זרוע, נראה שבאמת לא נתן כח לערכאות לשנות מדיני תורה, ואדרבה הגדיל הדברים בתנאי שהערכאות ידונו כדיני ישראל, רק שסבר שללא שיש לערכאות שם של דיינים, לא יועיל מה שהלכו בעלי הדין מרצונם לערכאות, ולכן חידש שלערכאות יש שם של דיינים, דכיון שהגוים שייכים בענין של דינים מצד חיובם כבני נח, יש לגוים שם של דיינים, ולכך בהסכמת שני בעלי הדין חל דין הערכאות משום שיש להם שם 'דיינים', והביא לחידושו ראה מרש"י שכתב דשטרות העולים בערכאות מהני, כיון שיש לגוים שייכות לעדות ושטרות בשל דיני בני נח, ואם כן יש להם שייכות גם להיות דיינים מצד דיני דבני נח, וא"כ אין זה שייך לגדרי דדמ"ד.

ה. ועיין באורים ותומים (סימן סח סק"ח ד"ה אך נראה) ובקצוה"ח (שם ס"ק א), שכתבו להוכיח מדברי רש"י אלו, שסבר כספר

אמנם בוודאי שאין למלך ישראל לשנות מדין התורה ללא סיבה וטעם, וכמו שיתבאר בע"ה (לקמן פרק נחלק ב), אבל במקום תקנה יכול וצריך לתקן תקנות בכח מלכותו, וכמבואר בדרשות הר"ן (הדרוש האחד עשר) ז"ל: "ואפשר עוד לומר שכל מה שנמשך למצות התורה, בין שהוא כפי המשפט הצודק, בין שהוא כפי צורך השעה, נמסר לבי"ד, כאמרו ושפטו את העם משפט צדק, אבל תיקונם ביותר מזה, נמסר למלך, לא לשופט, והעולה מזה, שהשופטים נתמנו לשפוט את העם משפט צדק, ויהיו נמשכים מזה שתי תועליות, האחד שלם לגמרי, והוא שיחול השפע האלהי וידבק בהם, השני לתקן סידורם, ואם יחסר מזה דבר כפי צורך השעה, ישלימו המלך, נמצא ענין המשפט מסור רובו ועיקרו לסנהדרין, ומיעוטו אל המלך", ואפשר שזה מה שנאמר בגמרא (סנהדרין כ:): "זקנים שבדור כהוגן שאלו, שנאמר (שמואל א פרק ח) תנה לנו מלך לשפטנו".

ד. ובדרכי חושן (שם) הביא ראה מהאור זרוע (ח"ג, ב"ק, ערכאות, סימן ג) וז"ל האור זרוע: "מיהו נראה בעיני, שאם קבלו עליהם את דייני עכומ"ז, שניהם התובע והנתבע מרצונם, ודנו אותם כדין ישראל, דיניהם דין, דאיכא למידק דדוקא היכא שדנו אותם בעל כרחם, לא הוי דיניהם דין אפילו בדיעבד, דומיא דעישוי גט שמעשין אותו בעל כרחו ליתן את הגט, וכדאמרינן אביי אשכחיה לרב יוסף דיתיב וקא מעשה אגיטי, ואותביה מההיא דר' טרפון דלפניהם ולא לפני עכומ"ז, אבל היכא שקבלו מרצונם, אע"ג דעברו אלפניהם ולא לפני עכומ"ז, אעפ"כ הואיל

ב. והמעין באבן האזל הנ"ל יראה שאדרבה ממה שמצאנו שהתורה מסרה כח למלך ישראל לקבוע דיני תקנה, למד דהוא הדין למלך גוי, ומשום דיני בני נח, ע"ש.

ג. ואולי כי היה כאן ללא קנין בהסכמה, או שהיה קנין רק לעצם זה שיהיה הדין בערכאות, ולא קנין על גוף הממון על מנת שיחול כפי מה שיפסקו הערכאות, ועכ"פ כיון שיש להם שם של "דיינים" מהני גם ללא קנין גמור, וכמו שמצינו שקנין כזה נותן כח לעשית פשרה, כיון שזה ג"כ דרך משפט, וצ"ע.

דינא דמלכותא דר"מ מבח דיני בני נח

לזה, וכמו שמצאנו בשטרי גיטין, שגם דדמ"ד לא מהני להכשירם.

ואף שספר החכמה הכשיר את הגוים לעדות, כי להכשר עדות צריכים שיהיו העדים נאמנים, ושלא יהיה בעדותם חשש שקר, גם לפי קצוה"ח והתומים בדעת רש"י מבואר, שלולא שהיו הגוים שייכים לדינים בגלל חיובם כבני נח, לא היה רש"י מכשירם לעדות ולשטרות, וא"כ גם אם נאמר שרש"י סבר לדינא כספר החכמה, טעמו אחר, ולפי זה אפשר לומר שגם האור זרוע למד ברש"י כספר החכמה, ודייק דכשם שרש"י הכשירם לעדות ולשטרות בגלל שהם שייכים לעדות, מצד חיובם בדיני בני נח, הוא הדין שיש להכשירם לדיינים, מצד חיובם בדיני בני נח.

ועכ"פ מבואר שהתוספות, תוספות רא"ש, תומים, קצוה"ח^ה, לא ביארו בדברי רש"י כמ"ש השערי יושר, שנתן טעם מדוע דדמ"ד מהני, ולדבריו עולה שבמלך ישראל לא שייך דדמ"ד, ולדעתם בא לפרש למה גוים כשרים לעדות, וכמו שנתבאר לעיל מהר"י מלוניל שרש"י בא לבאר החילוק שבין שטרי ממון לשטרי גיטין, ולא בא לומר טעם להא אמרינן דדמ"ד בכל הש"ס.

ועוד שהרי שיטת הרמ"א (שו"ת סימן י) ועוד אחרונים, שבני נח חייבים לדון גם בדין שבין גוי לגוי כדיני ישראל, וא"כ בוודאי לא יכול המלך לקבוע דינים מחמת דיני בן נח, (ובענין זה ע"ע בקונטרס דין ממון הגוי ריש פרק ה).

החכמה (מרדכי גיטין רמז שכד) ז"ל: דטעמא דערכאות דכשרין משום דלא מרעי נפשיהו, ואילו משה ואהרן פסולים אע"ג דמיהמני, דהטעם משום דלא בעינן דווקא ישראל לעדות, וכל מי שמוחזק בכשרות כשרים להעיד מן התורה, וכן כתב בתוספות הרא"ש (גיטין ט:): לבאר דברי רש"י (אע"ג שלדינא פליג על דבריו) וז"ל: "ודלא כפירש"י שפירש שאע"פ שחותמיהן גויים כשרים משום שנצטוו על הדין, משמע שרוצה להכשירן בשאר שטרות מן התורה", וכן כתבו התוספות (ב"ק פח. ד"ה יהא עבד) שלדעת רש"י גוים כשרים לעדות מהתורה, והתומים וקצוה"ח לומדים ברש"י שגוים כשרים לעדות ולשטרות ראייה, אבל לגיטין וקידושין ולשטרות קנין אין להם כח, אמנם במקום דינא דמלכותא מהני שטרי קנין מצד דינא דמלכותא, (ולא מצד דיני בני נח).

ומבואר שתוס', תוספות רא"ש, תומים, וקצוה"ח למדו שכוונת רש"י שהגוים כשרים לעדות גם בלי ההלכה של דדמ"ד, ומה שהוצרכה הגמרא להכשיר הערכאות מכח דדמ"ד, זה רק לשטרי קנין, אך לשטר ראייה הם כשרים גם ללא דדמ"ד או תקנת חז"ל להכשירם, אבל מהר"י מלוניל שהובא לעיל מבואר שגם לרש"י ללא דדמ"ד א"א להכשיר עדות הגוים, אלא שללא שהגוים שייכים בדינים לא היו כשרים לעדות, וגם דדמ"ד לא היה מהני

ד. וכ"כ התוספות (שם ט:): וז"ל: "אבל עובד כוכבים דלאו אחיו הוא פשיטא דפסול, וכיון דלאו בני עדות נינהו היה ראוי אפילו כל שטרות העולים בערכאות של עובדי כוכבים לפסול מן התורה, אפילו אותם העומדים לראיה, אלא תקנתא דרבנן הוא היכא דקים לן בטהרתיהו שהוא אמת, דלא מרעי נפשיהו" וכן כתבו עוד הרבה מהראשונים.

ה. וכן כתב בחידושי הג"ר נחום פרצוביץ זצ"ל (גיטין ט: ס"ק רב), אלא שכנראה לא היה לפניו גם דברי הר"י מלוניל, ע"כ פירש כי לפי התוס' רי"ד אכן שיטת רש"י לתת מקור לדדמ"ד.

פרק יב

כיבוש מלחמה ודינא דמלכותא

א: סוגיות הגמרא בגיטין וסנהדרין. ב: האם קנין כיבוש מלחמה חל מצד קנין גזילה, או שבדרך מלחמה לא נחשב לגזילה. ג: קנין כיבוש מלחמה אינו מכח דדמ"ד. ד: דעת הרמב"ם והשו"ע. ה: ביאור דעת המחנה אפרים ושו"ע הרב.

סוגיות הגמרא בגיטין וסנהדרין

א. במשנה בגיטין (דף לז:): "עבד שנשבה ופדהו, אם לשם עבד ישתעבד, אם לשום בן חורין לא ישתעבד", והקשו בגמרא: "במאי עסקינן, אילימא לפני יאוש, לשום בן חורין אמאי לא ישתעבד, אלא לאחר יאוש לשום עבד אמאי ישתעבד", ותירץ רבא: "לעולם לאחר יאוש, ולשום עבד ישתעבד לרבו שני, לשום בן חורין לא ישתעבד לא לרבו ראשון ולא לרבו שני, לרבו שני לא דהא לשום בן חורין פרקיה, לרבו ראשון נמי לא דהא לאחר יאוש הוה", והקשו בגמרא לרבא: "רבו שני ממאן קני ליה (לעבד), משבאי, שבאי גופיה מי קני ליה, (שהרי אין דין עבדים לגוים)", ותרצה הגמרא: שאה"נ שגוים לא קונים לעבדות היינו לקנין הגוף, אבל קונים עבד למעשה ידיו, "דאמר ריש לקיש מנין לעובד כוכבים שקנה את העובד כוכבים למעשה ידיו, שנאמר וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו, אתם קונים מהם, ולא הם קונים מכם, ולא הם קונים זה מזה, ... יכול לא יקנו זה את זה אפילו למעשה ידיו, אמרת ק"ו עובד כוכבים את הישראל קונה למעשה ידים, עובד כוכבים לעובד כוכבים לא כ"ש, ואימא הני מילי

בכספא אבל בחזקה לא, אמר רב פפא עמון ומואב טהרו בסיחון, אשכחן עובד כוכבים בעובד כוכבים, עובד כוכבים בישראל מנלן, דכתיב וישב ממנו שבי".

ובסנהדרין (דף צד:): "ואסף שללכם אסף החסיל", אמר להם נביא לישראל אספו שללכם, אמרו לו לבזוז או לחלוק, אמר להם כאסף החסיל, מה אסף החסיל כל אחד ואחד לעצמו, אף שללכם כל אחד ואחד לעצמו, אמרו לו והלא ממון עשרת השבטים מעורב בו, אמר להם "כמשק גבים שקק בו", מה גבים הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה, אף ממוןם של ישראל כיון שנפל ביד גוים מיד טיהר, כדרב פפא, דאמר רב פפא עמון ומואב טהרו בסיחון".

ולבאורה נראה מהסוגיות אלו שעל ידי כיבוש מלחמה אפילו גוים זוכים במה שכבשו, ומטעם זה עמון ומואב טיהרו בסיחון, כי על ידי כיבוש מלחמה כבר זכה סיחון בקרקע של עמון ומואב, ולא לקחו בני ישראל כלום מיד עמון ומואב, וכן ממון עשרת השבטים הותר לבני יהודה, הואיל וכבר נקנה לסנחריב שכבשם.

דינא דמלכותא דד"מ וכיבוש מלחמה

מלחמה למחזיק בו בגזל", ונראה כוונתו שבזמן מלחמה לא נחשב כיבוש לגזל, שכן דרך המלכים.

גם הר"ן ורבינו קרשקש (שם) ס"ל כהרשב"א, שהשבי בעצמו מהני לזכות, אך סייגו הדברים שכל זמן שאין יאוש בעלים עדיין לא כבשו את העבד במלחמה, וז"ל: "במאי עסקינן אילימא לפני יאוש, לשום בן חורין אמאי לא ישתעבד, פירוש לרבו ראשון, דהא ודאי קודם יאוש לא קני ליה שבאי, דטעמא דלא מייאש היינו משום דאכתי יכול להצילו הוא, דאי אינו יכול להצילו ודאי יאושי מיאש, ואפילו לא מיאש הרי הוא כאחר יאוש, כיון דאינו יכול להציל, וכדאמרין (ב"מ כא:) גבי זוטו של ים ושלוליתו של נהר, דהוי יאוש, ואע"ג דאיהו אמר דלא מיאש, והכא נמי הכי הוי, אבל לפני יאוש היינו דאכתי יכול להצילו, וכיון דיכול להציל לא קרינן ביה שבאי ולא שביו קרינן ביה, והיינו דקא מתמה אי לפני יאוש אמאי לא ישתעבד, כלומר לרבו ראשון".

ובן העלה לדינא בשולחן ערוך הרב (חור"מ קונטרס אחרון הלכות הפקר והשגת גבול): "אלא שכן הוא משפטי כל המלכים במלחמותיהם", וכן כתב המאירי (שם) ליישב קושית הראב"ד, וז"ל: "וגדולי המפרשים שואלים היאך קנאו שבאי אף למעשה ידיו, וכי אי עריק ליה מי מצי לאוקומיה בדינא, ואי נמי ציית דינא וקאי בהדיה בדינא, מי לא מפיק ליה, ואם כן אונס הוא, וישראל שקנאו היאך זכה בו, הואיל והגוי לא קנאו מן הדין, ...ולדעתי איפשר שכבשו בשעת מלחמה, או שאף דרך גזילה קנאו ביאוש, ודמים הוא חייב לו"ב וא"כ בא לחלק בין דרך גזלה, שמצריך

האם קנין כיבוש מלחמה חל מצד קנין גזילה, או שבדרך מלחמה לא נחשב לגזילה

ב. אמנם דעת רש"י הרמב"ן והראב"ד לפרש הגמרא בסנהדרין דאיירי לאחר יאוש, והזכיה של סיחון וסנחריב מכח דין יאוש וזוטו של ים, ולא מצד כיבוש מלחמה, וחידשה הגמרא (בגיטין לז:) שאין צריכים קנין כסף, ודי בקנין חזקה כדי לקנות העבדים, אבל לא התחדש יסוד של קנין כיבוש מלחמה, (והזכיה בעבדים נעשתה בקנין גזילה, מכח יאוש בעלים), וכן פירש היד רמה (סנהדרין צד:) וז"ל: "שכיון שנפל ביד עכו"ם נטהר, ודוקא דומיא דהתם דהוה ליה ייאוש בעלים, דהשתא לדידהו שקלינהו מממוניהו מי לא מיאשי, אבל עכו"ם דגזיל ממונא דישראל, כל כמה דלא אייאש בעלים גזל מעליא הוא", (וכן פירש הראב"ן בשו"ת סימן קיב).

ובן כתבו היד רמה^א והריטב"א (מכת"י בסוגיא דגיטין לז: ד"ה במאי עסקינן) וז"ל: "ואע"ג דגוי שבאי דקני ליה בחזקה כדקאמר בסמוך, מכל מקום לא משתעבד ליה דלקניה גוי לפני יאוש יותר מישראל", וכן כתבו (שם לח. ד"ה אבל בחזקה לא) "והכא בחזקה קאי, דהא שבאי לא קניה להאי עבד, אלא בחזקה דאחזיק ביה וקנייה לאחר יאוש", וא"כ דעתם כדעת רש"י.

ג. אמנם הרשב"א בסוגיא (שם) הקשה על דבריהם, שפשטות הגמרא מורה שגם ללא יאוש זוכה השבאי, ועוד שבפסוק של וישב ממנו שבי, לא הוזכר עניין יאוש, ולכן צ"ל דכיבוש מלחמה מהני גם ללא יאוש, "שהתורה זיכתה לו", "ואינו דומה חזקת

א. בהוצאת מכון אופק ומכון ירושלים.

ב. וכתב בסיום דבריו: "שאין העבד נגזל עד שתאמר שאינו מתיאש ודעתו לברוח, דעבדא מיהא מה לי הכא מה לי התם, הכא עבדא קרו ליה והכא עבדא קרו ליה, אלא האדון הוא הנגזל, ומדאיאש ליה קנייה, והדברים פשוטים".

לעבד, (כמבואר בגמרא ביבמות מו. שנביא בע"ה בפרק הבא).

ויל"ע בדברי היד רמה והריטב"א (הו"ד לעיל ס"ק ב), שהעמידו הסוגיא באופן שהיה גם יאוש של רבו הראשון, דתיפוק ליה מצד דדמ"ד, וכמש"כ כאן, עוד צריך ביאור יסוד ושורש הדבר דמנין שכל השביה שייכת למלך, כדי שתחול על השביה דדמ"ד, וכפועל יוצא להתיר לשבאי לשעבד את השבוי לעבד, ועוד יש לעיין שהרי בדינא דמלכא "דאמר מאן דלא יהיב כרגא לשמעבד למאן דיהיב כרגא עליה", אין צריך להגיע ליאוש, ומכאן המלכות לחוד מהני לשעבד כל מי שלא משלם מיסים, ונראה דס"ל כשיטת רש"י שכיבוש מלחמה לא מהני לקנות ללא יאוש, והמלך קונה זכות השביה לעצמו מכאן יאוש, (ולא ע"י דדמ"ד), והואיל וזכה בהם לעצמו, יכול בדדמ"ד להקנות את השבויים למי שירצה, דכן דין המלכות.

דעת הרמב"ם והשו"ע

ה. כתב הרמב"ם (עבדים פרק ט הלכה ד) "מלך עכו"ם שעשה מלחמה, והביא שביה ומכרה, וכן אם הרשה לכל מי שירצה שילך ויגנוב מהאומה שהיא עושה עמו מלחמה, שיביא וימכור לעצמו, וכן אם היו דיניו שכל מי שלא יתן המס ימכר, או מי שעשה כך וכך, או לא יעשה, ימכר, הרי דיניו דין, ועבד הנלקח בדינין אלו הרי הוא כעבד כנעני לכל דבר". ופירש הכסף משנה (שם) שהוא מכאן דינא דמלכותא, וכן פירש בשולחן ערוך הרב (בקונטרס אחרון על הפקר), ודייק זאת ממה שהרמב"ם השווה דין כיבוש לדין עבדות מחמת אי תשלום הכרגא.

ובאמת שלשון הרמב"ם כלשון היד רמה והריטב"א שהובאו לעיל, דהשוו בין הכרגא לבין שביה, דשניהם מצד דדמ"ד, וזה חיזוק לדברי הכסף משנה וש"ע הרב, שגם כוונת הרמב"ם מצד דינא דמלכותא.

להגיע ליאוש, ונותר רק חיוב דמים, לדרך מלחמה שאין בזה גזלה, ומימלא אין חיוב השבת דמים.

קנין כיבוש מלחמה אינו מכאן דדמ"ד

ד. ועיין ביד רמה בגיטין (שם) ובריטב"א גיטין (שם, מכתבי יד), שכתבו וז"ל: "ושבאי קני ליה למעשה ידיו מדינא דמלכא, מכאן ומלכא אמר מאן דלא יהיב כרגא לשמעבד למאן דיהיב כרגא עליה, ודווקא שנשבה בשעת מלחמה, דדינא דמלכותא הוא, והוא הדין אפילו בשעת שלום דומיא דכרגא".

וז"ל הרמ"ה (שמוכא בטור יו"ד סימן רסז): "וכתב הרמ"ה עכו"ם דשביה לישאל וקנייה בדינא דמלכותא, והדר זבניה לישאל, קנייה למעשה ידיו, דכי היכי דקנייה עכו"ם למעשה ידיו, ה"נ מצי לזבונה למעשה ידיו, ואע"ג דק"ל אין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג, ה"מ למקניה גופיה לשאר דיני עבד עברי, אבל למעשה ידיו היכא דקני שבאי למעשה ידיו בדינא דמלכותא, הדר מצי לזבניה לישאל למעשה ידיו, ודווקא שנשבה במלחמה, דדינא דמלכותא הוא, וה"ה נמי כל היכא דקני ליה בדינא דמלכותא מטעמא אחרינא, כגון שמכרוהו גובי המס, אבל נשבה בשעת שלום, דלא קני ליה שבאי בדינא דמלכותא, לא קני ליה רבו שני כלל, ודינא הוא דנפיק מיניה בלא דמים, ובשעת מלחמה נמי דקנייה למעשה ידיו, אין דינו לא כעבד עברי ולא כעבד כנעני לכל דבריו, ...אלא למעשה ידיו הוא דקנייה וכפועל כעלמא".

ונראה מדבריהם שהטעם שזוכה השבאי בשביו משום דינא דמלכותא, שכיון שהמלך הרשה לכל אנשיו לקחת שבויים לעבד, הוי דדמ"ד ומהני, כמו שמהני כאשר המלך אומר שמי שלא משלם כרגא יהיה עבד למי שמשלם עליו את הכרגא, דמהני להיות

דינא דד"מ וכיבוש מלחמה דמלכותא נג

אלא שהרמב"ם סתם בלשונו, ולא חילק שצריך יאוש כדי שיזכה המלך עצמו בכיבוש מלחמה, ונראה דס"ל כשיטת הרשב"א שיש קנין מצד הכיבוש עצמו, אלא שהקשו המפרשים שמדבריו בהלכות עבדים (פרק ח הלכה טו) מוכח להפך שצריך יאוש, (גבי סוגיא דגיטין לז:), ולשיטת הרשב"א כבר נתבאר שאין צריכים ליאוש, וז"ל הרמב"ם (שם): "עבד שנשבה, אם נתיאש ממנו רבו ראשון, כל הפודה אותו לשם עבד, ישתעבד בו והרי הוא שלו, ואם פדהו לשם בן חורין, הרי זה בן חורין, ואם לא נתיאש ממנו רבו ראשון, הפודה אותו לשם עבד נוטל פדיונו מרבו, וחוזר לרבו, ואם פדהו לשם בן חורין, חוזר לרבו הראשון בלא כלום", ודוחק לומר שהצריך יאוש כדי שיחשב לכיבוש מוחלט, וכשיטת הר"ן (הו"ד בס"ק ג).

אמנם בפירוש המשניות לרמב"ם בגיטין (שם) מפורש שהטעם משום יאוש, וז"ל: "דבריו כאן אינם אלא לאחר יאוש רבו ראשון, ולפיכך אם פדאו מי שפדאו לשם עבד, ישתעבד בו, שהרי רבו הראשון כבר נתיאש ממנו, ואם פדאו לשם בן חורין לא ישתעבד בו אפילו רבו ראשון, מפני שכבר נתיאש ממנו, ויתבאר דיני יאוש בעלים בסוף קמא ובשני דמציעאה".

וקשה לומר שהרמב"ם למד שבסוגיא דגיטין לא היה כלל מלחמה, ורק שבאי אחד שבה לעצמו אדם לעבדות, אבל אם היה כיבוש של מלחמה היה מהני גם ללא יאוש, שמדבריו (שם בפרק ט) משמע שכיבוש אדם פרטי ללא מלחמה והסכמת מלך, לא מהני להחשב לכיבוש מלחמה, וא"כ גם בשו"ע (יו"ד סימן רסז סעיף טז) שהביא לשונות הרמב"ם

הללו, צ"ע מה סבר להלכה האם כיבוש מלחמה מהני גם ללא יאוש.

ביאור דעת המחנה אפרים ושו"ע הרב

ו. ועכ"פ למה שנתפרש ברמב"ם, ובטור בשם היר"מ, וביד רמה גופא, ובריטב"א בגיטין, הרי מה שכתבו שזוכים בעבד בדינא דמלכותא, היינו כיצד השבאי זוכה מיד המלך, אבל המלך עצמו אינו זוכה אלא משום יאוש, וכשיטת רש"י יד רמה וריטב"א, או משום כיבוש מלחמה, וכשיטת הרשב"א.

ומעתה אין צריכים למה שכתבו כמה גדולי תורה שכיבוש מלחמה מהני רק מצד דינא דמלכותא, עיין באנצקלופדיה תלמודית, (ערך כבוש מלחמה), ובהערות העורכים על הראשונים, ועיין באבי עזרי (סוף הלכות עבדים) שפירש בזה כדברינו.

אמנם גדולים אלו חזקו דבריהם ממש"כ המחנה אפרים (עבדים ריש פרק א), שאף שגוי לא קונה עבד בקנין הגוף, כיון שהשבוי נקנה בדינא דמלכותא, שהוא קנין אלים, מהני גם לקנות העבד בקנין הגוף, ועוד כתב (סוף פרק ב) "דאתא לאשמועינן דדמ"ד, ולא גזל הוא בידו", וכע"ז כתב עוד בהמשך (פרק ג), אך לפי מה שנתבאר כ"ז הוא רק כלפי שבאי ששובה לעצמו העבד כשהמלך נותן לו רשות, שכאשר המלך נותן רשות אין איסור גזל, וקונה קנין הגוף, כי בכח המלכות לעשות קנין בגוף העבד, אבל וודאי שגם לדברי המחנה אפרים המלך עצמו כשהוא זוכה בכיבוש מלחמה אין זה משום דינא דמלכותא, רק משום קנין חזקת מלחמה, וכן הוא לשונו (בפרק ג), בביאור הזכיה של מלכות סיחון בארץ מואב ועמון: "דהתם הוה חזקת מלחמה, וליכא בה משום גזל".

ג. ועיין בשו"ע הרב (שם) שמיישב דברי הרמב"ם, ועיין באבי עזרי (סוף הלכות עבדים) שיישב הרמב"ם כהר"ן, אך לכאורה זה דוחק.

אלא שתרוצו צ"ב, כי גם אי נימא שאין הזכיה של המלך כדינא דגזלנותא, כי כן דרך המלכים, סו"ס כל דדמ"ד לשיטת הרמב"ם מועיל רק מחמת קבלת העם, ובכיבוש שלכאורה לא קיבלו את המלך הכובש אותם למלך עליהם, כיצד חל דד"מ, ע"כ נראה שיש כאן שני נושאים, א: כיצד זכה המלך בכיבוש הנכבשים. ב: כיצד זכה המלך ולא אנשי הצבא שלו, והרי הם כבשו ולא המלך, ותירץ שנגד אנשי הצבא יש למלך זכות מצד דדמ"ד, אלא שאם היו הנכבשים נכנעים ברצון תחת המלך, היה זוכה בהם המלך כמו שזכה במדינתו עצמה, מצד שקיבלהו עליהם למלך, והואיל שאין הנכבשים מקבלים אותו למלך עליהם, זכות המלך נגד הנכבשים מכח קנין כיבוש מלחמה, וזכות המלך נגד אנשי צבאו מצד דדמ"ד.

ובן מבואר בשו"ע הרב (או"ח הלכות לולב סימן תרמט הלכה י'): "וכן אם נכרי בעל הקרקע שנותן רשות לישראל לקצוץ, הוא מחזיק קרקע זו מיד המלך שנתנה לו, אע"פ שהמלך עצמו כבש קרקע זו במלחמה מיד אחר, אין זה גזל, שהקרקע נקנית להגזלן בכיבוש מלחמה קנין גמור, כמו שלמדו חכמים ממדרש הפסוקים", וא"כ מבואר שלא זיכה למלך את קרקע הכבושה מצד דדמ"ד, אלא ממדרש הפסוקים דכיבוש הוי קנין ראוי ולא גזל.

סיכום: נחלקו הראשונים האם כיבוש מלחמה מהני לקנות מעיקר הדין, כי כן דרך המלכים במלחמותיהם, או רק מצד קנין גזל ע"י יאוש, עוד נתבאר שכיבוש מלחמה אינו קונה משום דדמ"ד, אלא שקנין כיבוש הוא קנין בפני עצמו, וכמו דעמון ומואב טיהרו בסיחון, וכיון שהוא בשעת מלחמה אין זה דרך גזל, וכמבואר ברשב"א ובראשונים, ואחר שהמלך זוכה בקנין כיבוש, מקנה לשבאי מדרמ"ד, (ולא שהמלך זוכה בכיבוש מלחמה מצד דדמ"ד), (ובנידון דדמ"ד בארץ כבושה וע"ע בפרק סד).

ז. עוד הוסיפו לדייק כדבריהם, ממש"כ השולחן ערוך הרב (חור"מ הלכות הפקר והשגת גבול), שאע"פ שהבא לזכות מן ההפקר צריך לעשות קנין, מ"מ המלך זוכה בדינא דמלכותא, ואין צריך קנין, וז"ל: "אבל מלך אפילו נכרי שכבש איזו מדינה במלחמה, קונה אותה עם כל הנהרות והיערים שבה, ואם מכר או נתן יער ממנה לאחד מעבדיו, נקנה להם קנין גמור, אע"פ שלא החזיקו בו לא הם ולא המלך, ואין צריך לומר אם מכר או נתן ממדינתו, לפי שזהו ממשפטי וחוק המלכות שכל הארץ כולה עם הנהרות והיערים היא ברשות המלך, בין מדינתו בין מדינה שכובש במלחמה, ומשפטי המלכות הם דין גמור כדין של תורה" עכ"ל, הרי שלא כתב שכיבוש המלחמה מהני משום קנין כיבוש, אלא משום שכן חוקי המלכות, ומשפטי המלוכה הם דין גמור, והיינו לכאורה על ידי דדמ"ד.

ובן משמע עוד מדבריו (שם), דכתב שבשעת מלחמה הכובש לעצמו עבד ברשות המלך, זוכה בו, וז"ל: "מדסיים הרמב"ם שם הרי דיניו כו', מכלל שמדינא דמלכותא נגעו בה, וכן הוא בכסף משנה שם, ...דהכא אין הטעם כמ"ש הרמב"ם (גזלה סוף פ"ה) שהרי הסכימו כו' והוא אדונייהם כו', דהא עיקר הקנין הוא באומה אחרת, אלא שכן הוא משפטי כל המלכים במלחמותיהם", וכוונתו ללשונות הרמב"ם שהובאו לעיל (פרק ח) דס"ל שיסוד דינא דמלכותא משום קבלת העם למלך למלוך עליהם, ומבואר שהוקשה לו כיצד חל דינא דמלכותא בארצות הכיבוש, הרי בוודאי לא קיבלו עליהם את המלך הכובש, כי הם לחמו כנגדו, אלא שהוא ניצחם וכבשם, וכל עיקר דדמ"ד מחמת קבלת העם, ומיישב מצד שכן דרך כל המלכים, ונראה כוונתו שהמלך זוכה מצד דדמ"ד, ואין בזה משום דינא דגזלנותא, שכן דרך כל המלכים כשמנצחים במלחמותיהם.

פרק יג

האם דדמ"ד מדין קנין כיבוש מלחמה

א: שיטת הדבר אברהם והחזו"א שדדמ"ד מטעם כיבוש מלחמה.
ב: דברי הרשב"א שדדמ"ד אינו מכח כיבוש מלחמה. ג: מחלוקת רש"י
והרשב"א האם גוי קונה ישראל לעבד עברי בכיבוש מלחמה. ד: האם
הריטב"א סובר שדדמ"ד מכח כיבוש מלחמה. ה: עבודות מכח דדמ"ד.

דילפינן בגיטין (לח.) דנכרי קונה, וה"נ כח
המלכות תמיד על מה שהיא שולטת, וכן קבלו
רז"ל, ולא כתב משום קנין כיבוש מלחמה
ממש וכדבר אברהם, אלא ס"ל שכח שלטון
המלך הוא כעין קנין כיבוש מלחמה.

ב. בשיטת החזו"א יש לעיין, ע"פ מי
מהראשונים ביאר טעמו לדדמ"ד, דהנה
וודאי לא שייך לומר כדבריו בשיטת הרשב"ם
וסיעתו (פרק ז), שס"ל שדדמ"ד משום שהעם
מקבל על עצמו את דיני המלך, גם שיטת
הרמב"ם (פרק ח) שהעם קיבל את המלך על
עצמו (ולא את דיניו), לא עולה כשיטתו,
לדבריו עצם הכיבוש נותן יש כח למלך, ולא
מצד קבלת העם והסכמתם, גם בשיטת
הרשב"א והר"ן (פרק ב) שכח המלך על
המטלטלין משום שיכול לסלק מארצו מי שלא
עושה רצונו ודינו, א"א לפרש כשיטתו, שהרי
לדבריו אין צריך להגיע לזכות לגרש, אלא
בעצם שלטון המלכות יש הנהגה של כיבוש
גם על המטלטלין, גם בשיטת רבי אלעזר
ממיץ וסיעתו (פרק ב) א"א לומר כדבריו, דהרי
לשיטתם רק בקרקעות אמרינן דדמ"ד, והרי
הכיבוש נעשה גם במטלטלין, ולדבריו מדוע
לא יהא בהם דדמ"ד, וצ"ע.

שיטת הדב"א והחזו"א שדדמ"ד מטעם כיבוש מלחמה

א. בשו"ת דבר אברהם (ח"א סימן א ענף ב ס"ק
ה ד"ה ויותר נראה, ושם סימן יא ס"ק ז) כתב
שהמקור לדינא דמלכותא משום שזכה המלך
בכל ארצו על ידי כיבוש מלחמה, ושכן עולה
משיטת הרשב"א (יבמות מו.) והריטב"א (ב"מ
עג:), ובזה ביאר שיטת הראשונים (הו"ד בפרק
כג) שאין המלך יכול לחדש דינים, דלכאורה
הדבר צריך תלמוד, דמה עדיפי הדינים
הישנים מהחדשים, אך להנ"ל אתי שפיר
שהדינים הישנים התקבלו ע"י הכובשים, ועל
דעת כן חילקו את הקרקעות לעם, משא"כ
בדינים חדשים, ולדעה שהמלך קובע דינים
חדשים, הטעם משום שהכובשים חילקו את
הקרקע על דעת כן שיהיה למלך גם זכות
לחדש דינים, אך דבריו צ"ב, שא"כ לכאורה
בארץ המקור של המלך, באופן שמלכותו לא
נוצרה ע"י כיבוש אלא בהסכמת העם, לא יהא
דדמ"ד, גם אין בה טעם לחלק בין דינים
ישנים לחדשים.

בחזו"א (חור"מ ליקוטים טז ס"ק ט) כתב כעין
מש"כ הדב"א, וז"ל: "ובטעם
דדמ"ד, משמע דהוא כעין קנין מלחמה,

אמנם על הדבר אברהם אין להקשות כן, שאפשר ליישב שדבריו נאמרו בשיטת הרשב"א הר"ן והריטב"א שדדמ"ד מצד שהקרקעות של המלך, וע"ז כתב מקור מנין הקרקעות למלך מחמת שכבשו למלך את הקרקע, ואין להקשות דגם המטלטלין נכבשו למלך, (וכמו שנתקשנו בשיטת החזו"א) שלשיטתו אכן בתחילה הכיבוש כלל גם את המטלטלין, אלא שאחר כך וויתר המלך לעם על המטלטלין מחמת פחיתות חשיבותם, והשאר רק הקרקעות ברשותו, ועוד שהרי כדרכו של עולם במשך הזמן הרבה מן המטלטלין שבארץ באים מבחוץ, ולא היו בה בשעת הכיבוש כדי שנוכל לומר שזכה בהם בכיבוש הארץ, וכמו כן לאידך גיסא הרי המטלטלין כשמן כן הם מטלטלים ממקום למקום, ובודאי לא ישארו כולם במקום הראשון, ואין בהם כיבוש מלחמה.

עוד יש לעיין דבשלמא לדבר אברהם, שהארץ נמסרה למלך ע"י הכובשים, לא מסורה למלך אלא על דעת שיקבע דינים ישרים, אבל לא על דעת דינא דגזלנותא, אבל לחזו"א שהכיבוש נעשה מעצם המצב שהמלך שולט על העם, כיון שהמלך זכה בקנין כיבוש מלחמה בכל הנמצא בארצו, מדוע לא יוכל לעשות ברכושו כרצונו, ומה שייך לומר שדינא דגזלנותא לאו דינא, וכדעת כל הראשונים בפרק כט.

אמנם אין להקשות ממה דקי"ל דמוכס העומד מעצמו אין בו דינא דמלכותא, מדוע באמת אין בו דדמ"ד, והרי גם הוא זכה בכיבוש מלחמה, ועוד שכיון שמלכותו בכח הזרוע לכאורה יותר שייך לדון בו קנין כיבוש מלחמה, דאפשר לפרש כדעת הראשונים שפירושו שאין הכוונה במוכס למלך שכבש כל הארץ, אלא לאדם פרטי הגובה מכס

באונס, אבל אפשר לומר דאה"נ גם אדם פרטי אם יכבוש מדינה יאמר בו דדמ"ד, כי אז יהפך מיד למלך אותה המדינה, וככל המלכים השולטים בארצתם, עוד אפשר ליישב ע"פ המתבאר בפרק הקודם שטעם קנין כיבוש מלחמה משום שאין במלחמה ראווה שנעשית כדרך המלכים משום גזל, וא"כ אולי אפשר לומר שדווקא כאשר מלכות כובשת הוא כדרך המלכים, משא"כ באדם פרטי הכובש, עדיין אין שם מלך עליו.

אמנם הואיל ומהרשב"א (יבמות מו.) והריטב"א (ב"מ עג:) יש קצת משמעות שדדמ"ד הוא מכח כיבוש מלחמה, מוטל עלינו לבאר הסוגיא, ולאחר העיון נראה לכאורה מדבריהם להדיא שאדרבה שדדמ"ד אינו מכח קנין כיבוש מלחמה, אלא כפי שנתבאר שיטתם לעיל (פרק ב).

ג. איתא בגמרא יבמות (שם), "א"ל רב פפא לרבא, חזי מר הני דבי פפא בר אבא דיהבי זוזי לאינשי לכרגייהו ומשעבדי בהו, כי נפקי צריכי גיטא דחירותא או לא, א"ל, איכו שכיבי, לא אמרי לכו הא מילת, הכי א"ר ששת, מוהרקייהו דהני בטפסא דמלכא מנח, ומלכא אמר מאן דלא יהיב כרגא משתעבד למאן דיהיב כרגא". ופירש רש"י "דיהבי זוזי לאינשי לכרגייהו: כשאין (האנשים) נותנין כסף גולגולת למלך, תופסים אותם גבאי המלך, והני דבי פפא עשירים היו ופורעים המס לגבאי המלך, וקונין אותם לעבדים מהם, ועובדי כוכבים היו אותן הנקנין, וקא מיבעיא ליה אי הוי קנין, דלכי נפקי מיניה ליבעי גיטא דחירותא או לא, ומלכא אמר וכו', הילכך מכר הוא, ובעו גיטא דחירותא אי בעו לאיגיורי ולאשתרוי בבת ישראל", ובסוגיא זו התחדש שאדם שלא משלם מיסים יכול המלך למכרו לעבד, ומכירה זו מועילה לגמרי, ולא רק

דינא ד"מ מכח כיבוש מלחמה דמלכותא נז

ישראל לעבד עברי, מדוע לא פירש את הספק
בעבד עברי, והנפק"מ אם צריך גט שיחרור.

אך הרשב"א (שם ד"ה דיהיבי) נחלק על רש"י,
והעמיד את הסוגיא בישראל שנמכר
לישראל, בגלל שלא שילם המיסים, וז"ל:
"ולדידי קשיא לי, אי גוים נינהו, היכי סתים
לישניה, ואמר דיהבי זוזי אאינשי, דהוה ליה
למימר דיהבי זוזי אגוים, ועוד מאי קאמר
ומשתעבדי בהו עבידתא יתירתא, ... ואי לאו
דמסתפינא אמינא דישראלים נינהו, והיינו
דקאמר דמשתעבדי בהו עבידתא יתירתא,
וכתיב לא תעבוד בו עבודת עבד^ג, ובעא מיניה
אי בעי גיטא דחירותא, כיון דגבאי המלך
מוכרין לו, ופשט ליה דמוהרקינהו דהני
בטפסאי דמלכא מנח, דעל דעת כן הן באים
לדור בארצו, וכאלו לקחם במלחמה, שיש לו
בהן קנין גוף דכתיב וישב ממנו שבי, וזה
שמכרן לו גופן קנוי לו כעבדים עבריים,
שנמכרו לו ע"י גבאי המלך, וכי נפקי גיטא
דחירותא הוא דצריכין", כלומר שספק הגמרא
הוא האם יש קנין בישראל בגדר עבד עברי,
להצריכו גט שיחרור, או שאין קנין בישראל
אלא רק למעשה ידים, והכריעה הגמרא שכל
המלך הוא עד כדי לעשותו עבד עברי לגמרי.

וברשב"א ביאר כיצד חל דין עבד עברי ע"י
המלכות, וז"ל: "דעל דעת כן הן
באים לדור בארצו, וכאלו לקחם במלחמה,
שיש לו בהן קנין גוף, דכתיב וישב ממנו
שבי", כלומר דמחמת הסכמת העם להחשב
כאילו נשבו במלחמה, דעל דעת זה הם באים
לגור בארצו, נחשב הדבר כאילו קנאם ע"י
כיבוש מלחמה, ויש למלך כח של קנין הגוף
לעשות ישראל לעבד.

לשעבדו למלאכה, אלא גם לתת לו שם "עבד"
לכל דבר, וכגון להצריכו גט שיחרור.

ובתוספות (שם, ד"ה כי נפקי) משמע שפירשו
שרב פפא הסתפק האם דדמ"ד
או לא, וז"ל: "כי נפקי צריכי גיטא דחירותא
או לאו, מספקא ליה אי דדמ"ד או לא, ואע"ג
דלא קני גופיה הכא קני, או דלמא הכא נמי
לא קני אלא למעשה ידיו, ובנכריותן מיירי אם
היו באין להתגייר".

אמנם יותר נראה לפרש בדעת התוס' דגם רב
פפא מודה דאמרינן דדמ"ד, דהא בכל
מקום בש"ס קי"ל דאמרינן דדמ"ד בלא חולק,
גם ס"ל שהמלך יכול לשעבד למלאכה על
חיוב המיסים, אלא שנסתפק האם בכח דדמ"ד
אפשר לשעבד בדרגה של "עבדות", או רק
בדרגה של שיעבוד מלאכה, וכן מוכח
בתוספות הרא"ש (שם) וז"ל: "כי נפקי צריכי
גיטא דחירותא או לא, מספקא ליה אי דינא
דמלכותא היא למוכרם לעבדים, כשאינן
פורעין כרגא שלהם, ופשיט ליה דינא
דמלכותא היא, ואע"ג דעכו"ם לא קני גופיה,
דינא דמלכותא עדיף טפ"י". כלומר דנסתפק
האם ע"י דדמ"ד יש לעכו"ם זכיה בעבד בגדר
קנין גופיה, ולא לעצם שיעבוד העבד למלאכה,
(כי לגוים בעצם אין עבד אלא למלאכה ולא לקנין
גופיה), וכן מבואר בתוספת רבינו פרץ ע"ש^ג.

דברי הרשב"א שדדמ"ד אינו מכח כיבוש מלחמה

ד. לדעת רש"י הסוגיא איירי בעבד גוי, והספק
דרב פפא האם נעשה הגוי לעבד כנעני, או
שרק משתעבד למלאכה לבעליו הישראלי,
והנה אם יש למלך כח דדמ"ד לשעבד גם

ב. (וברבינו פרץ מבואר שסבר כדעת רש"י להעמיד הסוגיא בגוי, וגם בגוי הסתפקה הגמרא האם שייך בו קנין הגוף על ידי המלכות, כיון שאין עבדות אפילו של גוי לגוי ללא כח מלכות).
ג. כלומר שאסור לרדות בישראל עבדות עבד, אבל ישראל יכול להעשות עבד עברי, וא"כ הנפק"מ בספק הגמרא אם נהפך לעבד, הוא גם לגבי זה אם הוא רק חייב לעבוד, או שזה כשינוי בגופו, ונעשה לעבד עברי.

והעולה מדבריו שעיקר טעם דדמ"ד משום קבלת העם, ואולם כדי שיהיה קנין הגוף למלך שיוכל לעשותם לעבדים, צריך להגיע להסכמת העם להחשב ככבושים במלחמה, אבל לגבי שאר הענינים התלויים בדדמ"ד די בכך שבני העם מקבלים על עצמם את דיניו, ואזיל לשיטתו (נתבאר לעיל פרק ב ופרק ד) שהטעם לדדמ"ד דמכח בעלות המלך על קרקע הארץ, בני העם מקבלים על עצמם לעשות כדינו, כדי שניחם לגור בארצו, ועל הדבר אברהם צ"ע, כיצד פירש שטעם הרשב"א לדדמ"ד מכח קנין כיבוש מלחמה, והרי להדיא פירש הרשב"א בטעמו משום שעל דעת כן באו לגור בארצו, ורק כדי לבאר מכח מה יכול המלך להחיל על ישראל דין קנין הגוף בדין עבד עברי, אע"פ שאין גוי קונה ישראל לעבד עברי אלא למלאכה, כתב שעל ידי כיבוש מלחמה יש לגוי בישראל קנין הגוף דעבד עברי, אבל ללא צורך זה, לא הווקק לטעם של כיבוש מלחמה, והיה די בטעם שעל דעת כן באו לגור בארצו.

גם מה שכתב הדבר אברהם שמלשון הרשב"א מבואר דזכות המלך בקרקעות מחמת כיבוש המלך, (הו"ד דבריו בהערה כאן), ובפרק ו לגבי מקור זכות המלך בקרקע, לכאורה מהרשב"א נראה להפך שרק מחמת שהארץ של המלך, והם רוצים לגור בארצו, מקבלים ע"ע להיות ככבושים במלחמה, ומשמע שהארץ עצמה של המלך אין הדבר מכח כיבוש מלחמה, אלא הביאור כמש"כ לעיל (פרק ו) שזכות המלך בקרקע מחמת שהעם מקנים את הארץ למלך, או כשני הביאורים האחרים שנכתבו שם, ע"ש.

עוד יש לבאר דמדברי הרשב"א נראה שרק לפי פירושו צריך ליישב כך, אך לפרש"י ניחא, וצ"ב מדוע לפירוש רש"י לא נצטרך להסביר כיצד יכול המלך לעשות גוים לעבד כנעני, עוד יש לעיין מפני מה לא פירש הסוגיא לגבי עבד עברי, וביותר שבגמרא (ב"מ עג:), והיא כעין הגמרא ביכמות (מו). מדובר בהכרח לגבי עבד עברי, "אמר ליה רב פפא לרבא, חזי מר הני רבנן דיהבי זוזי אכרגא דאינשי, ומשעבדי בהו טפי, אמר ליה, השתא איכו שכיבא לא אמרי לכו הא מילתא, הכי אמר רב ששת, מוהרקייהו דהני בטפסא דמלכא מנח, ומלכא אמר מאן דלא יהיב כרגא לשתעביד למאן דיהיב כרגא", כלומר שהקונה משלם בעבור האדם הנמכר לו את חוב המס, וכנגד זה הוא עובד אותו יותר מחוב המס, ונתקשתה הגמרא כיצד זה מותר, והרי יש בזה רבית, ותירצה שהם עבדים מחמת צווי המלך ולא מרצונם, וע"כ אין הם משיבים יותר מהפרעון, ואין בזה איסור רבית, ואמנם מתוך סוגיית הגמרא מוכח להדיא דאיירי בישראלים, שהרי הגמרא דנה על איסור רבית, גם רש"י פירש (ד"ה בטפסא) "והרי כולם עבדים לו שדדמ"ד", וא"כ מוכח מדבריו שדינא דמלכותא מחיל על יהודים דין עבד, וא"כ מדוע בסוגיא ביכמות (מו). העמיד דווקא בעבד כנעני.

מחלוקת רש"י והרשב"א האם גוי קונה ישראל לעבד עברי בכיבוש מלחמה

ואפ"ל דשיטת רש"י שגוי אינו קונה ישראל לעבד עברי אף לא בכיבוש מלחמה, ומה שכתב בב"מ (עז:): שקונה, אין זה אלא

ד. וז"ל הדבר אברהם: "ויותר נראה דדמ"ד ילפינן מהא דגיטין (דף לח.) וישב ממנו שבי, דאומות העולם קונה בכיבוש, וא"כ הוא הבעלים, ויכול להפקיר וליתן למי שירצה בכל דבר, ולענין קרקעות מפורש הכי בר"ן ובשטמ"ק (גדרים כח:), ולענין השווקים ורחובות בשו"ע (חו"מ סימן קסב סעיף א), אבל אם נתן להם המלך רשות להעמיד דלתות במבוי שלהן, דדמ"ד, כי השווקים והרחובות שלהם, ויכולין לעשות בהם מה שירצו".

דינא ד"מ מכח כיבוש מלחמה דמלכותא נט

נותנים כסף גולגלתם, היה הגזבר תופסם ומוכרם לעבדים, להני דבי פפא שהיו עשירים, וקא מבעיא ליה אם הוא קנין, דלכי נפקי מיניה צריכין גיטא דחרותא, ושלא יוכלו להתגייר שלא מדעתם, ובכלל זה ג"כ אם יכול להטבילם לשם עבדות בע"כ כדין עבדים, כדבעינן למימר לקמן, אלא דחדא מגו תרתי בעי. ואין פירוש זה נכון, חדא דא"כ למה לן למקפד ולמנקט דמשתעבדי בהו עבידתא יתירתא^ה, כיון דגוים גינהו, ועוד דלישנא ד'אינשי' לא משמע משום גוים, ועוד דבפרק איזהו נשך הביאנו לענין רבית, ...והנכון דהני אינשי ישראלים היו, וקא מבעיא לן אם יש כח למלך וגזבר שלו למוכרם לעבדים, שיהא נדון כעבד עברי שגופו קנוי, וצריך גט שחרור, או אם אינו קנין ואינו אלא כחוב בעלמא, ואין להם להשתעבד בהם אפילו כדין עבד עברי, ולא יותר מכדי המס שפרעו בשבילם, ואם עשו כן יש בו איסור עובד בישראל ואיסור רבית, ונקט עבידתא יתירתא מפני שהיו משתעבדים בהם יותר מכדי הכרגא, ופשיט ליה דמכירת הגזבר מכירת עבד גמור, כי המלך קנאם במלחמה, ועל מנת כן הניחם בארצו, שאם לא יפרעו המס שיוכל למוכרם לעבדים, הילכך הרי הם עבדים גמורים, וצריכים גט חירות ממנו, כדין עבד שגופו קנוי, (והוסיף, וא"ת והא קי"ל שאין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג, י"ל דההיא לענין דיני עבד לצאת בשש או בסימנים, או להתירו בשפחה, אבל מ"מ קנוי הוא קנין הגוף לענין שעבוד, ולהצריכו גט או לקנות עצמו בכסף, ולא סגי ליה במחילה^ה, וכלשון הריטב"א כתב גם בנמוקי יוסף בשם הריטב"א שהביא בשם רבו, אך קשה שביד רמה והריטב"א מכת"י בגיטין לז: (הו"ד בפרק הקודם), כתבו שאין לגוי קנין בישראל, רק למעשי ידים, וצ"ע).

למלאכה, שחייב לעבוד כהוראת המלך, אבל לא לקנין עבד עברי, ולזה האריך הרשב"א לבאר שלומדים מ"וישב ממנו שבי", שע"י כיבוש מלחמה יכול גוי לשעבד ישראל לעבד עברי, ולכך הסיק דכל ישראל הדר בצלו של המלך, מקבל על עצמו ליתן כח זה למלכות, ואין צריך לזאת מלחמה ממש, כי די בקבלת מרות המלך להחשב ככיבוש מלחמה.

אך הרבה ראשונים חולקים על הרשב"א, וסוברים שאין מלך עכו"ם קונה ישראל לעבד על ידי כיבוש מלחמה, וכמו שהובא (בפרק הקודם) מהיד רמה (שהו"ד בטור) ומהריטב"א, שאפילו עבד עברי שנקנה לגוי בכיבוש מלחמה, נקנה רק למעשה ידיו, ואין דינו כעבד עברי גמור, וכן מדויק מדברי הרמב"ם (שהובא שם) שרק גוי נעשה עבד כנעני ע"י כיבוש מלחמה, (ועיין בדבר אברהם (ח"א סימן יא סעיף א) שהאריך בשיטות אלו), ולזה לא פירש רש"י הסוגיא בעבד עברי, ורק הרשב"א לשיטתו הוצרך להגיע לדינא דכיבוש מלחמה, כי ללא כיבוש מלחמה גם לדבריו אין קנין לגוי בישראל לעבד עברי.

ומ"מ עיקר כח המלך לשעבד לעבדות משום קבלת העם, וכ"כ הרמב"ן (רבו של הרשב"א ביבמות מו.) ז"ל: "משום דכיון דמקבלים הם מלכותו, ומקבלין הם גזרותיו, הרי הם כנמכרים לדעת עצמם, והוה ליה גוי גופיה, והיינו דקאמר מוהרקיהו דהני בספטא דמלכא מנח...", אלא שהרמב"ן מעמיד הסוגיא בעבד כנעני, וכשיטת רש"י, והרשב"א העמיד בעבד עברי, ולכך הוצרך לבאר משום כיבוש מלחמה.

דעת הריטב"א בנדון

כתב הריטב"א ביבמות (מו.), "פרש"י ז"ל כי האנשים הללו גוים, וכשלא היו

ה. כך היה גירסתם בגמרא, כמבואר בתוספות ישנים עיין שם.

הקודמים), ולא מצאנו באחד מהראשונים שיאמר שטעם דדמ"ד מחמת קנין כיבוש מלחמה, ולא הזכירו ענין כיבוש מלחמה אלא בסוגיא דעבדות, והלא דברים בגו, לכן נראה שלא הוזקקו לטעם זה, אלא כדי שיהא כח למלך לשעבד לעבדות בדרגה של שעבוד הגוף, ולזה אין די בשאר הטעמים שהוזכרו בדדמ"ד, והוצרכו לחדש שבגלל בעלות המלך על הארץ, יש לו גם על העם כח כיבוש מלחמה, זאת ועוד, שהרי עד שלא נחלקו הרשב"א והריטב"א ע"ד שיטת רש"י שהעמיד הסוגיא בעבד גוי, לא הזכירו כלל לטעם דכיבוש מלחמה, ורק לאחר שנחלקו ופירשו הסוגיא בעבד עברי, הוצרכו להגיע לטעם דכיבוש מלחמה, א"כ מוכח שלא בא טעם זה אלא לבאר שמלך יכול לשעבד עבדים בדרגה של שעבוד הגוף.

וזה"ל הריטב"א (ב"מ דף עג:): "וא"ל מוהרקייהו דהני בטפסא דמלכא מנח, ומלכא אמר מאן דיהיב כרגא משתעבד במאן דלא יהיב כרגא, כלומר כי כשיפרעו הכרגא של אלו למלך, קנאום באותו כרגא כקונה עבד עד שיפרעום, ואין המעות חוב, והמלך יכול הוא למכרם, שכן זכה בהם בכבוש הארץ, וגוי קונה ישראל במלחמה, כדאיתא בפרק השולח (גיטין לח.), והמלך מוכר זכותו לדבי פפא, כגוי שמכר עבדו לישראל, והרי הוא קנוי לו בקנין הגוף, והבא מחמת הגוי הרי הוא כגוי, והיינו דאמרינן בפרק החולץ דלכי נפקי צריכי גיטא דחירותא, וכדפרישנא התם שפיר, ולא שייך בהא אין עבד עברי נוהג בזמן שאין היובל נוהג, שאין זה מותר בשפחה, ואין דיני עבד עברי נוהגין בו כלל, וכדפרישנא בפרק השולח".

ונראה שגם כאן אפשר לדחוק כנ"ל דלשון כיבוש מלחמה שכתב, כוונתו שכיון

והנה מלשונו משמע שזכות המלך בעם מצד כיבוש המלחמה, דלא כתב כהרשב"א: "וכאילו לקחם במלחמה", ועוד יש לעיין דפתח בכך שהמלך קנאם בכיבוש מלחמה, ואח"כ הוסיף "שעל מנת כן הניחם בארצו", וקשה כיון שיש קנין כיבוש מלחמה למה הוצרך לטעם דעל מנת כן הניחם בארצו, עוד י"ל דבשלמא במדינה שכבש יש דדמ"ד מכח כיבוש מלחמה, אך בארצו המקורית הרי העם בחר בו למלך, ולא כבשה.

לבן נראה שיש לבאר דעת הריטב"א כפי מש"כ לעיל בדעת הרשב"א, (וכן מסתבר, כי הריטב"א תלמיד הרשב"א, ולהדיא כתב שדבריו מדברי רבו), שהמלך קיבלם לגור בארצו בתנאי שישכמו להכניע עצמם לפניו כאילו כבשם במלחמה, עד כדי כך שיוכל למכרם לעבדים כשלא ישלמו מסים, ואף שבפועל לא הייתה מלחמה, קבלת מרות מהני כאילו הייתה מלחמה, דמה שנא קבלת מרות בהסכמה מקבלת מרות במלחמה, ומסתברא דעדיפא מינה.

ואם כן החילוק בין הרשב"א לריטב"א, שלדעת הרשב"א קבלת המרות היא מרצונם, ולדעת הריטב"א מחמת רצונם לגור בארצו הוצרכו לקבל כן, ובפרק ד גס הובא שהרשב"א בכמה מקומות ביאר ג"כ כהריטב"א, שמחמת רצונם לגור בארצו מוכרחים הם לקבל ע"ע כן, ונתבאר שם דמחמת שהעם רוצה לגור בארצו של המלך, הם חייבים לקבל על עצמם את דינו, ולתת לו זכות לכופם לעבדות באם לא ישלמו לו המיסים, כי אל"כ יגרשם המלך מארצו, וא"כ מתאימים דברי הרשב"א והריטב"א.

ובן נראה, שהרי הרשב"א בתשובותיו (הו"ד בפרקים ב, ד), ביאר טעם דדמ"ד, וכן שאר הראשונים ביארו טעמים לדדמ"ד (הו"ד בפרקים

דינא ד"מ מכח כיבוש מלחמה דמלכותא סא

הראב"ד, רש"י, ע"פ הסוגיות ביבמות ובב"מ, שיש כח ביד המלכות לשעבד ישראלים לעבדים, (וכן לשעבד גוים לעבד כנעני), אך נחלקו האם יהיה בהם קנין הגוף או רק קנין מעשה ידיים.

אך שיטת הראב"ד (שיטה מקובצת בב"מ עג:), ובהשגות הלכות עבדים פרק א הלכה ח) שבסוגיא נתחדש הכח לשעבד את הישראל כפועל גם יותר משיעור חובו למלכות, ושאינ בזה משום איסור רבית, כי להעביד בתמורה לחוב המיסים הוא דינא דמלכתא, ולא דינא דחמסנותא, כי כן דרך המלכים, אך אין מקור בסוגיא לכח המלך לכוף לשעבד לעבדות.

אמנם בשו"ת הרא"ש (כלל סח סימן י) העלה שיש כח למלך לשעבד לעבד עברי, וז"ל: "ואפילו אם שעבד גופו לכך, אין השעבוד חל על גופו, דאם שעבד גופו למוכרו כעבד, אין שעבוד זה חל, דאין עבד עברי נוהג בזמן הזה, וגם המלוה עצמו אינו יכול להשתעבד בגופו, וכ"ש ליסרו עד שיפרע לו אינו רשאי, דתנן: האומר סמא את עיני, קטע את ידי, שבר את רגלי, חייב, ע"מ לפטור, חייב, וא"כ למה יתפשטו, להשתעבד בו, אינו רשאי, ליסרו, אינו רשאי, וכל זה בחוב שמלוה אדם לחברו, אבל במס המלך, נהגו הקהלות לתפוס כל מי שאינו פורע מס המלך, ודמ"ד".

ויש לעיין לשיטת הרא"ש ורבי אליעזר ממיץ (הו"ד בפרק ב), שאין כח למלך בדמ"ד אלא לגבי הקרקעות שהם שלו, אבל במטלטלין אין דמ"ד, א"כ לכאורה כ"ש שהאנשים עצמם לא גרעי מטלטלין, ומנין למלך כח לשעבדם לעבדות, ונראה ליישב ע"פ מה שנתבאר לעיל (פרק ה), שגם לרא"ש אף שדמ"ד נאמר דווקא לגבי קרקעות שהם

שבאו לגור בארצו, מחויבים הם לדינו, כאילו כבשם במלחמה, ולכך יכול לשעבדם לעבד עברי, ודלא כדעת רש"י והראשונים שאין יכול לשעבד לעבד עברי, אלא רק למעשה ידיים.

ועיין ברבינו קרשקש (גיטין לז:): שכתב: "ותדע לך מדאמרינן ביבמות (מו.) ומייתי לה נמי בב"מ בפרק איזהו נשך (עג:), דאמרינן התם א"ל רב פפא לרבא, חזי מר הני דבי פפא בר אבא, דיהבי זוזי אכרגא דאנשי, ומשעבדי בהו טפי, א"ל ולא אמרי לכו, הא מילתא אמר רב ששת מוהרקייהו דהני בטפסא דמלכא מנח, ומלכא אמר מאן דלא יהיב כרגא משתעבד למאן דיהיב כרגא, ואמרינן התם ביבמות, דלכי נפקי צריכי מנייהו גיטא דחירותא וכו', משמע דבמלך אית בהו קנין הגוף, ולא נפקי במחילה אלא בשטר, והא התם המלך לא קנאם בדמים, אלא זכה בהם בחזקה שהחזיק בהם מחמת מלחמה, ששבה אותם מתחלה, מכל הני משמע דגוי יש לו בישראל קנין הגוף, ואצ"ל בעבד", ואפשר לפרש דבריו שאע"פ שלא כבש ארצו במלחמה, די בכך שהעם חיים תחת שלטונו וזה הוא הכיבוש בהם (וכעין שכתב החזו"א הו"ד בריש הפרק), ואף שאין זה כ"כ פשטות דבריו, הרי כבר מצאנו כן בריטב"א דס"ל דתמורת מה שמניחם לגור בארצו כובשם לעבדים, הרי שכיבוש מלחמה לעבדות הוא תולדה מבעלות המלך על הקרקעות.

העולה: אין לפרש שכוח המלך בקרקעות משום כיבוש מלחמה, אלא אדרבה בגלל זכות המלך בקרקעות נחשב כאילו כבשם במלחמה.

עבדות מכח דינא דמלכותא דינא

עוד עלה: דשיטת הרשב"א, הריטב"א, הנמוקי יוסף, רבינו קרשקש, הרא"ש,

לרבינו יונה דס"ל שכח המלך בדדמ"ד
אינו יתר על כח בי"ד, וכמו שכח
בי"ד בהפקר בי"ד רק להפקיר ולא להקנות,
ה"ה כח המלך, יש לעיין כיצד המלך משעבד
לעבדות מכח דדמ"ד, וגם לשיטת הראשונים
שדדמ"ד משום קבלת העם לדיני המלכות,
נתפרש בצד השני (פרק טו) הטעם, דכמו
שלטובי העיר שהוסמכו ע"י בני העיר נמסר
כח הנהגה על עניני העיר, ה"ה למלכות, א"כ
יש לדון האם בכח בני העיר לשעבד
לעבדות, וכבר דן בדבר אברהם (ח"א סימן יא
ס"ק ז, יא) האם בכח הפקר בי"ד הפקר ניתן
לשעבד לעבדות.

של המלך, בכל מה שנוגע לזכות המלך
בקרקות, העם משעבדים גם את המטלטלין
למלך, כגון לחוב מיסים בעבור זכות המגורים
בארץ המלך, וא"כ ה"ה שהאנשים משעבדים
עצמם למלך בעבור חוב המיסים, ויכול המלך
למוכרם לעבדים.

ואולי לזה נתכוון במה שנקט שני טעמים,
א: מנהג הקהילות, ב: דינא דמלכותא,
שהכוונה שכן קיבלו היהודים על עצמם לתת
גם כח למלך לתפוס כל מי שלא משלם המס,
וממילא כאשר העם מקנים כח זה למלך, יש
לו זכות לעשות כן משום דדמ"ד.

פרק יד

מקורות מהמדרשים לדינא דמלכותא

אל תבהל מפניו תלך, לפי שאין מבטלין אתכם מן המצות אלא שתכפרו בהקב"ה, לפיכך על דברת שבועת אלהים, וכן עשו חנניה מישאל ועזריה בשעה שהעמיד נבוכדנצר את הצלם, ...אלא אמרו לו נבוכדנצר לא חשחין אנחנו על דנא פתגם להתבותך, אם למסים אם לארנוניות ולכל מה שאתה גוזר, 'אני פי מלך שמור' ואתה מלך עלינו, אבל לכפור בהקב"ה וכו'".

עוד הוסיף במדרש במדבר רבה (פרשת נשא פרשה יד סימן ו) להשוות את החיוב לשמוע בקול מלך ישראל עם החיוב לשמוע בקול מלך גוי, וז"ל המדרש: "הדא הוא דכתיב (קהלת ח) אני פי מלך שמור וגו' אם יאמר לך המלך שיהא מוראו עליך ותשמור גזירתו שמור גזירת פיו, וכה"א (דברים יז) שום תשים עליך מלך שיהא מוראו עליך, ואומר (יהושע א) כל איש אשר ימרה את פיך וגו', ...האני שיאמר לך פי המלך שתהא אימתו עליך, שמור שלא תמרוד על צויו, יכול אפילו יאמר לך לעבור על דברי המקום, ת"ל (קהלת ח) ועל דברת שבועת אלהים, בא הכתוב להודיעך שדברת שבועת אלהים יהיה עליון על צווי בשר ודם, שתבטל רצון בשר ודם מפני רצון אלהים וכו'", ודברים אלו נמצאים

א. כתב הרמב"ם (ספר המצוות עשה קעג) שבכלל מצוות מינוי מלך לפעול כפי הנהגתו, ולעשות מצוותו, וז"ל: "שצונו למנות עלינו מלך מישראל יקבץ כל אומתינו וינהיגנו, והוא אמרו יתברך שום תשים עליך מלך, ...וכל זמן שיצוה המלך הזה צווי שלא יהיה סותר מצוה מן התורה, הנה אנחנו חייבים לשמוע מצותו, ומי שיעבור על מצותו ולא ישמע אליו, הנה מותר למלך להרגו בכל עניין שירצה, וכמו שאמרו אבותינו על עצמם (יהושע א) 'כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע אל דברך לכל אשר תצונו יומת', וכל מורד במלכות יהיה מי שיהיה דמו מותר למלך"א.

וביציא בזה מצאנו במדרשים חיוב לשמוע בקול מלך גוי, וז"ל מדרש תנחומא (פרשת נח סימן י): "זה הוא שאמר הכתוב 'אני פי מלך שמור על דברת שבועת אלהים' (קהלת ח), אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, משביע אני עליכם שאם תגזור עליכם מלכות גזירות קשות, אל תמרדו עליה בכל דבר שהיה גזור עליכם, אלא פי מלך שמור, אבל אם תגזור עליכם לבטל התורה ואת המצות אל תשמע לה, אלא אמור לה אני פי מלך שמור בכל מה שאתם צריכים, אבל על דברת שבועת אלהים

א. וכ"כ בספר החינוך (מצוה תצז) "ומה שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין יט:) שום תשים עליך מלך, שתהא אימתו עליך, כלומר, שנירא אותו ונאמין לדבריו בכל דבר שלא יצוה כנגד התורה", ונראה שפירוש 'שנאמין לדבריו' היינו שנעשה כדבריו, ולמד את החיוב לשמוע בקול המלך, מהחיוב לירא את המלך, שבכלל זה לשמוע בקולו.

מתדע וכו', ולא למד זה מהפסוק, ואולי גם הגאון מודה דדמ"ד משום הסכמת העם לקבל ע"ע את המלכות, אלא שבדברים שנקבעים ע"פ דעת בני האדם, והאדם אינו אומר בפיו מה דעתו, יש קושי, שהרי יש באדם לפעמים כמה דעות, וקשה לדעת בירור מה דעתו העיקרית, וגם בענין של קבלת המלכות יש ספק בדעת בני האדם, אך כיון שע"פ התורה הוא דבר ראוי שיהיה כח למלך, אנו אומרים שעיקר דעת בני האדם כדעת התורה לתת כח למלכים, ודומה לדבר מצאנו בתוספות (גיטין ט. ד"ה ואינו חוזר) וז"ל: "וא"ת כיון דסתמא דדעת של שכיב מרע לחזור בו אם יעמוד, אמאי אינו חוזר בעבד, וי"ל דהכל תקנת חכמים היא, גם מה שחזר בנכסים, גם מה שאינו חוזר בעבד, דסתמא דעתו כמו שיאמרו לו חכמים", והיינו טעמא שאע"פ שיש לאדם דעת כיצד לנהוג, יש לכל אדם דעת כללית לנהוג כדעת תורה.

אלא שיל"ע בדברי הגאון, שהרי פסוק זה (נחמיה ט לו) נאמר על ידי עזרא, לומר בכאב ובצער שכן המציאות המרה שבני ישראל מסורים ביד האומות, ולא בא לומר שיש להם זכות לעשות כך, אלא לומר ש"ובכל זאת אנחנו כרתים אמנה" עם הקדוש ברוך הוא, (נחמיה י א, והוא הפסוק הבא אח"כ), גם חפשי ולע"ע לא מצאתי בשום מדרש או אחד מן המפרשים ללמוד כן מפסוק זה.

בכמה וכמה מדרשים, שלמדו שיש חיוב לעשות כדברי מלך גוי ולשלם מיסים, מהפסוק 'אני פי מלך אשמור'^ב.

ואף שיש מהמדרשים מקור לחיוב מיסים, ולשמוע בקול מלך גוי, אין עדין מקור לדמ"ד, כי דינא דמלכותא חל גם בעצם הממונות, ובכחו לשנות הבעלות והקנינים, וכדין התורה בדיני הממונות, וכפי שיתבאר בע"ה (לקמן פרק יט), ומהמדרשים אלו לא מצאנו אלא שיש מצווה לשמוע בקול המלך, ולא שדינא דמלכותא דינא, ובמלך ישראל זה בכלל מצוות מינוי מלך ויראתו, ובמלך גוי זה מצווה מדברי כתובים^ג.

ב. בתשובת הגאונים ב"תשובה לגאון לא נודע למי" (הוצאת אסף תש"ב) כתב וז"ל: "הם (השטרות) כשרות כי כן הייתה מאמר שמואל, כי כאשר השליט הקב"ה את המלכויות בעולמו, כך השליטן על ממון בני אדם לשלוט בו כרצונם, ואפילו ישראל, ככתוב 'ועל גויתנו משלים ובבהמתנו כרצונם'" (תשובה זו הובאה באנציקלופדיה תלמודית ערך דמ"ד כך ז, טור רצה).

ואפשר שאין הכרח שהגאון חולק על ביאורי הראשונים לדמ"ד, ולמד כפשוטו שדמ"ד בגלל שה' השליט את המלך על הממון, שהרי סו"ס שמואל לא פירש כן טעמו, וגם רבא (ב"ק קיג:) הביא ראיה לשמואל

ב. אמנם בכמה מדרשים פירשו "אני פי מלך אשמור", שהכוונה למלכו של עולם הקדוש ברוך הוא.
ג. ועיין בתומים (סימן עד ס"ק יג) שכתב וז"ל: "ובאמת יש לי קצת קושיא לשיטת האומרים דבענייני מטבע בכל דבר דינא דמלכותא דינא, אם כן הא דמשני הגמרא (ב"ק צז:) במה דפריך אי מלכויות מקפידות היכי מצי ממטי ליה, ומשני דלא בחשי, וקשה מה בכך, הא מ"מ צווי מלכות שלא להוציאו חוץ למדינה, ואם כן אותו שמוציא עובר על צווי מלכות, והרי הוא איסור כיון דדינא דמלכותא דינא, וכי מלך ישראל המצוה לבל יוציאו מטבע חוץ למדינה, וכי רשאים לעבור מצותו, ואי דינא דמלכותא דינא הרי זה איסור לעבור דתו ומצותו, ומה נפ"מ אי בחשי או לא, ויש ליישב דוקא הנוגע לממון דינא דמלכותא, אבל לא בשאר צווין, וזה אינו נוגע לממון כיון שמוציאו ממדינתו, ולכאורה בפשטות אפ"ל ע"פ מש"כ רש"י (שם ד"ה ומשני דלא בחשי) "שאיין מקפדין כל כך", כי דינא דמלכותא שאין מקפדין עליו כ"כ, אכן הוא דין קלוש יותר, דזה גופא קביעת המלכות שאין להקפיד ע"ז כ"כ.

דינא כח המלך במדרשים דמלכותא סה

רק הגדרה עד היכן מגיע כחו של מלך למיגדר מילתא.

ד. בגמרא (ב"ב ח:) נלמד מהתורה לפטור תלמידי חכמים ממיסים, "רב נחמן בר רב חסדא רמא כרגא ארבנן, א"ל רב נחמן בר יצחק עברת אדאורייתא ואדנביאי ואדכתובי, אדאורייתא דכתיב (דברים לג) 'אף חובב עמים כל קדושו בידך', אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אפילו בשעה שאתה מחבב עמים, כל קדושו יהיו בידך". ויל"ע כיון שדדמ"ד מחמת הסכמת העם או מחמת בעלות המלך על הקרקעות, כיצד יפטרו תלמידי חכמים מן המיסים, ומהיכן תפטרם אחר שיש הסכמת העם למלך, או בעלות למלך על קרקע הארץ.

ואם נאמר שאין מקור כח דדמ"ד מצד דיני הממונות לחוד, אלא מצד שכן הסכימה התורה שראוי הדבר שדדמ"ד, ושישמעו לקול המלכות וכדמשמע במדרשים הנ"ל, א"כ יש לומר שהתורה שחייבה לשלם מיסים למלך, פטרה את תלמידי חכמים מתשלום, כדי לא ימסרו בידי האומות^ד.

וראיה לדבר משו"ת מהרי"ט (חו"מ ח"ב סימן נט) שביאר בשיטת הרמב"ם וסיעתו, דסברי שגם כאשר המלך גוזר מס לפי מספר הגולגלות, כיון שהטיל המס על כל העיר ביחד, ולא הטיל המס לכל גולגולת בנפרד, אין תלמידי חכמים חייבים לשלם, לפי שאין לגוים שלטון על התלמידי חכמים, וז"ל: "והיינו דכתיב כל קדושו

ג. ובשו"ת חתם סופר (ח"א או"ח סימן רח) חידש לימוד לדדמ"ד, וז"ל: "דדמ"ד נראה לי דנפקא ליה מקרא דדברי קבלה, והוא, 'נתן את הכרם לנוטרים' (שיר השירים ח יא), ושמואל לטעמיה (שבועות לה:) מלכותא דקטלא חד משיתא בעלמא לא מיענש, דכתיב (שה"ש שם) ומאתים לנוטרים את פריו, ואע"ג דכתבו תוספות למלחמת רשות, לאו דוקא, אלא לצורכו וכבודו, לאפוקי ברצחן וחמסן בעלמא, דגולנותא דמלכותא לא דינא, אלא דינא דמלכותא ובמשפט יעמיד ארץ".

עוד כתב כע"ז (ח"ה חו"מ סימן מד) "והנהגה הא דפשיטא לשמואל דדמ"ד, נ"ל שרשו בנוי אהא דשמואל (שבועות לה:) ומאתים לנוטרים את פריו, עיין שם דלאו דוקא קטלא, אלא לרבותא נקיט אפילו אי צריך למקטל, כגון למלחמותיו, כמ"ש תוספות שם, כיון דצורך נטירת הכרם הוא היינו תיקון המדינה שפיר דמי, כש"כ ממונם אפילו בשעת שלום לצורך הנהגה שפיר דמי, והא דחד משיתא דהיינו חומש מלבד מאתים מאלף, בנוי על חק יוסף החמישית לפרעה וארבע הידות ליושבי הארץ, כנלע"ד דליכא מידי דלא רמיזא באורייתא".

שוב מצאתי ברשב"א שכתב (שבועות שם): "פירוש דהיינו ארבעה חולקי דעלמא מתים בדרך כל הארץ או על פי סנהדרין דשכינה עליהם, ואין רשות למלך לדונן להרגן בדיני המלכות", וכ"כ בריטב"א (שם), ומבואר כחתם סופר שלאו דווקא במלחמה, אמנם הם לא הביא מכאן מקור לכח המלך,

ד. והמשך הגמרא: "אדנביאי דכתיב (הושע ח) גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם, ויחלו מעט ממשא מלך ושרים, אמר עולא פסוק זה בלשון ארמית נאמר, אי תנו כולהו עתה אקבצם, ואם מעט מהם יחלו ממשא מלך ושרים, אדכתובי דכתיב (עזרא ז) מנדה בלו והלך לא שליט מרמא עליהם, ואמר רב יהודה מנדה זו מנת המלך, בלו זו כסף גולגלתא, והלך זו ארנונא"

דאשתרושי משתרשי בהדייהו, וכתוב נמי
מנדה בלו והלך לא שליט למרמי עליהון^ה,
מדכתיב לא שליט, דייקנן דהול^ל לא לרמו
עלייהו, אלא דה"ק אין לנו שלטנות להטיל
עליהם דלא אתמסור בידייהו, דכתיב כל
קדושיו בידך^ה.

ובעיקר גדר פטור תלמידי חכמים ממיסים
הארכנו בע"ה פרק נט, ויש בדבר
חמש שיטות בראשונים, ושם נתבאר טעם
פטור תלמידי חכמים, ע"ש.

בידך, שאף בשעה שחבבן הקדוש ברוך הוא
לא מסרן לת"ח בידם, כי הא דאמרינן בפ"ק
דע"ז, דרוכיאל שרו של פרס נקיט כתב
בידיה, ואמר הבו לי רבנן, לא יהבו ליה,
הילכך כשבאה פורענות לעולם, ח"ו לא
על ת"ח תהיה המגפה, וכתוב נמי גם כי
יתנו בעכו"ם עתה אקבצם, אם כלם יתנו
או רובם מיד היו נגאלין, ואם מעט הם
יחלו ממשא מלך ושרים, משמע שבזכותם
הקלנו מעליהם משא המסים, הילכך אפילו
דבר הקצוב עליהם לא יטלו מהם,

פרק טו

מדוע מהני קבלת העם לדדמ"ד, והאם צריך את הסכמת כל העם

א: מפני מה מהני קבלת העם. ב: משום מתנה שומר חנם להיות כשומר שכר. ג: התורה קבעה כח להנהגת העם. ד: גדר כח הנהגת בני העיר. ה: משום עשו שאינו זוכה כזוכה. ו: דדמ"ד ללא קבלה מפורשת של החוק. ז: האם צריך קבלת כל העם. ח: האם בביטול הסכמת העם, סר כח המלך.

מפני מה מהני קבלת העם

א. לעיל (פרק ז) הובא דעת הרשב"ם וסיעתו, שטעם דדמ"ד משום שבני העם קיבלו ע"ע את חוקי המלך, גם לדעת הרשב"א וסיעתו (פרק ב) שדדמ"ד מכח בעלות המלך בקרקע ארצו, נתבאר לעיל (פרק ד) שדדמ"ד אינו רק מחמת בעלות המלך בקרקעות, אלא שמחמת בעלותו העם מקבל ע"ע את חוקי המלך, ולכך אמרינן דדמ"ד גם במטלטלין, גם לרא"ש וסיעתו שדדמ"ד נאמר רק בקרקעות, נתבאר לעיל (פרק ה) שבנוגע לקרקעות העם מקבל ע"ע את חוקי המלך, ויש לברר כיצד מהני קבלת העם לדיני המלך כדי להחיל זאת על העם.

אמנם לשיטת הרמב"ם (פרק ח), שדדמ"ד משום שהעם מקבל על עצמו את המלך, היה אפשר לפרש שהתורה נותנת למלך את הכוח לדדמ"ד, רק שעדיין קשה היכן מצאנו שנתנה התורה כח לדין המלכות של

גוים, ושמא יש לומר שכיון שמצאנו שלמלך ישראל יש כח בדדמ"ד מכח פרשת מלך, הוא הדין למלך גוי, שאין הבדל בין מלך גוי למלך ישראל לגבי כח המלוכה, אך לעיל (פרק י"ט) הוכח שאין ללמוד ממלך ישראל למלך גוי את היסוד שיש למלך דדמ"ד, וא"כ אכתי צ"ע גם לפי הרמב"ם מדוע מהני דדמ"ד, ומה מוסיפה קבלת העם למלך.

ואין לפרש שהעם מקנה את כל נכסיו למלך, שכל מה שיאמר כן יהיה*, (וכעין קני על מנת להקנות דמהני), גם אין לומר דבקבלת העם הקנו את כל הממון שבמלכות שיהיה ממון המלך, ולהם נשאר רק זכות השימוש, דאמנם בזה אפשר לבאר מכח מה המלך מפקיר קרקע או לוקח קרקע לעצמו, אך עדין קשה מפני מה מהני הקנאה של המלך לתת הקרקע לאיש אחר, ובפרק כא יתבאר בע"ה דשיטת רוב הראשונים שדדמ"ד מהני גם להקנות.

א. ואין להקשות כיצד מקנים למלך ללא קנין, די"ל זה כמו שמצאנו בדברים שבציבור שאינם צריכים קנין, (כמבואר ברמ"א חו"מ סימן כב ס"ס א).

משום מתנה שומר חנם להיות כשומר שכר

ב. כתב הרשב"א (ח"ו סימן רנד) שלמאן דס"ל דאין דדמ"ד אלא במה שהוא להנאת המלך בעצמו, (הו"ד בפרק כד), הטעם שיש דדמ"ד בשטרות העולים בערכאות, אף שאין ענין השטרות נוגע למלך עצמו, לפי שכיון שירד לדון בערכאות אומרים שקבל על עצמו את דיני הערכאות, וקבלה זו מהני, כמו שמצאנו שיכול שומר חנם להתנות שיהיה דינו כדין שומר שכר, וז"ל: "כלומר אע"פ שמצד דיני המלך אינו מועיל, כיון (ששטר) מתנה אין בו תועלת למלך, כיון שזה מדעתו עשה מתנתו בערכאות, הרי קבל עליו לילך בזה בדיני המלכות, שאמר שכל שטר שיעלה בערכאות שיועיל ויקנה, ובדבר שבממון יכול לשעבד עצמו וליתן משלו שלא מן הדין, כמ"ש מתנה ש"ח להיות כשואל, וכענין ערב דמשתעבד, אע"ג דהוי אסמכתא".²

כלומר דאע"פ שלא נאמר מעיקר הדין דדמ"ד במה שנוגע לבין אדם לחבירו, עכ"פ ע"י קנין האדם יכול לחייב את עצמו בדיני המלכות, ואף שלא נעשה קנין בגוף הממון שיהא לפלוני כדין המלכות, אלא נעשה קנין שיהיה דין הממון כדיני המלכות, די בכך, וכמו שמצאנו בדין מתנה שומר חנם להיות כשומר שכר,³ שקנין יכול להחיל דינים אחרים מדין התורה, ובמה שירד לדון בערכאות נחשב כאילו עשה קנין לקבל ע"ע את דיני המלכות, וזה חידוש שיכול אדם לקבל ע"ע חוקים זרים, ואע"פ שלא נעשה קנין בגוף הממון.

וכ"כ רבי שלמה ב"ר יעקב דקרקשונה, בשאלתו מאת הריב"ם, בביאור גדר דדמ"ד (תשובות חכמי פרובינציה סימן מח) ז"ל: "אבל עניני משא ומתן המתחדשים בכל יום, יצדק לומר עליהם כי על דעת התנאים נשאו ונתנו בעניניהם, וחדשום ע"מ כן, ואולי יתכן לומר כי מה ששם המלך חק בארץ, כל אנשי המדינה יקבלו עליהם בתנאי גמור בכל עניניהם ומשאם ומתנם, והוי תנאי בדבר שבממון ותנאו קיים, אף על פי שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה".

ג. וכעין זה מצאנו ג"כ שקבלת אדם פסול להיות עד או דיין, חלה אע"פ שלא נעשה בקנין, כל זמן שאין בקבלתו תרתי לריעותא, כגון שהוא מקבל אדם אחד שהוא גם פסול להיות כשני עדים, וכמבואר בחו"מ (סימן כב סעיף א), ואפילו כאשר יש תרתי לריעותא, לפי הנמוק"י ורש"י אין צריך קנין בגוף הממון שדנים עליו, אלא רק קנין לחזק הדבר שהוא מקבל על עצמו את הפסול, וכמו שכתב הש"ך (שם ס"ק ד) "כתב הנ"י פרק זה בורר, וז"ל 'ואע"ג דמיחזי כקנין דברים, אפ"ה אשכחן בקנין שמחזק הדברים, כדאמרין גבי דינא דבר מצרא, וגבי משכנתא באתרא דלא מסלקי', וכן משמע מפי"ש בסנהדרין (כד: ד"ה וקנו) שכתב אם קנו מידו שלא לחזור וכו'".

ד. וכן מצאנו לגבי קבלת פשרה, דבגמרא (סנהדרין ד.) נחלקו האם פשרה צריכה קנין, ויש לעיין מדוע שפשרה תחול ללא קנין, ונראה דכיון שאין כאן מקח וממכר או מתנה, ואין העסק בגוף הממון, אין צריך מעשה קנין בגוף הממון, ודי בקבלה כללית להחיל את

ב. ובמה שיש להקשות לכאורה סתירה מדוע הצריך טעם זה, והרי ס"ל שדדמ"ד נאמר גם במה שאינו נוגע למלך עצמו, יתבאר בע"ה בהערה בפרק כד.
ג. ואף שלא עשה קנין להיות חייב כסף על תנאי אם יגנב, אלא רק עשה קנין כללי להיות דינו כשומר שכר, קנין זה מהני לחייבו בתשלומים אם יגנב החפץ.

דינא בח דד"מ מקבלת העם דמלכותא סט

תביעה", וכן כתב בתוספות הרא"ש (שם), ואע"ג שהתוספות מבארים למה אין צריכים קנין לגוף קבלת הפסול, ולא מדוע לא צריכים קנין בגוף החפץ, עדיין נלמד מדבריהם שכאשר אדם מקבל על עצמו דבר כדין, די חשיבות שלא להצריך קנין, ושוב מצאתי שכתב באגודה (שם עג:) וז"ל "ועובדא דהמרו זה את זה איירי בקניין, דבלא קניין לא מהני, אבל נאמן עלי אבא דדור לי בחיי ראשך מיירי בלא קניין, דמקבל עליו דינא".

ה. ועל פי הנ"ל אפשר לבאר כיצד חלה קבלת דיני המלכות ע"י העם, אע"פ שהקבלה נעשית ללא קנין, דכיון שמקבלים 'חוקים ודינים', אין צריכים קנין בגוף הממון וכנ"ל, והוא בכ"ש מהדינים דלעיל, שבהם מדובר באדם יחידי שבא לקבל ע"ע דינים אחרים, והוא דומה יותר לקבלת פשרה ולא לקבלת דין, ואפילו הכי כתב הרשב"א שאין צריך קבלת קנין, אלא די בעצם מה שדן בערכאות להחשב כקבלת דיניהם, כ"ש הכא שיש כאן קבלת כל דיני המלכות, שדומה לקבלת דין שאין צריך קנין, ולא למשא ומתן או מתנה בגוף הממון, ובפרט שאין דמ"ד אלא בדיני המלכות, ולא בדיני הערכאות, (כפי שיתבאר בע"ה בפרק מא), ודיני המלכות היינו דינים של תקנה לעם או לכבוד המלך, ובאלו באמת ראוי שנלך אחרי הנהגת המלך.

אלא שלפי זה יש מקום לומר שצריך שכל בני המדינה יסכימו לקבל על עצמם, ואם אחד מבני המדינה לא יקבל על עצמו לא נוכל לכוף עליו את הדמ"ד, ובע"ה לקמן (ס"ק יא) נדון בזה, עוד יש לעיין האם בקבלת העם לדיני המלכות אין התחייבות לשלם מיסים, ונצטרך לומר שיש כאן שני קבלות נפרדות, א: קבלת דיני המלכות כיצד לדון בין אדם לחבירו, ב: קבלה לתת זכות למלך לגבות מיסים, או שאר ענינים שהם לטובת המלך.

הפשרה כפי שיפסקו הדיינים, וא"כ הוא הדין יש לומר שקבלת חוקי המלך מהני אף ללא קבלת קנין בגוף הממון, כיון שאין כאן מקח וממכר או מתנה, אלא קבלה לדון כדינא דמלכותא.

ואף שלהלכה פשרה צריכה קנין, אפשר לפרש שדווקא בקבלת 'דין' נחשב שאין העסק בגוף הממון, אלא קבלת הדין שיחול על הממון, אבל פשרה נחשב לקבלה להתפשר בגוף הממון, ולזה צריכים קנין בגוף הממון, ועוד שגם להלכה שפשרה צריכה קנין, משמע מתוס' (שם ד"ה צריכה), בצד אחד שאין הקנין בפשרה בגוף הממון, אלא רק לחזק הדברים.

ובן כתב בתשובות מיימוניות (שופטים סימן י) ונפסק בשו"ע (חור"מ סימן כב סעיף א), שאם קבלו עליהו דיין פסול, אשר פסק שלא כדין התורה, אין תוקף לקבלתו, כי כדי לתת כח לדיין לפסוק כראות עיניו צריך קנין, שאין זה כקבלת דין, אלא כפשרה הצריכה קנין, ועוד שלא קיבלו עליהו אלא לדון דין תורה, וז"ל: "נראה דהא דנאמנין עלי שלשה רועי בקר, שאם נודע שטעו דיכול לחזור בו אפילו לאחר גמר דין, דלא עדיף מפשרה בלא קנין, שיכול לחזור בו אפילו אחר שהגידו הפשרה, כיון דלא קנו מיניה, אע"ג דקבלינהו עליהו לפשרה ועשו פשרה, כ"ש הכא דקבלינהו עליהו לעשות לו דין ועשו פשרה, דאדעתא דהכי לא קבלינהו, דמצי למיהדר ביה, דכל דין של טעות אינו דין, ולא עדיף מפשרה".

ובעין חילוק זה כתבו התוספות (ב"מ דף עד. ד"ה הכא לאו) וז"ל: "ואע"ג דיש מקומות דקנו בלא קנין בדברים בעלמא, כגון בסנהדרין (דף כד) נאמן עלי אבא כו', דבאתן לך מחלוקת, וכן (שם) דור לי בחיי ראשך, דאין יכול לחזור בו, התם דין הוא שיועיל כיון שיש להם תביעה זה על זה, והם קבלו עליהם כך את הדין, ולא דמי להיכא שאין לו שום

גם אין צריך קנין כללי לקבלת דיני המלכות, כיון שכל דבר שבציבור אין צריך קנין, וכמבואר ברמ"א (ח"מ סימן כב סעיף א, וע"ש בביאור הגר"א) שכאשר עושים פשרה בפני ציבור אין צריך קנין, דלציבור יש כח קנין גם ללא מעשה קנין, וכמבואר ברמ"א (סימן קסג סעיף ו) ז"ל: "וכל דברי הקהל אינן צריכין קנין", והוא מתשובת הרא"ש (כלל ו סימן יט) ע"ש, ואף שהרא"ש מדבר על כח דבני העיר, והטעם בבני העיר שאין צריכין קנין, לפי שיש להם כח דהפקר ביד, ולמלך גוי אין כח דהפקר ביד, וא"כ ה"ה כיון שכל הקהל מקבלים על עצמם חל גם ללא קנין, אלא שיש לעיין דילמא כח הפקר ביד שנמסר לבני העיר, היינו לתקן לטובת בני העיר, וא"כ בחוקים שבני המדינה מקבלים רק מחמת רצונם לגור בארץ המלך לא שייך לומר כן, אמנם אפשר לומר כי אכן עצם השבר שיכולים לגור בארץ המלך שאננים בלא חשש שיגרשם, זה עצמו טובת בני העיר, ולכן א"צ קנין, וכנ"ל.

התורה קבעה כח להנהגת העם

ו. עוד יש לבאר דהנה מצאנו שנתנה תורה כח לציבור לתקן תקנות לטובת הציבור, והסכמת בני העיר מחייבת לגמרי, ואפילו ללא קנין המועיל, וגם יכולים להעניש למי שאינו עושה כתקנת הציבור, שכן מצאנו בתוספתא (כ"מ פרק יא הלכה כג) "ורשאין בני העיר להתנות על השערים ועל המדות ועל שער פועלין רשאין לעשות קיצתן, רשאין בני העיר לומר כל מי שיראה אצל פלוני יהא נותן כך

וכך, וכל מי שיראה אצל מלכות יהא נותן כך וכך, כל מי שתרעה או מי שתרעה פרתו בין הכרמים יהא נותן כך וכך, וכל מי שתראה בהמת פלנית יהא נותן כך וכך רשאין לעשות קיצתן", וכן מבואר בגמרא (כ"ב ח:) "ורשאין בני העיר להתנות על המדות ועל השערים ועל שער פועלים ולהסיע על קיצתן".

ובתוספתא (שם הלכה כד) מבואר שגם לבני אומנות יש כח לקבוע תקנות לבני אומנותם, "ורשאין הצמרין והצבעין לומר כל מקח שיבוא לעיר נהא כולנו שותפין בו". ובהלכה כה "רשאין נחתומין לעשות רגיעה ביניהן, רשאין החמרין לומר כל מי שתמות חמורו נעמיד לו חמור אחר". ובהלכה כו "רשאין הספנין לומר כל מי שתאבד ספינתו נעמיד לו ספינה אחרת", וכן הוא בגמרא (כ"ב ט.) "הנהו בי תרי טבחי דעבדי עניינא בהדי הדדי, דכל מאן דעביד ביומא דחבריה נקרעו למשכיה, אזל חד מנייהו עבד ביומא דחבריה, קרעו למשכיה, אתו לקמיה דרבא חייבינהו רבא לשלומי, איתיביה רב יימר בר שלמיא לרבא ולהסיע על קיצתם".

וא"כ אפשר לומר דהוא הדין שקבלת בני המדינה לחוקי המלך חלה כתקנת בני העיר ובני אומנות, וקבלה זו מוסרת גם כח להעניש לעובר עליה, כמו שמצאנו בקבלה של בני העיר ובני אומנות, הסבר זה לכח דדמ"ד אתי שפיר לפי שיטת הרשב"ם והרמב"ן והרשב"א והרא"ש שבני העם מקבלים עליהם את דיני המלוכה.

ד. וכבר מצאנו במשה רבינו שתיקן לישראל חוקים ע"פ הצורך מכח מנהג, גם מה שלא נצטוו ע"י התורה, וכמבואר ברמב"ן (שמות טו כה) על הפסוק "שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו", וז"ל: "ועל דרך הפשט, כאשר החלו לבא במדבר הגדול והנורא וצמאון אשר אין מים, שם להם במחיתם וצרכיהם מנהגים, אשר ינהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת, כי המנהג יקרא "חק", כענין הטריפני לחם חקי (משלי ל ח), חקות שמים וארץ (ירמיה לג כה), ויקרא "משפט" בהיותו משוער כהוגן. ומשפטים, שיחיו בהם, לאהוב איש את רעהו, ולהתנהג בעצת הזקנים, והצנע לכת באהליהם בענין הנשים והילדים, ושינהגו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר, ותוכחות מוסר שלא יהיו כמחנות השוללים, אשר יעשו כל תועבה ולא יתבוששו, וכענין שצוה בתורה (דברים כג י) כי תצא מחנה על אויבך ונשמרת מכל דבר רע, וכן ביהושע נאמר ויכרות יהושע

דינא בח דד"מ מקבלת העם דמלכותא עא

עירו, כדברי הגדול בדור לאנשי דורו, וכי היכי דגדולי הדור יכולין להפקיע ממון, ולגזור ולתקן ולהנהיג לכל אנשי דורם, כמבואר מהמקראות שבעזרא, וטעמא משום דכל אנשי הדור, הם סומכים כל מעשיהם וכל תקנותיהם, בין במילי דשמייא, בין במילי דידהו על ידם, ואע"פ שלא פירשו בו, דאנן סהדי דעליהו סמכינן לכל מילי, והוה ליה כאלו בררום והסכימו בם, שכל מה שיעשו ויגזרו ויתקנו וינהגו יהיה קיים, הוא הדין נמי יש לומר דטובי העיר יכולים להפקיע ממון, ולגזור ולתקן ולהנהיג לכל אנשי עירם, משום דחד טעמא הוא, ומשום הכי אייתי הראיה מעזרא דמיירי לגדולי הדור לטובי העיר, דחד טעמא הוא."

ובן כתב במעדני ארץ (ח"א פרק כ ס"ק יג) שטעם דדמ"ד משום דין טובי העיר, וז"ל: "סברת הרשב"ם היא דדמי למה שאמרו בגמרא (ב"ב ח.) דרשאינ בני העיר להסיע על קיצתן, ופרש"י לקנוס את העובר על קיצת דבריהם להסיע מכח דין תורה, ואם יש אדם חשוב בעירו הוא עושה להם תקנות, וכל בני העיר מחויבים להתנהג עפ"י תקנותיו, והיינו משום דסברא הוא, שכל קבוץ אנשים רוצים ודאי לטובתם במנוי טובי העיר, לשמוע להם בכל מה שימצאו לנכון לתקן לטובת הצבור, ואף אם יש מי שמתנגד לזה, בטלה דעתו אצל כל אדם, וא"כ ה"ה נמי שכל בני המדינה רוצים שפיר במוראה של מלכות ובדיניהם, כיון שהוא לטובת המדינה, והנה בריב"ש (סימן שצט) וברא"ש (כלל נה סימן י) מבואר דהוא מטעם שבני העיר בעירם חשיבי כבי דיני דר' אמי ור' אסי, ועדיפי מיניהו, שיכולים הם להפקיע ממון מכל העובר על תקנתם, ולהפקירו בהפקר גמור לכל אדם עיי"ש,

ז. אך בשיטת הרמב"ם שדדמ"ד מחמת קבלת המלך, אפשר לומר דכמו שבני העיר יכולים למסור כוחם לשבעה טובי העיר, והם מתקנים דינים לבני העיר, הוא הדין כשבני העם מסרו את כוחם למלך, והוא קובע דינים לכל בני המדינה, ואף דהמלך יחיד, מהני, וכמבואר בירושלמי (מגילה פרק ג הלכה ב) "ג' מבית הכנסת כבית הכנסת, ושבעה מבני העיר כעיר, מה אנן קיימין אם בשקיבלו עליהן אפילו אחד, אם בשלא קיבלו עליהן אפילו כמה, אלא כן אנן קיימין בסתם", (עיין במדרכי בב"ב השותפין רמז תפב, וברמב"ן וברשב"א מגילה כה: ועוד, שהביאו את הירושלמי לדינא).

וז"ל שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ח"ג דפוס קרימונה סימן רל) בדעת ר"ת: "וטעמא נראה לי דטובי העיר הוו בעירם כחבר עיר, למה שהוזכרו כמה גדולי הדור בכל מקום, כמו שגדולי הדור הפקירן הפקר בכל מקום במגדר מילתא ותקנתא, הכי נמי טובי העיר בעירם, דעליהו סמכו כל בני העיר וכל הנסמכים עליהם. וכמו חבר עיר דאמרינן פרק בני העיר (מגילה כז, א) בני העיר שהלכו לעיר אחרת ופסקו עליהן צדקה נותנין, וכשהן באין מביאין אותה עמהן, ומפרנסין בהן עניי עירן, במה דברים אמורים בשאין שם חבר עיר, אבל יש שם חבר עיר, תנתן לחבר עיר, וטעמא הוי משום דבתרייהו גירי בעל כרחן, הלכך מכל הני טעמי דפרישנא אין לו לראובן על שמעון כלום".

ובעי"ז כתב בשו"ת רבי אליהו מזרחי (סימן נז) וז"ל: "מיהו יש לומר דסבירא ליה להרמב"ן ז"ל, דטובי העיר בעירם הוו כגדולי הדור בדורם, משום דדברי הגדול בעירו לאנשי

ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם (יהושע כד כה), אינם חקי התורה והמשפטים, אבל הנהגות ויישוב המדינות, כגון תנאים שהתנה יהושע שהזכירו חכמים (ב"ק פ:), וכיוצא בהם", ודברים אלו הובאו בשו"ת חתם סופר (ח"ה חו"מ סימן עט) לגבי דינא דיורד לאומנות חבירו.

שיקבלו כולם את הדין עליהם מרצונם, אך יש לבאר כיצד חלה הסכמת בני העיר ללא מעשה קנין, ובנספח א' הובאה מחלוקת ראשונים האם גם לר"ת יש כח ב"ד לטובי העיר, אך כל זאת נאמר להחיל הדין ללא מעשה קנין ולכוף על תקנתם, אך לא לגבי שהרוב כופים את המיעוט, או שהטעם שאין צריכים מעשה קנין בתקנת בני העיר, לפי שכל דברי שותפים אינם צריכים קנין, שמחמת ההנאה שיש לכולם בהסכם ובתקנה, נגמרת דעתם להקנות גם ללא קנין, וכן פירש רבי יוסף טוב עלם¹.

והנה אם הטעם לדדמ"ד הוא ככח בני העיר, עולה כי להראבי"ה די בהסכמת רוב בני המדינה, אבל לר"ת צריכים את הסכמת כל בני המדינה, ודבר זה הוא כמעט מן הנמנע, וה"ה לטעם שהובא לעיל לדדמ"ד, משום "מתנה שומר חנם להיות כשומר שכר", הרי גם לזה בעינן לקבלת כל בני המדינה, ולקמן נדון בע"ה בענין זה.

מ. עוד קשה דהרי גם לשיטת הראבי"ה הטעם שיש כח לרוב לכפות על המיעוט משום הפקר ב"ד הפקר, וכמבואר בלשונו המובא במרדכי (ב"ב רמז תפב): "אבל אם הרוב הסכימו והמיעוט מיחו, חלה עליהם הגזירה בעל כרחם, ...שמע מינה שחלה הגזירה בהסכמת הרוב, אע"פ שאינם יכולים לקבלה, ...וכיון שתקנתן וגזירתן קיימת, והפקר ב"ד הפקר בדבר שתקנת צבור הוא, דכתיב וכל אשר לא יבוא וגו', ואם רוב הקהל מסכימין אל גזירות הראשים, היו יכולים מן הדין לכפות המיעוט להיות צייתי לתקנתם, ...והארכתי לפרש, לפי שיש מרבתי שאומרים דתניא רשאין בני העיר לקיים תנאם ולהסיע על קיצתן, ה"מ אם כולן ניאותו יחד, והוא עמהם, ושוב עבר הקציצה, דומיא דהני תרי

ובתשובות צ"צ שבסוף שו"ע הרב ז"ל לחו"מ, וחושבני דהיינו נמי מכח הטעם דאמדינן דעתייהו דאינשי דניחא להו בהא, וה"ה נמי בדינא דמלכותא אע"פ שהוא מלך עכו"ם.

גדר כח הנהגת בני העיר

ח. בגדר כח ההנהגה שמסרה התורה לבני העיר, נחלקו הראשונים (שיטות הראשונים יתבארו בע"ה בנספח א), שיטת ר"ת וסיעתו: שאין בכח בני העיר לקבוע תקנה, אלא א"כ הסכימו לה כל בני העיר, אך שיטת הראבי"ה וסיעתו: שדי בהסכמת רוב אנשי העיר, כדי לכוף על המיעוט את תקנתם, וטעמו משום דס"ל שכח בני העיר כבי"ד לקבוע תקנות לבני העיר, ולכך דימה כח בני העיר לכח ב"ד, דכמו שבבי"ד מכריעים ע"פ הרוב, ה"ה בני העיר.

ובן כתב בשו"ת הרא"ש (כלל ו סימן ה)², ז"ל: "וששאלת, אם שנים או שלשה מהבינונים שבעיר יכולין להוציא עצמן מן ההסכמה שיעשו הקהל, או מגזרת חרם שיעשו על שום דבר. דע כי על עסק של רבים אמרה תורה אחרי רבים להטות, ועל כל ענין שהקהל מסכימים, הולכים אחר הרוב, והיחידים צריכים לקיים כל מה שיסכימו עליהם הרבים, דאם לא כן לעולם לא יסכימו הקהל על שום דבר, אם יהיה כח ביחידים לבטל הסכמתם, לכן אמרה תורה בכל דבר הסכמה של רבים 'אחרי רבים להטות', וכתב עוד (שם סימן ז) וז"ל: אם הסכימו הקהל על דבר, אין היחיד יכול למחות, ועל זה אמרה תורה 'אחרי רבים להטות', דאי לא תימא הכי, אין תקנה לציבור לעולם, כי מתי יסכימו כל הקהל לדעת אחד".

אבל לשיטת ר"ת וסיעתו לכאורה אין לבני העיר כח של ב"ד, שהרי הצריך

ה. מובא בסמ"ע (סימן קנו ס"ק ו).

ו. מובא במרדכי (ב"ב רמז תפב).

דינא כח דד"מ מקבלת העם דמלכותא עג

טבחי, אבל בלא דעתו לא אלימי לעשות, והפקר ב"ד הפקר לא שייך הכא, כך היה אומר מורי הזקן ממיץ, ואני את אשר היה עם לבבי כתבתי", הרי דמה שהרוב כופה את המיעוט זה מכח הפקר ב"ד הפקר.

ובן מבואר בשו"ת הרשב"א (המיוחסות סימן רפ) ז"ל: "תשובה דע שכל ציבור וציבור יש להם רשות על יחידיהם, שכל ציבור רשאי לגדור ולתקן בעירם, כמו שב"ד הגדול יכולים לגדור ולתקן על כל ישראל, ומקרא מלא דבר הכתוב: 'במארה אתם נארים הגוי כולו', והרוב ככלם, כדאיתא בע"ז פרק אין מעמידין (לו:). וגרסינן פ"ק דב"ב (ח:). רשאי בני העיר וכו', להסיע על קיצתן", וכן כתב במק"א (ח"ה סימן קכו): "שורת הדין בהסכמת בני המדינה, כל שהרוב מסכימין ומתקנין ומקבלין עליהם, אין משגיחין לדברי היחיד, שרוב כל העיר ועיר אצל יחידיהם, הם כב"ד הגדול אצל כל ישראל. ואם גזרו הם, גזירתם קיימת, והעובר ענוש יענש, כדכתיב: במארה אתם נארים וגו'".

וא"כ כיצד נאמר שדדמ"ד נלמד מכח דבני העיר, והרי לקמן (פרק יח) הובא שדעת רוב רובם של האחרונים שדדמ"ד לא מהני להיות כקנין גמור לענין איסורים, כמו קידושי אשה, מכירת חמץ, היתר מכירה בשמיטה ועוד, ומוכח שאין בדדמ"ד כח דהפקר ב"ד, שהרי הפקר ב"ד מהני גם להפקיע קידושין ולהתיר אשת איש, וכ"ש שאר איסורים ע"ש, ואע"פ שלמלך ישראל יש כח דהפקר ב"ד

(וכמבואר פרק כ), למלך גוי אין כח דהפקר ב"ד, כדמוכח ממה שדדמ"ד לא מהני באיסורים, (ומכאן קשה על הדבר אברהם והמעדני ארץ שכתבו שדינא דהפקר ב"ד הפקר נאמר גם במלך גוי), וכיון שכח בני העיר מחמת הפקר ב"ד, ולמלך גוי אין כח דהפקר ב"ד הפקר, לכאורה מוכח שאין כח דדמ"ד נלמד מדין דבני העיר, וא"כ יש לבאר שקבלת בני המדינה מהני מצד "מתנה שומר חנם להיות כשומר שכר", וכנ"ל.

י. אמנם לכאורה נראה שאע"פ שאי אפשר ללמוד ממש מדין בני העיר לדדמ"ד, אפשר ללמוד שכמו שמצאנו שהתורה נתנה כח דהפקר ב"ד לבני העיר, כדי שיכלו לקבוע תקנות לבני עירם, ומצאנו שנתנה התורה כח ב'פרשת מלך' למלכי ישראל, נלמד מזה שהתורה נותנת כח לציבור שיהיה להם הנהגה, ולא יהיו 'כצאן אשר אין להם רועה', ויש ללמוד מזה שאפילו במלכות של גוים כאשר רוב הציבור מקבלים על עצמם את המלך (לשיטת הרמב"ם), או את חוקי המלכות (לשיטת רשב"ם והרשב"א), יש כח לקבלה זו, ודדמ"ד.

יא. שוב מצאתי בראשונים שכתבו לבאר את דברי הירושלמי (ב"מ ריש פרק השוכר את הפועלים), "זאת אומרת מנהג מבטל הלכה", שמדובר במנהג שנתקבל ע"י שבעה טובי העיר, או ע"י כל בני העיר, ולא בכל מנהג, וכמבואר ברשב"א (ב"ב דף קמד:): "ויש מפרשים דנהגו ממש קאמר, ומיהו לא שהסכימו עליו שבעה טובי העיר, אלא שנהגו

ז. אמנם בכמה מתשובות הרשב"א לא מבואר בפירוש שרק מצד הפקר ב"ד מהני, וז"ל (בח"ז סימן קמז): "שהציבור יכולין להסיע לכל אנשי העיר על קצתם, ובלבד שהסכימו עליו רוב הציבור, דכתיב 'במארה אתם נארים, ואותי אתם קובעים, הגוי כולו', כדאיתא פרק אין מעמידין (דף לו) והרוב ככולו", וכן כתב עוד במק"א (החדשות סימן קנב), ובמיוחסות (סימן רפ בקטע השני "עוד השיב הרב ז"ל") ובעוד מקומות. אך אין לומר שדעת הרשב"א שהמקור לכח הרוב לכופף את המיעוט מפסוק זה, ולא מכח הפקר ב"ד, שהרי בפסוק זה נתבאר רק שרובו ככולו, וכלל לא דן במקור כח בני העיר, ועוד שבתשובות שהובאו לעיל (המיוחסות סימן רפ, ח"ה סימן קכו) מתבאר להדיא שהפסוק בא לומר שרובו ככולו, וכח הכפיה נלמד מדינא דהפקר ב"ד הפקר.

שהרי המקור של הלשון מנהג מבטל הלכה, מתוספתא (סופרים פרק יד הלכה טז), ושם מדובר בענייני איסור והתר, ובזה לא שייך כח הפקר ב"ד הפקר, אלא הענין שיש כח למנהג לקבוע הלכה.

וא"כ מוכח שאפשר לבני אדם לקבל על עצמם דינים חדשים, גם ללא כח הפקר ב"ד הפקר שיש לבני העיר, וכל מה שצרכים בני העיר לכח הפקר ב"ד הפקר, אינו אלא כדי לתת כח לרוב בני העיר לכופ את המיעוט לתקנה חדשה, אבל מה שנהג מעולם בין בני העיר, גם אם לא קיבלו על עצמם בפירוש, חל מכח בני העיר לקבל ע"ע דינים.

וא"כ אפשר לומר דה"ה הסכמת כל העם לקבל ע"ע את חוקי המלך, מועילה להחיל חוקיו כדין גמור מן התורה, וכיון שכבר נהגו כל בני המדינה בדיני המלכות, הרי שכבר קבלו דינים אלו על עצמם, ובאמת דינים חדשים אכן לא יוכל המלך לקבוע, אא"כ נאמר שבני העם קבלוהו על עצמם דין לתת כח למלך לחדש דינים, (ועיין בפרק כג מחלוקת הראשונים האם בכח למלך לקבוע דינים חדשים).

כן, והא דאמרינן מנהגא מלתא היא, היינו כשהתנו אנשי העיר, או שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר, וכן ראיתי בתשובה לרב אלפסי ז"ל¹, אבל בסתם מנהגין, כל שהן נגד הדין, אנו עושין בהן דין, ולא אמרו באלו מנהג מבטל הלכה², וכ"כ בנימוקי יוסף (ב"ב דף סז:): "אמר המחבר גבי הא דקי"ל (ב"מ עד.) מנהג מבטל הלכה, כתבו שהנכון שכל מנהג שהוא בתנאי בני העיר מבטל הלכה גמורה, ככל תנאי שבממון שהוא קיים, אבל מנהג שהוא סתם אינו מבטל דין גמור, אלא בדבר שהוא רופף³, וכן כתב לדינא בריטב"א (ב"מ עד. ד"ה האי סיטומתא)⁴, וכ"כ בשו"ת הרמב"ן (סימן ז), ובתשב"ץ (ח"ב קסו), ובחזו"א (ב"ב סימן ה ס"ק ה).

ומשמע מדבריהם שטעם תקנת בני העיר, משום מנהג מבטל הלכה, ונראה שאין הכוונה שהמנהג מהני מצד הפקר ב"ד הפקר, או מצד קנין גמור שעשו כל בני העיר, שא"כ מה הוא הלשון "מנהג מבטל הלכה", אלא שכאשר כל בני העיר מסכימים לקבל על עצמם "מנהג", חל חיוב על בני העיר לקיים המנהג, וכדין חדש מן התורה וכמו שנתבאר, וכל זאת גם ללא קנין בגוף הממון, וכן נראה

ח. והוא בשו"ת הרי"ף (סימן יג), וז"ל: "תשובה, עיקר המנהג שעושין על פיו, והוא שרוב הקהל יתייעצו עם זקני הקהל, ויתקנו תקנה כמה שיתקנו, ויקיימו אותה זהו המנהג, ואפילו לאחר שנים, אם לא ידעו הך עיקרו, אלא שהיה מחזיק בכך והיה עומד בחזקתו".

ט. אמנם בעיקר פירוש מנהג מבטל הלכה, פירש הריטב"א (ב"מ פג.) שבדיני שכירות פועלים תיקנו חכמים שהדין תלוי במנהג בני העיר, אף שלא תוקן המנהג להדיא ע"י בני העיר, ולא אזלינן בתר עיקר הדין ע"פ ההלכה, וגם לשיטתו אין פירוש "מבטל" משום אומדנא, אלא שחז"ל תיקנו בדיני שכירות פועלים שהמנהג יבטל את ההלכה.

י. אבל אין לדייק משלטי הגיבורים (ב"ב כט: בסופו) שדמ"ד חל מצד מנהג, וז"ל: "וכן בכל מקום שיש להם מנהג ראוי לדרון להם ע"פ המנהג, שכל משאם ומתנם של בני אדם על דעת המנהג הוא, והמנהג מבטל הלכה, וכן המשפטים והחוקים שעשה מלך על המכסים ועל הגלגלות כולן קיימין הן, ודינא דמלכותא דינא, לפיכך מי שאינו פורע המס, והלכו גבאי המס ומכרו הקרקע שלו בעבור המס, מכרם קיים" לפי שמקור דינו הוא מהריא"ז, והמעין במקור הדברים בפסקי הריא"ז (פרק חזקת הלכה י ס"ק לב), יראה ששלטי הגיבורים חיבר שני פסקאות מחולקות בריא"ז משני טעמים, שטעם הדין הראשון מצד מנהג, וטעם הדין השני מצד דמ"ד ולא מצד מנהג, ובהכרח שגם הוא לא ביאר לחבר הטעמים, אלא להשוות הדינים בכך שגם המנהג וגם דמ"ד יפה כוחם, אע"פ שאינם מעיקר דין התורה.

דינא בח דד"מ מקבלת העם דמלכותא עה

דדמ"ד מצד עשו שאינו זוכה כזוכה

בערך שי (חור"מ עג ס"ק יד) כתב שקבלת העם מחייבת משום דינא 'דעשו שאינו זוכה כזוכה' (ב"מ יב:), וכבר מצאנו שכ"כ בשו"ת הרשב"א לגבי כח בני העיר, וז"ל (ח"ב סימן רצב): "מכל מקום, עכשו נהגו בכל המקומות ובכל הערים, לעשות לעולם כל ביבין של העיר חלולין תחת קרקע רה"ר, לקלח שם מימי גשמים, וכל מימי תשמיש בעלי בתים, ומכסין אותן, ואין אדם נמנע בכך, והכל הורגלו בכך, עד שכל מושב הערים, עליהם הוא סומך, ושמא בימי חכמים, היו ביביהן מגולין, וכן עושין ברוב המקומות, בורות בורות למגורות תבואה ברשות הרבים, וכבר הורגלו הכל בכך, ואינן נמנעין, והכל צריכין לכך, וכאלו הכל מוחלין בכך ורוצין, ועשו בזה את שאינו זוכה ואת שאינו רשאי, כזוכה וכרשאי, וכדאמרין בעלמא עשו שאינו זוכה כזוכה", (וכן פסק הרמ"א חור"מ סימן תיו סעיף א).

מקור דינא עשו שאינו זוכה כזוכה, ממשנה בגיטין (דף ל.) דמותר להלוות מעות לכהן, על מנת לגבות את ההלוואה מדמי התרומה שיפיריש משדהו, ובגמרא הקשו דהרי הכהן טרם זכה בתרומה, ועדיין התרומה שייכת לכל שבט הכוהנים בשווה, וכיצד יגבה המלווה מהתרומה את חובו של הלווה הכהן, ובגמרא תירצו דהמשנה כדעת רבי יוסי שסבר 'עשו שאינו זוכה כזוכה', ופירש רש"י (ד"ה עשו): "במקומות הרבה מפני תקנה עשו כן לרבי יוסי, בהניזקין (גיטין נט:) עני המנקה בראש הזית, ומצודות חיות ועופות, ומציאת חרש, ובבכורות (דף יח:) כל שחליפיו ביד כהן פטור מן המתנות, ובגמרא דשנים אוחזין (ב"מ דף יב:) השוכר את הפועל ילקט בנו אחריו,

דאע"פ שאין זכיה לקטן עשאוהו כזוכה, ובכולן יש לומר מפני תקנה עשו", והואיל ודינא דעשו שאין זוכה כזוכה הוא מתקנת חכמים, מוכרח לומר דהערך ש"י סבר דדמ"ד מתקנת חכמים, וכשיטת ר"ת (פרק ט), אמנם נראה שאין כוונתו כן.

אמנם בשו"ת הרשב"א (ח"ב סימן רצב) משמע שהטעם לעשו שאינו זוכה כזוכה, משום ד"הכל מוחלים"א, ולא מצד תקנה שנקבע ע"י חז"ל, שהרי מי תקן בדורו של הרשב"א שיעשו בורות ברה"ר, וכן מבואר מסיום דבריו (שם): "כדאמרין בעלמא, עשו את שאינו זוכה כזוכה, גבי המלוה את הלוי ואת העני על חלקם (גיטין ל. ב"מ יב:), עניים גופייהו נמי ניחא להו דללקטו בנייהו אבתרייהו, כי היכי דכי אגריי נמי לדידהו ללקטו בנייהו אבתרייהו, והכי נמי ניחא להו ללכהו, כי היכי דלכי מצטרכי אינהו ליעבדו נמי הכי".

ובן מבואר בחידושי הרשב"א (ב"מ טז:) בדינא דהקונה קרקע מגזלן, וחזר הגזלן וקנה בדמים את הקרקע מהגזלן, דזכה הקונה מהגזלן בקרקע, מחמת האומדנא שהגזלן קנה הקרקע בעבור הקונה ממנו, כדי לעמוד בנאמנות המקח שעשה, והקשו בגמרא באיזה קנין זכה הלוקח מהגזלן בקרקע, ותירצו "תהא במאמינו, בההוא הנאה דלא קאמר ליה מידי, וקא סמיך עליה, טרח ומייתי ליה גמר ומקני ליה".

וברשב"א (שם) הקשה דסו"ס באיזה קנין קנה הלוקח את הקרקע, ותירץ: "ויש לי לומר דמשום דמאמינו אף הוא כגובה אותה, ומזכה לו ע"י עצמו, ועשו את שאינו

יא. וכן מבואר בגמרא (ב"ק ל.) "רבי יהודה אומר, בשעת הוצאת זבלים, אדם מוציא זבלו לרה"ר וצוברו כל שלשים יום, כדי שיהא נישוף ברגלי אדם וברגלי בהמה, שעל מנת כן הנחיל יהושע את הארץ", וביאר רש"י (ד"ה שעל מנת כן) "שלא יהו מקפידין על כך", ומבואר דהסכמת כולם מסלקת דין מזיק.

לא כתבו הרי הוא מן הסתם כאלו כתבו בו, ודנין בו כאלו הוא תנאי ב"ד, כיון שנהגו לעשות כן תדיר, ואפילו הוא כנגד ההלכה, שמנהג מבטל הלכה, ודנין בו כדרך שדנין בתנאי ב"ד, ובריב"ש (סימן קכח ד"ה תשובה) הביא דבריו לדינא.

ובן מבואר בתרומת הדשן (סימן שמב, הו"ד ברמ"א חו"מ סימן קסג סעיף ג) וז"ל: "אמנם נראה דצריכים לידע דמנהג קבוע ופשוט הוא, שנתנו כן בני העיר לכל הפחות תלתא זימנין, והרבה פעמים ציבור עושים להם מסקנא לפי הצורך, ואין בדעתם לקבוע מנהג כלל", ועיין בחזו"א (ב"ב סימן ה ס"ק ב) שלמד מדבריו שאין צריכים שיסכימו בפירוש לעשות כן, אלא כיון שנהגו כן בפועל, נעשה הדבר כמנהג, וז"ל: ומשמע שאם נהגו כן ג' פעמים, אף שהמתעוררים בזה היו יחידים, ולא הסכימו כן רבים ע"י שאילת פיהם מקרי מנהג קבוע, כיון שנהגו כן, וכל הציבור נתרצו לזה"י, וכן מבואר מהרשב"א דלעיל, (ובענין זה ע"ע בפרק נד).

האם צריך קבלת כל העם

יב. ומעתה ע"פ מה שנתבאר בפרקים הקודמים שדינא דמלכותא מכח קבלת העם למלך או לחוקי המלך, יש לברר האם צריכים שכל העם כולו יקבלו על עצמם את המלך או חוקיו, או שדי בקבלת רוב העם.

והנה לטעם שקבלת העם לדר"מ מהני משום הנהגת התורה לתת לציבור סמכות לקבוע לעצמו דינים, וכמו שמצאנו בסמכות

זוכה כזוכה, ויש לנו כיוצא בזה בע"ז (סג): בחנוני הרגיל אצלו דמקני ליה דינר בכיסיה, וא"כ מבואר שאין דינא 'עשו שאינו זוכה כזוכה' מכח תקנה, אלא שכאשר נגמרת דעת כולם לוותר, או להקנות ממון מסוים, נגמר הדבר כבקנין.

וא"כ אפשר לומר שגם דדמ"ד מהני ע"י שהסכימו כל בני העם לתת סמכות למלכים בדיני המלכים, ואין דבר זה צריך קנין, וכן אפשר לפרש בדעת הערך שי, ולא שסבר כר"ת שדדמ"ד מכח תקנת חכמים.

העולה: שלשה טעמים כיצד מהני קבלת העם, א: הוי כמתנה שומר חנם להיות כשומר שכר. ב: התורה נתנה כח לציבור להנהיג את עצמם. ג: עשו שאינו זוכה כזוכה.

דדמ"ד ללא קבלה מפורשת של החוק

יא. בגדר קבלת המלך מבואר בשו"ת הרשב"א (ח"ב סימן רסח), שאין צריכים שבני המדינה יישבו ויחליטו לקבל על עצמם, אלא עצם הדבר שנהגו כן בפועל, מתוך הסכמה הדדית, מהני להחשב כקבלה, וז"ל: "וקיי"ל מנהגא מלתא היא, והכי שדרו ממתיבתא, וכן אתה דן בכל מקום, במה שנהגו בממונות בכ"מ, ואפילו לא נהגו כן במקום אחר אתה נוהג כן במקומו כאלו הוא תנאי גמור מוסכם ביניהן, ואפילו לא הסכימו בפירוש בני המדינה, אלא שנהגו כן סתמא, הוא מנהג חזק, כאלו התנו בו בפירוש, ואפילו

יב. אמנם בפתחי תשובה (חו"מ קסג ס"ק טז) הביא דעת נחלת שבעה (סימן כז) וחוות יאיר (סימן פא) ועוד אחרונים, שנחלקו על הנודע ביהודה (מהדו"ת חו"מ סימן ב), וס"ל שאין מספיק מה שנהגו כן ג' פעמים לחוד, אלא צריך שתהיה הסכמה ברורה על התקנה בתחילה ע"י טובי העיר, אלא שגם החוות יאיר והנחלת שבעה לא כתבו להצריך הסכמה ברורה מחמת חסרון מעשה קנין, אלא רק שלא יוכלו לומר שלא קיבלו על עצמם את המנהג, ואע"פ שנהגו כן ג' פעמים, אין זה אלא דרך מקרה.

דינא כח דד"מ מקבלת העם דמלכותא עז

שהרבים הסכימו, ואין צריך את הסמכת כולם, עוד נראה שכיון שפסק הרמ"א (ח"מ סימן ב סעיף א) שבמקום שנהגו ללכת לפי הרוב, גם לר"ת הרוב כופה למיעוט, ה"ה בבני המדינה שאם המנהג שהרוב קובע מי יהיה המלך, הרוב כופים למיעוט.

וכן כתב המעדני ארץ (ח"א סימן כ ס"ק יג) וז"ל: "והיינו משום דסברא הוא שכל קבוץ אנשים רוצים ודאי לטובתם במנוי טובי העיר, לשמוע להם בכל מה שימצאו לנכון לתקן לטובת הצבור, ואף אם יש מי שמתנגד לזה בטלה דעתו אצל כל אדם, וא"כ ה"ה נמי שכל בני המדינה רוצים שפיר במוראה של מלכות ובדיניהם, כיון שהוא לטובת המדינה", (וכן כתב עוד במנחת שלמה נדרים כח.).

יג. אמנם אם קבלת העם חלה כדינא ד'מתנה שומר חנם להיות כשומר שכר', לכאורה צריך שכל אחד ואחד יקבל על עצמו את חוקי המלכות, וכ"ש שלא יספיק שרק רוב מבני המדינה יקבלו את דיני המלכות, ובאמת שיש לדון בזה גם על הרשב"ם שכתב (ב"ב דף נד: ד"ה והאמר שמואל) "כל מסים וארנוניות ומנהגות של משפטי מלכים שרגילים להנהיג במלכותם דינא הוא, שכל בני המלכות מקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך ומשפטיו, והלכך דין גמור הוא", ומשמע שאם לא קבל ע"ע להתחייב במיסים, אינו חייב, וקשה דא"כ וודאי שכן יאמרו כולם כדי להפטר מחיוב המיסים.

ומסתברא לומר שכוונתו לומר דירדו חז"ל לסוף דעת בני אדם, שמעדיפים את מוראה של מלכות, כדי לקיים סדר תקין ונאות, ולכך מקבלים ע"ע מרצונם חוקי המלך מיסיו ומשפטיו, שהרי "לולי מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו", ואע"פ שפעמים מרגישים שאיזה חוק או מס

בני העיר, ולא מבעי לשיטת הראב"ה והרשב"א והרא"ש וסיעתם, שרוב בני העיר כופים על המיעוט, מסתבר דה"ה שבבני מדינה הרוב כופים על המיעוט, אלא אפילו לר"ת וסיעתו דאין רוב בני העיר כופים על המיעוט, שמא בבני מדינה שהם מרובים, ואם נצריך את הסמכת כולם, לא ייקבעו לעולם תקנות נחוצות לטובת בני המדינה, שהרי אין דרך שיסכימו הרבה אנשים לדבר אחד, לכך די בהסמכת הרוב.

בספק זה יש לדון גם בענין דינא דהפקר ב"ד הפקר, שלדעת השו"ע לא נמסר לכל ב"ד, אלא דווקא לב"ד שהציבור קבלוהו ע"ע גם כמנהיגים, והוא הנקרא "ב"ד שהמחוס רבים עליהם", כגון לעריכת פרוזבול שנעשה מכח הפקר ב"ד, וז"ל (ח"מ סימן סז סעיף יח): "פרוזבול אינו נכתב אלא בב"ד חשוב, דהיינו שלשה בקיאים בדין ובעניין פרוזבול, ויודעים עניין שמיטה, והמחוס רבים עליהם באותו העיר", וכן לגבי אסמכתא כתב (ח"מ סימן רז סעיף טו): "אסמכתא שקנו עליה בב"ד חשוב, הרי זה קנה, וכל שלשה דבקיאי בדיני אסמכתא מקרי ב"ד חשוב לענין זה, (טור, הרא"ש כלל עב סימן ה), וי"א דבעינן ב"ד חשוב שבעיר או המומחה לרבים" (מרדכי וה"ה פ"א דמכירה)."

ומבואר דכדי שיהיה לב"ד כח דהפקר ב"ד, צריך דווקא ב"ד שקבלוהו הציבור על עצמם, ומסתברא שאין צריכים שכל הציבור יקבלו את הב"ד ע"ע, שהרי דבר זה לא ימצא לעולם, אלא כאשר הרוב מסכימים לתת כח לב"ד, הרי שנמסר לב"ד כח ההנהגה, וא"כ יש לומר דה"ה בכל ענין של הנהגה כמו בדינא דמלכותא דינא די בהסמכת רוב בני המדינה. גם מהלשון 'שהמחוס רבים עליהם', משמע שדי בכך

יג. ועיין בביאור הגר"א (שם ס"ק מד, מו) שיש להם כח לעשות הפקר ב"ד הפקר.

לא עלו מן המגין, שהיה מתכפר לו בשעירה כהדיוט"ט, וכתב ע"ז: "הרי דסבירא ליה לדוד דאף שהוא היה משוח מפי ה', וכבר התחיל במלכותו, מכל מקום כיון שנטו כל ישראל אחרי אבשלום אין לו דין מלך", וכתב שכן מבואר גם ברד"ק (מלכים א פרק ב פסוק כח) וז"ל: "כי אילו נטה אחרי אבשלום ולא נטה אחרי אדוניהו, לא היה לו לפחד, שכיון שכל ישראל היו רוצים להמליכו, לא היה מרד שיתחייב מיתה".

וכתב מהרי"ט על תורה (צפנת פענח פרשת חיי שרה דף כו ע"ד, והו"ד בפרשת דרכים דרוש שנים עשר) כי דעת דוד המלך היתה דכיון שמונה ע"י נביא וסנהדרין, ונמשח בשמן המשחה, דינו כמלך, וע"כ דן את נבל כמורד במלכות, אך אביגל טענה לו (גמרא מגילה יד:) "עדיין שאול קיים, ולא יצא טבעך בעולם", כלומר שמלכותך לא פשטה בפועל בעם ישראל, וחזר דוד והודה לדבריה, ואמר לה (שמואל א פרק כה פסוק לג) "וברוך טעמך וברוכה את, אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים", והראיה לזה מהכתוב (ויקרא פרק ד פסוק כב) "אשר נשיא יחטא ועשה אחת מכל מצות ה' אלהיו", וביארה המשנה (הוריות פרק ג משנה ד) "ואיזהו הנשיא זה המלך, שנאמר ועשה אחת מכל מצות ה' אלהיו, נשיא שאין על גביו אלא ה' אלהיו", כלומר שכבר פשטה מלכותו לגמרי בעם ישראל, וכתב שלפי"ז גם בזמן שדוד המלך ברח מפני אבשלום בנו, לא

מכבידים עליהם לפי שעה, כל שאין בחוק או במס המלך משום דינא דגזלנותא, האדם מעדיף שיתקימו חוקי ומיסי המלכות על אף החיסרון שבהם, ע"פ העדר מוחלט של מורא מלכותי".

האם בביטול הסכמת העם, סר כח המלך

ויש לעיין מה דין מלך שנתמנה ברצון העם, ושוב רצו רוב העם להדיחו ממלכתו, האם בהסרת רצון העם מיד הופך להיות דינו כמוכס העומד מאליו, שנתבאר בגמרא (נדרים כח.) שאין בו דדמ"ד, או שכיון שכבר מונה ברצון העם אין בכח העם להדיחו.

בספר פרשת דרכים (מהמשנה למלך, דרוש האחד עשר ד"ה והכוונה) דן האם היה לדוד דין מלך כשעם ישראל מרדו בו והמליכו את בנו אבשלום, והביא ראיה מהירושלמי (ר"ה פרק א הלכה א): "רב חונא אמר, כל אותן ששה חדשים שהיה דוד בורח מפני אבשלום בנו, בשעירה היה מתכפר כהדיוט, אמר רבי יודן בי רבי שלום כתיב כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל, אמר לו הקב"ה אני אמרתי לך אל תתגורו בם, וביקשת להתגורות בם, חייך שאינן נימנין לך", ובמדרש רות רבה (פרשה ה) "ותשב מצד הקוצרים", שנוצדה ממנו המלכות לשעה, דאמר רב הונא כל אותן ששה חדשים, שהיה דוד בורח מפני אבשלום,

יד. וע"ע פירוש המשנה לרמב"ם (כריתות פרק א משנה א) שכתב: "אלא שאם אירע סכסוך וקטטה בזרע דוד, אי זה איש למנות אם פלוני או פלוני, והיתה אחר כך הסכמת הכל על אחד מהם, או שהלכו הרוב אחריו, או שמנוהו הסנהדרין, או נביא, או כהן גדול, או שהושגה המלכות לאחד מהן באיזה אופן שיהיה, הרי זה נמשח בשמן המשחה כדי להפסיק הקטטה והמלחמה, ולסלק המחלוקת, וידעו ההמון שזה הוא משיח ה' שייראוהו".

מו. וז"ל הירושלמי הוריות פרק ג הלכה ב) "אמר רב חונה דכל אותן ששה חדשים שהיה דוד בורח מפני אבשלום, שעירה הוות מתכפר לו כהדיוט" ויסוד זה הובא גם במאירי (הוריות יא.) "ויראה שאין לו דין נשיא אלא בעוד שהוא מחזיק במלכותו, והוא שאמרו בתלמוד המערב, כל אותם ששה חדשים שהיה דוד בורח מפני אבשלום, בשעירה היה מתכפר לו כהדיוט".

דינא כח דד"מ מקבלת העם דמלכותא עמ

היה לו דין מלך, וזו היתה טענת שמעי לדוד המלך, וקיבל דוד המלך טענה זו¹. דאע"פ שבני ישראל פשעו בדוד שלא כדין, כיון שהעם מרד בדוד סר ממנו דין מלך.

אמנם בפירוש האברבנאל (דברים סוף פרק יז) כתב כי מלך שמונה א"א להסירו ממלכותו, וכתב שלשה טעמים בדבר, א: קבלת העם למלך מוחלטת, ואינה מותנת במעשיו או בחזרתם מהסכמתם, ב: מלכותא דארעא כלפי עם הארץ כעין מלכות שמים, ואין ראוי שהעם ישלחו ידם לבטל כח מלכותם, ג: המלכות נקבעת ע"י ההשגחה האלוקית, ואין ראוי לעם להתערב ולבטל מעשה שמים, ואולי שלשת הטעמים אינם שייכים אלא במלך, ולא בשאר אופני שלטון.

גם היעב"ץ (לחם שמים הוריות פרק ג משנה ב) כתב להוכיח כי הואיל וגמרא דידן העמידה את האוקמתא של מלך שעבר ממלכותו (שאין לו דין נשיא לגבי קרבן חטאת) באופן שהמלך נצטרע, מבואר כי דעת הבבלי שע"י המרידה לא סר כח המלך, וסיים שזה דוקא במלכי בית דוד שניתנה לו המלכות ברית עולם, משא"כ במלכי ישראל שהם תלויים בהסכמת העם, ולכן אם יש מרד סר כוחם, גם השם משמואל (בהג"ה על האבני נזר שם ס"ק כז) כתב כי כשנמשח דוד המלך בשמן המשחה, ע"י שמואל הנביא, חל עליו מיד דין מלך, אע"פ שהעם טרם קבילו ע"ע את עול מלכותו, ואלם כיון שלא שלט בפועל על כל העם, לא היה לו גדר של נשיא לגבי קורבן

ובספר בשבילי אורייתא (בשבילי המלך-פרק כה) האריך בחקירה זו, והביא שכן כתב שו"ת חת"ס (יו"ד ח"ב סימן ה) וז"ל: "אמנם הרוב יכולים לחזור, אף על גב שהם עצמם מינו אותם לכתחלה על כל דבר הקהל, מ"מ יכולים עתה לחזור בהם, וגם ע"ז שייך מה לי קבלה מתחלה מה לי חזרה בסוף, שהם אמרו למנותם והם אמרו לחזור בהם, ואפילו כה"ג נתמנה בפה ומסתלק בפה, (כמ"ש תוס' יומא יב:). האמת שבירושלמי במסכת הוריות איתא דכהן גדול דכתב שמן משחת אלקיו עליו אני ה', מה ה' לעולם, אף כה"ג אינו עובר לעולם, וצ"ל כהן גדול שנמשח בשמן המשחה שאני, אף על גב דדוד המלך ע"ה נמי נמשח, ואפ"ה בששה חדשים שנדרף מאבשלום היה מתכפר בשעירה כהדיוט, מ"מ גבי כהן דכתיב אני ה', גבי משיחה שלו אינו עובר מגדולתו לעולם, אבל כה"ג מרובה בגדים מסתלק בפה, כ"ש מינוי קהל, ע"כ יכולים הרוב לסרב על תקנתם, וכאלו סלקום ממינוי שלהם עכשיו".

וב"ב בשו"ת אבני נזר (יו"ד סימן שיב ס"ק טו), וכ"כ בקרן אורה (הוריות יא. ד"ה יכול נשיא), ודייק זאת מהכתוב: "שם תשים עליך מלך", דמשמע שמינוי המלך תלוי בהסכמת העם, ובקובץ הערות (להג"ר אלחנן וסרמן זצ"ל, סימן לו ס"ק י) הוכיח ממרדו של אבשלום,

פז. אלא שא"כ קשה מפני מה צווה על שלמה להרוגו, וכבר הקשה כן בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יב סימן סד), ונראה שכל זמן שלא הכריע את אבשלום במלחמה, היה כאן ספק האם נתבטלה מלכות דוד, ולכן לא רצה להרוגו משום מורד במלכות, אבל לאחר שנצח התברר כי לא היה כאן ביטול המלכות, וכן משמע ברש"י (תהלים פרק ג) שבזמן שבתחילת בריחתו היה ספק לפניו האם טכסיסו עדין קיימת, וז"ל: "ומדרש אגדה על שראה טכסיסו קיימת, שהיו עבדיו והכרתי והפלתי שהם סנהדרין מחזיקים אדנותו עליהם, כשאמר להם קומו ונברחה מפני אבשלום, מה כתיב שם, 'כל אשר יבחר אדוני המלך הנה עבדיך', וכשבא מחנים ושובי בן נחש ומכיר בן עמיאל וברזילי הגלעדי יצאו לקראתו וכללוהו", אלא שא"כ קשה מפני מה לא נמנו ימים אלו למלכותו, ושמא כיון שבפועל בזמן זה היה ספק במלכותו, אין למנות ימים אלו למלכותו.

עצמו את ביי"ד גם כמנהיגים, ולא רק כדיינים, וא"כ יש לדון מה דין ביי"ד שהעם הכיר בו כהנהגה ראויה וכמומחים לרבים, ואח"כ הפסיקו להכיר בהם במעלה זו, וכן יש לדון בדינא דשבעה טובי העיר.

ונראה דכיון שכל בעניני ציבור תלוי בהסכמת העם, בחזרה של העם מהסכמתם בטל המעמד המיוחד שהיה להם, ונתבאר לעיל שאפילו במלך כח שלטונו תלוי בהסכמת העם, וגם לדעת האברבנאל שמלך אין בטל כחו, כאן בטל הכח וכנ"ל, וז"ל החת"ס שהו"ד לעיל: "אמנם הרוב יכולים לחזור, אף על גב שהם עצמם מינו אותם לכתחלה על כל דבר הקהל, מ"מ יכולים עתה לחזור בהם, וגם ע"ז שייך מה לי קבלה מתחלה מה לי חזרה בסוף, שהם אמרו למנותם והם אמרו לחזור בהם".

אמנם נראה שלא ביום אחד שרוב העם לא ירצו המלך, מיד נגמר כח מלכותו, להיות כמוכס העומד מעצמו, אלא רק כאשר יתברר שרצון העם להדיח את המלך הוא ברור ומוחלט, ובדרך כלל הדבר נבחן בכך שלאורך זמן רצון העם להדיח את המלך אינו משתנה, שהרבה פעמים אף שהעם אינם מרוצים מהמלך, אין הם רוצים באמת לסלקו מהמלכות, ונראה דה"ה לדינא דהפקר ביי"ד הפקר בבי"ד המומחה לרבים, או לדינא דשבעה טובי העיר, וצ"ע".

חטאת, שהרי לא נתקיים בו שאין ע"ג אלא ה' אלוקיו, ומטעם זה גם נענש שמעי ע"י שלמה המלך, כיון שגם בזמן המרידה של אבשלום, היה לדוד המלך כח מלך, וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יב סימן סד)."

סיכום: דעת רד"ק, מהרי"ט, פרשת דרכים, חתם סופר, אבני נזר, קובץ הערות, כי ע"י מרידה בטלה אפילו מלכות דוד, שהיה ממונה ע"י נביא ושמן השמחה, אבל דעת האברבנל כי א"א כלל לבטל מינוי מלך, ודעת יעב"ץ כי דווקא מלכי בית דוד א"א לבטל, משא"כ במלכי ישראל. ודעת שם משמואל כי מלך שנמשח א"א לבטל מינויו.

א"כ לדעת הפרשת דרכים וסיעתו שאפילו מלך שנמשח מבית דוד בהסרת רצון העם בטל כח מלכות, כ"ש במלך גוי או בממשל דמוקרטי, ולדעת היעב"ץ והשם משמואל במלך גוי ובממשל דמוקרטי ואפילו של ישראל, כיון שאינם מבית דוד וגם לא נמשחו, בהסרת רצון העם בטל כח שלטונם, אבל לדעת האברבנל אין בטל כח מלך גוי, אבל בשלטון דמוקרטי אפשר דלא שייך בהם טעמיו, וא"כ בהסרת רצון העם בטל כח שלטונם, הואיל ומתחילה הוגבל כח השלטון לכל זמן שיסכימו העם לשלטון הקיים.

בספק זה יש לעיין גם לגבי כח הפקר שנמסר לבי"ד, שנתבאר לעיל דכדי שיהיה לבי"ד כח הפקר, צריך שהעם יקבל על

יז. ועיין (שם) שכתב: "והנה גבי נשיא מצינו דלא כן הדבר, אלא שאפשר להעבירו מנשיאותו, יעוין בברכות (כז:) שהעבירו את רבן גמליאל מנשיאותו", וזאת על אף שכח נשיא כח מלך לכמה ענינים, כמבואר בגמרא (הוריות יא:) שאלמלא שרבי היה כפוף מבחינה שלטונית לריש גלותא שבבבל, היה חייב להביא קרבן חטאת כמלך.

יח. עוד נראה שגם לצד שכח המלך מהתורה, כיון שתועלת העם שתהיה יציבות שלטונית, אין התורה מסירה את כח השלטון מהמלכות, עד שהעם מסלקים את רצונם מהמלכות באופן סופי ומוחלט.

דינא שיטתו נוספות וסיכום השיטות דמלכותא פא

פרק טז

שיטתו נוספות וסיכום השיטות

א: שיטת רבי משה ב"ר חנוך ונתיבות המשפט. ב: שיטת מלמד התלמידים. ג: סיכום השיטות.

שיטת רבי משה ב"ר חנוך ונתיבות המשפט

רבי משה ב"ר חנוך (שו"ת גאוני מזרח ומערב סימן קעט) כותב ע"פ הגמרא (ב"ק קיג:) שהטעם לדדמ"ד משום שכל אדם מתייאר מחמת כוחה הרב של המלכות, וז"ל הגמרא: "אמר שמואל דדמ"ד, אמר רבא תדע דקטלי דיקלי וגשרי גישרי ועברין עליה, א"ל אביי ודלמא משום דאייאוש להו מינייהו מרייהו, אמר ליה אי לא דדמ"ד היכי מייאשי", והנה הראשונים פירשו שלמסקנת הגמרא הטעם משום דדמ"ד (וכאחד מהטעמים שנתבארו לעיל בטעם של דדמ"ד), אך דעת רבי משה ב"ר חנוך שגם לפי המסקנא הטעם לדדמ"ד הוא משום יאוש.

וז"ל רבי משה ב"ר חנוך: "ראובן שאמרו עליו שהרג את הנפש, וצוו עליו השלטונים להרגו, והרגוהו, וציוו והחריבו את ביתו, לימים עמד שמעון ובנה את הבית, ונתרעמה אשת ראובן עליו, ... כך ראינו שאין הדבר תלוי אם דיניהם דין ואם לאו, שודאי אין דיניהם דין, דלא דיני וקטלי ואפילו הם לעצמן, וכ"ש ישראל, וסומכין על עדיהם, והם כולם עדי שקר אשר פיהם דבר שוא, והדבר

תלוי במנהג המלכות ויאוש הבעלים, אם מנהג המלכות מי שנתחייב הריגה כל נכסיו למלכות, ואין מניחין היורשים ליכנס לביתו של הרוג, מה שלקח שמעון לקח, שכבר נתייארשו הבעלים מממון, ואמר שמואל דדמ"ד, אמר רבא תדע דקא קטלי דקלא וגשרי גשורי ועברין עליה, א"ל אביי ודילמא התם דמייאשי מרותייהו, אי לאו דדינא הוא אמאי מייאשי", הרי שלא דן דדמ"ד אלא מחמת שכבר נתייארשו הבעלים מהממון.

ושמא יש לדחות שכיון שאפשר ראובן לא רצח, שהרי אין לסמוך על העדים שהעידו נגדו, א"כ אין זה מתפקיד המלכות לקונסו, ולא חל בזה דדמ"ד, ומה שהביא ראיה מסוגיא דב"ק, אין כוונתו שהטעם לדדמ"ד משום יאוש, אלא שיש גם יאוש בכל דד"מ, וכמבואר שם בגמרא שע"י דד"מ יש גם יאוש, וא"כ אע"פ שאין כאן דדמ"ד, אפשר לזכות בנכסים מטעם יאוש, אמנם פשוט זה דחוק בלשונו שכתב: "שכבר נתייארשו הבעלים מממון ואמר שמואל דדמ"ד", ומשמע שטעמו משום דדמ"ד, ולא שהביא את דברי שמואל רק בשביל המשך דברי רבא, להוכיח שבכל דד"מ יש גם יאוש.

א. מהגאונים, מארבעת השבועים, גלה לארץ ספרד.

בין ישראל לישראל חבירו, אבל כאשר דנים בין ישראל לגוי, לכו"ע חל דמ"ד לבטל דיני התורה, וא"כ כבר זכה הגוי, ושוב כאשר בא הקרקע לידי ישראל, הוי ישראל הבא מכח גוי, והרי הוא כגוי, (וכמו שיתבאר בע"ה בקונטרס ממון הגוי פרק ז), רצ"ע.

ובן כתב עוד במק"א (סימן קסג ס"ק א) לגבי חיוב מיסים, שדמ"ד חל מצד יאוש, דז"ל הרמ"א (שם סעיף ג): "קהל שהלון לשר, ואמר לנכות להם בענייני המסים, ואח"כ לא רצה, ונתייאשו מן החוב", וכתב ע"ז וז"ל: "נראה דהכא מיירי בשר שיכול לקצוב מיסים קצובין ושאינן קצובין, ודינו דינא דמלכותא, ויאוש זה יאוש מעליא, הוא כיון דהשר יכול לפטור עצמו מגוף החוב ומשעבוד גופו, דיכול לקצוב שיפטור אותו מהחוב בתורת מס, אבל משאר חוב ודאי לא מהני יאוש, דלמה ליה ליאוש עצמו משעבוד גופו, ועוד דשעבוד גופו דמי לקרקע דלא מהני יאוש".

ושמא יש לומר שהשר לא גזר שיתבטל חובו, אלא שאמר שיגבה כל המיסים ולא יפחית מחמת חובו, ולכן העם התייאש מהחוב, אבל החוב לא התבטל מצד דמ"ד, שהרי השר לא ביטל החוב, ולכן הוצרך הרמ"א להגיע ליאוש של העם, אלא שזה דוחק, שהרי נתיבות המשפט מסיים ששעבוד הגוף דומה לקרקע שלא מהני בו יאוש, וא"כ בהכרח שמה שמהני יאוש בחוב השר היינו מצד שהיאוש נגרם ע"י כח המלך, כמו שהובא מדבריו לעיל שיאוש הבא מכח המלכות מהני אפילו בקרקע, ולדברינו הרי השר כלל לא ביטל את עצם החוב, אלא שבפועל אינו פורע, ושמא נאמר דכיון שיאוש מחמת מלך הוא יאוש חזק, כי מי אשר יאמר למלך מה תעשה, חל דין המלכות גם כשהוראת המלך אינה חלה מכח

אך בהכרח שיש לדחוק בדבריו שהרי אם נאמר שדמ"ד חל רק מכח יאוש, א"כ כאשר האדם יכול להבריח מיסים, מפני מה יאסר עליו, ובגמרא (נדרים כח:) נאמר שאסור לשקר ולהבריח המכס, וכן א"כ דמ"ד נאמר רק כאשר המלכות יכולה לכוף בפועל על דיניה, ועוד שאם טעם דמ"ד מחמת יאוש, אין דמ"ד מהני להקנות אלא רק להפקיר ממון בלחוד, ולקמן (פרק כא) יתבאר בע"ה ששיטת הראשונים שדמ"ד מהני גם להקנות.

אמנם בנתיבות המשפט (סימן קמט ס"ק ד) משמע שדמ"ד מהני חל מכח יאוש, וז"ל: "והטעם נראה, דבשלמא כשהיה ביד הגוי מ' שנה, שקנאו הגוי מדינא דמלכותא, ואייראש מייאש מריה מיניה, דיאוש כי האי כשאינו יכול להוציא בדיניהם, מהני אפילו בקרקע כמבואר (סימן רלו סעיף ט), משו"ה זכה הישראל, דבהיתירא אתי ליד הישראל, והוי כמו יאוש ושינוי רשות דמהני מהאי טעמא, הואיל ובהיתירא אתי לידיה, אבל כשלא היה ביד הגוי מ' שנה, דלא נתייאש ביד הגוי, ואפילו את"ל שנתייאש אחר המ' שנה שהיה ביד הישראל, מ"מ הא באיסורא אתי לידיה, דלא מהני ביה יאוש, ולא אמרינן דמ"ד לבטל דין תורה, כמ"ש הש"ך (סימן עג ס"ק לט)".

אלא שבסיום דבריו מבואר שדינא דמלכותא לא חל בחזקת מ' שנים לגוי, כיון שבא לבטל דיני התורה, ושמא לכן כתב שעכ"פ הדמ"ד מהני מצד היאוש שבא מכח הדמ"ד, אבל בגביית מיסים, ובבניית גשרים, ועשית דין ברוצחים, ובשאר דיני המלכות שאינם נגד דיני התורה, דינא דמלכותא מהני ללא הטעם של יאוש.

ואבתי קשה שהרי הא דאין דמ"ד מבטל דיני תורה, היינו דווקא כאשר דנים

דינא שיטתו נוספות וסיכום השיטות דמלכותא פג

היא קדומה, ואי אפשר לבאר פרטיה, כי הענינים המתחדשים בין בני אדם הם מאין תכלית, והמלך שהוא מושל בארץ ההוא, ראוי הוא שכל דין שיגזור אותו כללי בארצו, ולא יהא בו סתירת דבר מן התורה, שיהא דינו דין ונדון בו, וזה דבר שצריך בו השתכלות, כי קרוב אצלי שטעו בו רבים, גם קצת חכמי התלמוד היה עולה על דעתם להרחיב המאמר הזה במה שלא עלה על לב שמואל, והוא מה שנאמר בו בפרק ראשון מגיטין, והוא אצלי כאלו אמר אחד מן האמוראין האמר שמואל דינא דמלכותא דינא, ולא עמד הטעם ההוא.

והנה היה אפשר להבין דבריו בכמה פנים, אך נראה שעיקר ביאור שיטתו: שבכל המצוות יש צורה מוחלטת שאינה ניתנת לשינוי, אבל מצוות הדינים, ניתנה לשינוי כפי צורך הזמן, כי עיקר המצווה זה לדון, ולא כיצד לדון, מלבד בפרטים שהתורה קבעה להדיא כיצד לדון, ואמנם התורה השאירה לחז"ל לקבוע את יסודות הפסיקה, כגון דין המוחזקות דין המוציא מחבירו דין ברי ושמא, ודין אומדנא ודין מעשה קנין, וכל כיוצא בהם, אלא שבהתחדשות הזמנים יש צורך בשינוי דינים או בהוספת דיינים לפי צורך הזמן, וזה ענין כח המלכות שראוי להמסר למנהיג של אותה הארץ, לקבוע את התיקון המדיני, ואין זה נגד דין תורה כי התיקון אינו עומד בסתירה ליסודות של דיני הממונות כפי שקבוע חז"ל לפי הנראה להם נכון לפי האמת, אלא שהמלך קובע דין מצד צורך השעה לחוד, שאין זה נגד דין תורה, רק אדרבה זה ההשלמה של דיני התורה, כי מעולם היה בכח השופטים לקבוע דינים חדשים לפי הצורך, אבל בדין שאינו מצד צורך תיקון מדיני, אין כח למלך לבטל דין

דדמ"ד², וצ"ע, (ועיין עוד בנתיבות המשפט סימן קנד ס"ק כב).

שיטת מלמד התלמידים

בספר מלמד התלמידים (מהראשונים¹ פרשת משפטים) כתב וז"ל: "וכל הדינים הנזכרים שם באו דרך קצרה מאד, גם דינים רבים הניחה התורה שלא הזכירה כלל דבר מענינם, אפילו על דרך רמז, והם נזכרים בתלמוד, ולא נאמר בו עליהם מנא לן, ולא מצינו שנאמרו על פה, וזה לפי שמצות דינין היתה קדומה, ואינה כשאר מצות התורה, כי כשנצטוו בני נח על הדינין לא היתה המצוה אלא שיסדרו דינין ביניהם, לפי שהעולם עומד על הדין, (וכבר התבאר זה בפרשה אלה תולדות נח), וכן היה הענין אחר מתן תורה, על מה שלא נצטוו בפירוש, שהמצוה ההיא היתה מסורה לשופטים להניח חוקי המשפט, כפי הנהגה ראויה למדינה.

...וזה דבר נהוג היום בין האומות גם לסוחרים ולבעלי מלאכה, לקבוע חוקים ביניהם, כמו שאמרו רשאין חמרין להתנות ביניהם, כל מי שיאבד לו חמור שמעמידין לו חמור, וכן הספנין רשאין להתנות ביניהם על מי שתאבד לו ספינה שמעמידין לו ספינה, וכמו שאמרו מאן דעביד ביומא דלאו דיליה לקרעוה למשכיה, ובדרך שאמרו בהנהו דיקולאי ובהנהו אמוראי דאתו לזבוני במתא אחריתי, דבני מתא מעכבי עליהו, וכן כל כיוצא בזה, הוא דין כאלו היה כתוב בתורה, וכל העובר עליו עובר על דברי תורה, אחר שצותה התורה לשמוע אל השופט אשר יהיה בימים ההם.

...ואל זה הענין נמשך מה שאמרו דינא דמלכותא דינא כי אחר שמצות דינין

ב. והדבר דומה לכיבוש מלחמה שמהני גם בקרקעות, כמבואר בפוסקים (שיטה מקובצת ב"ב מה. ועוד).
ג. דבריו הובאו רבות בספרים אורחות חיים, כל בו, אבודרהם, ועוד.

את דיני הארץ, בין במה שנוגע לטובת המלך
ובין במה שנוגע לטובת העם.

תורה אפילו דין שקבעו חז"ל בכח הסברא
שהוא אמת מוחלטת.

ד. שיטת הרמב"ם: העם מקבלים על עצמם
המלך, ולמלך יש זכויות מהעם, אמנם
לא נתבאר בדבריו טעם לכח המלך בהנהגת
העם, ואפשר שזה בכלל קבלת העם למלך
שיתקן ענינם, ובשו"ע (שם סעיף ב) פסק
כדעת הרמב"ם.

ה. שיטת ר"ת: במה שנוגע לטובת המלך: או
מצד קבלת המלך או קבלת דיני מלך.
ובמה שנוגע לטובת העם: מתקנת חז"ל משום
סדר העולם.

ו. שיטת מלמד התלמידים: במה שנוגע
לטובת העם: כי מצוות הדינים משאירה
מקום להנהגה שנקבעת לפי תקנת בני המדינה.

עוד נתבאר א: מקור דדמ"ד אינו מצד פרשת
מלך ישראל (פרק י). ב: אין לומר בשיטת
רש"י ועוד ראשונים שהטעם לדדמ"ד מכח דני
בני נח (פרק יא). ג: אין לומר דדדמ"ד מכח
קנין כיבוש מלחמה (פרק יג).

גם הובאו (פרק יד) מדרשים שיש חיוב
מהתורה לשמוע בקול המלך,
ושבתשובת הגאון כתב שדדמ"ד מצד שה'
השליט את המלכים על ממון בני האדם,
אלא שנסתפקנו האם דברי הגאון הם שיטת
נוספת במקור דדמ"ד, או רק כתוספת טעם
לדברי שאר הראשונים.

בהמשך הדברים נדון בעיקר בארבעה
שיטות הראשונות, שהם דעת רוב
הראשונים, וגם האחרונים דנו בדדמ"ד רק על
פי ארבעה שיטות אלו.

והעולה ששיטתו כי כח דינא דמלכותא דינא
זה ממש ככח מלך ישראל לקבוע
תקנות לצורך התיקון המדיני, וכפי שיתבאר
בע"ה לקמן (פרק נ חלק ב), ואין צריך להגיע
לכח מחודש, אלא שזה כלול ונכנס בתוך
מצוות הדינים, אמנם הוא ביאר את כח המלך
לקבוע דיני תקנה, ולא את כח המלך במה
שנוגע לזכויות שלו לגבות מיסים וכיוצא בזה
לטובת עצמו מהעם, ובזה בהכרח סבר כדעת
אחד משיטות הראשונים שנתבארו לעיל.

סיכום:

שבע ביאורים במקור ההלכה של דינא דמלכותא דינא

א. שיטת רבי אליעזר ממיץ והרא"ש:
המיסים הם כתשלום שכירות למלך על
זכות השהיה בארצו, ולכן במטלטלין שאינם
של המלך אין דדמ"ד, ובעלות המלך בקרקע
ארצו מקנה לו כח לגבי קרקעות, בין במה
שנוגע לטובת המלך, ובין במה שנוגע לטובת
העם, ברמ"א הביא שיטה זו (ח"מ סימן שסט
סעיף ח) אך לא פסק כך.

ב. שיטת הרשב"א והר"ן והריטב"א: הואיל
והקרקע שייכת למלך, בני העם מקבלים
על עצמם את כל חוקי מלכותו, כדי שיוכלו
להתגורר בארצו, בין במה שנוגע לטובת
המלך, ובין במה שנוגע לטובת העם.

ג. שיטת הרשב"ם והרמב"ן ותשובות בעלי
התוספות: העם מקבלים על עצמם מרצונם

חלק ב: מו"מ בגדר דדמ"ד

פרק יז

האם דדמ"ד מדאורייתא או מדרבנן

א: שיטת ר"ת והבית שמואל שדדמ"ד מדרבנן. ב: משמעות הראשונים שדדמ"ד מדאורייתא. ג: ביאור שיטת הבית שמואל כדעת הראשונים שדדמ"ד מדאורייתא.

שיטת ר"ת והבית שמואל שדדמ"ד מדרבנן

א. איתא בשו"ע (אה"ע סימן כח סעיף א) "המקדש את האשה בגזל או בגניבה או בחמס, אם נתיאשו הבעלים, ונודע שקנה אותו דבר ביאוש, הרי זו מקודשת, ואם לאו אינה מקודשת", וכתב הבית שמואל (שם ס"ק ג) "ובזה"ז מחמת דינא דמלכותא צריכה להחזיר (גם לאחר היאוש), מ"מ מדאורייתא קנתה החפץ, ודמי החפץ צריך הנגזל ליתן לה, והוי קידושין דאורייתא", והקשה ע"ז באבני מילואים (ס"ק ב) "אלא דבעיקר דברי הב"ש שכתב ובה"ז מחמת דינא דמלכותא צריכה להחזיר, מכל מקום מדאורייתא קנתה החפץ, הוא תמוה, דנראה דהא דאמרו דדמ"ד לאו מדבריהם הוא, אלא מן התורה דדמ"ד, ודוקא בתקנת חכמים הוא דכתבו קצת פוסקים דלא

מהני לדאורייתא, אבל דדמ"ד מן התורה הוי דינא וצ"ע", וכן הקשה בשו"ת חתם סופר (יו"ד סימן שיד) "דדמ"ד מן התורה הוא בלי ספק, ויש לי לתמוה על דברי הרב ב"ש סימן כח סק"ג בזה", עוד יש לעיין לדעת הבית שמואל דאם דינא דמלכותא אינה מהתורה אלא מתקנת חכמים, מה ראו חכמים ליתן כח למלכות לבטל את דיני התורה.

ב. ובאמת שכבר הובא לעיל (פרק ט) שכדברי הבית שמואל כתב ר"ת בתשובה, (הובא בתשובות בעלי התוספות סימן יב, ובקובץ שיטות קמאי לגדרים כח.) וז"ל: "כללו של דבר אין דינא דכל מלך ומלך העומד ומשנה דינא, אלא דינא דמלכותא בדברים שהנהיגו קדמוניהם, דהפקיעו חכמים ממון במנהג המלכות, כדרך שהפקיעו מפני תקנת המינין השבים (ב"ק צד:), ומפני תיקון העולם (גיטין לד:), ומפני דרכי